

**МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГОРДОВЕНКО АРТУР ВІКТОРОВИЧ

Прим. № _____

УДК 342.1

Дисертація

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ
СИСТЕМИ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИКИ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Подається на здобуття ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А. В. Гордovenко

Науковий керівник:

Годованик Є. В., кандидат юридичних наук, доцент

Маріуполь – 2019

АНОТАЦІЯ

Городовенко А. В. Конституційно-правові засади модернізації системи судів загальної юрисдикції: проблеми теорії та практики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Маріупольський державний університет, Маріуполь; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2019.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню проблем теорії та практики конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції. Проаналізовано історико-правові аспекти становлення та розвитку системи судів загальної юрисдикції. Визначено основні концептуальні моделі судової влади та здійснено їх порівняльно-правовий аналіз.

Піддано комплексному аналізу загальні засади конституційної модернізації судової влади як об'єктивного суспільно-правового процесу.

Досліджено принципи функціонування судової влади в Україні та Європейському Союзі, а також конституційно-правовий статус судових органів України на сучасному етапі суспільного розвитку.

Визначено проблеми імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи України та окреслено перспективи конституційної модернізації судової системи України в умовах реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію.

Визначено, що розвиток організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції на території сучасної України відбувався під впливом різних моделей судоустрою та судочинства, серед яких слід відзначити моделі суду присяжних, державного суду та специфічних самоврядних форм організації судової влади, що відображають історико-правові умови існування українського суспільства.

Наголошується, що у сучасному конституціоналізмі ефективно функціонують різні організаційно-правові моделі системи судів загальної юрисдикції, що концептуально ґрунтуються на критерії ієрархічного розташування її окремих елементів.

Визначено, що сприйняття загальновизнаних стандартів судоустрою та судочинства є необхідною умовою адаптації національної правової системи до європейського права та входження її до європейського правового простору, адже належна організація судової влади є обов'язковою інституціональною гарантією забезпечення прав людини і громадянина на рівні норм внутрішньодержавного законодавства.

Встановлено, що виділення у системі судів загальної юрисдикції спеціалізованого суду для розгляду справ про корупційні правопорушення є недоречним, оскільки це не призведе до суттєвого розвантаження загальних судів та жодним чином не підвищить якість відправлення правосуддя, оскільки складність вирішення корупційних справ не є надмірною порівняно з іншими справами про тяжкі й особливо тяжкі злочини, а крім того, створення окремого суду, який би вирішував справи про корупційні правопорушення, навпаки полегшить можливість зовнішнього тиску на суддів, адже справи будуть вирішуватись порівняно невеликою кількістю суддів, їх обрання на посади може зумовлюватись необхідністю прояву лояльності в необхідних справах, що, в свою чергу, є менш вірогідним у разі вирішення справ про корупційні правопорушення у загальних судах. Натомість, доцільним є виділення не окремих спеціалізованих судів (наприклад, антикорупційних та у сфері інтелектуальної власності), а запровадження відповідної спеціалізації у вже існуючих судах загальної юрисдикції, адже даний підхід мінімізує витрати на утримання апаратів судів (принцип економічної доцільності судової реформи) та вирішить питання територіальної доступності населення до правосуддя (забезпечення доступу

до суду як елемент конституційного права людини і громадянина на справедливий суд).

Зазначається, що необхідність імплементації європейських стандартів та удосконалення на основі їх сприйняття системи судів загальної юрисдикції України об'єктивно обумовлюється тим комплексом проблемних питань, що залишаються невирішеними на сучасному етапі конституційної модернізації, серед яких, зокрема, недостатня якість законотворчості у сфері судочинства та судоустрою, недосконалість інформаційного забезпечення судових апаратів, невизначеність щодо концептуальної моделі побудови рівнів судової системи в частині спеціалізації судів за предметними категоріями справ, високий рівень корупційних ризиків у діяльності судової влади, недостатня самостійність та незалежність органів суддівського самоврядування тощо.

Доведено, що в Україні на сучасному етапі конституційної модернізації та реалізації Угоди про асоціацію з ЄС створені необхідні умови для впровадження «електронного суду» як форми судового процесу.

Наголошується, що з моменту проголошення незалежності України процес реформування Конституції України набув перманентного характеру, і серед основних напрямів конституційної модернізації суспільства окреме місце посідає удосконалення системи судів загальної юрисдикції як в частині процесуальних аспектів здійснення судочинства, так і інституціонального реформування судової системи з метою досягнення найвищої ефективності її функціонування. В свою чергу, становлення України як правової та демократичної держави зумовлює необхідність проведення конституційної реформи судоустрою виключно з метою забезпечення сталого розвитку суспільства та пошуку правових механізмів подолання тих викликів, які стоять перед суспільством.

Визначено, що конституційна реформа в Україні у сфері судочинства та судоустрою має суперечливий характер та не позбавлена власних

недоліків, що проявляється, наприклад, у формально-догматичному віднесенні прокуратури та адвокатури до системи правосуддя, вилученні принципу законності із засад судочинства. Крім того, конституційна реформа в Україні у повній мірі не супроводжується внесенням відповідних змін до галузевого законодавства, що є необхідною умовою якісних змін в організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції.

Показано, що перспективи конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України в умовах реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію слід розглядати з тих концептуальних позицій, що європейська інтеграція – це історичний вибір України, зумовлений важливими політико-правовими змінами останніх років, і політико-правовий процес, що посідає особливе місце у процесі сучасного конституційного розвитку, виступаючи базовим фундаментом конституційної модернізації суспільних відносин.

Наголошується, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС є концептуальною основою імплементації європейських стандартів судочинства та судоустрою до національної судової системи України, при цьому основним засадничим принципом імплементаційних процесів є принцип верховенства права як необхідна умова реалізації стратегічного курсу держави на повноцінну європейську інтеграцію.

Показано, що ключовим завданням зміцнення принципу верховенства права в частині розбудови системи судів загальної юрисдикції України є забезпечення незалежності механізму формування судів та призначення суддів від політичних органів та політично мотивованих рішень посадових осіб, у тому числі – через створення дієвих органів суддівського самоврядування та їх подальшу модернізацію у відповідності до європейських правових стандартів.

Зазначається, що обраний народом України та визначений у законодавстві як стратегічна мета європейський вектор розвитку передбачає

удосконалення національної системи судів загальної юрисдикції з урахуванням загальновизнаних європейських стандартів, однак правотворчі тенденції та правозастосовна практика свідчать про необхідність пошуку оптимальних форм та методів імплементації європейських стандартів судочинства та судоустрою до національної правової системи. Крім того, наявна складна економічна та політична ситуація потребує від держави консолідації всіх внутрішніх сил, що будуть спрямовані на гармонізацію та адаптацію чинного законодавства до європейських стандартів з метою удосконалення конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин, серед яких – організація та діяльність судової влади на усіх її структурних рівнях.

Підсумовується, що комплексне доктринальне дослідження конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції в умовах європейської міждержавної інтеграції є важливим і своєчасним завданням конституційно-правової науки, вирішення якого сприятиме подальшій розробці ефективних конституційно-правових механізмів забезпечення права людини і громадянина на справедливий суд.

Ключові слова: система судів загальної юрисдикції, судова влада, судочинство, конституційна модернізація, європейські стандарти, європейська міждержавна інтеграція.

ABSTRACT

Gorodovenko A. V. Constitutional Law Principles of Modernization of the System of Courts of General Jurisdiction: Problems of Theory and Practice. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.02 – Constitutional Law; Municipal law. – Mariupol State University, Mariupol; Kharkiv National University named after V. N. Karazin, Kharkiv, 2019.

The dissertation is devoted to the complex research of problems of the theory and practice of constitutional modernization of the system of courts of general jurisdiction. The historical and legal aspects of the formation and development of a system of courts of general jurisdiction are analyzed. The basic conceptual models of the judiciary are determined and their comparative legal analysis is carried out.

A comprehensive analysis of the general principles of constitutional modernization of the judiciary as an objective social and legal process has been subjected to it.

The principles of the functioning of the judiciary in Ukraine and the European Union and the constitutional and legal status of the judicial authorities of Ukraine at the present stage of social development are researched.

The problems of implementation of European standards of the judiciary in the national legal system of Ukraine are determined and prospects of constitutional modernization of the judicial system of Ukraine in the conditions of realization of the strategic course on European integration are outlined.

It has been determined that the development of the organization and activity of the system of courts of general jurisdiction in the territory of modern Ukraine took place under the influence of different models of the court system and the judiciary, among which models of the jury, state court and specific self-governing forms of organization of the judiciary should be noted, reflecting the historical and legal conditions of the existence of the Ukrainian of society.

It is noted that in modern constitutionalism various organizational and legal models of the system of courts of general jurisdiction function effectively, which conceptually are based on the criteria of the hierarchical location of its individual elements.

It is determined that the perception of the generally recognized standards of the judiciary and legal proceedings is a prerequisite for the adaptation of the national legal system to European law and its incorporation into the European legal

space, since proper organization of the judiciary is a mandatory institutional guarantee of ensuring human rights and citizenship at the level of the norms of the domestic legislation.

It has been established that the allocation in the system of courts of general jurisdiction of the specialized court for the consideration of cases of corruption offenses is inappropriate, since this will not lead to a significant unloading of general courts and in no way will increase the quality of the administration of justice, since the complexity of the resolution of corruption cases is not excessive in comparison with other cases about serious and especially grave crimes, and, moreover, the creation of a separate court that would decide cases of corruption offenses, on the contrary, can ease the possibility of externally his pressure on judges because the case will be resolved relatively small number of judges be elected may need conditional manifestation of loyalty required in cases which, in turn, is less likely in case of solving cases of corruption in public courts. Instead, it is expedient not to allocate separate specialized courts (for example, anticorruption and in the field of intellectual property), but the introduction of appropriate specialization in already existing courts of general jurisdiction, since this approach minimizes the cost of maintaining the courts (the principle of economic feasibility of judicial reform) and resolves the issue territorial accessibility of the population to justice (providing access to the court as an element of the constitutional right of a person and a citizen to a fair trial).

It is noted that the necessity of implementation of European standards and improvement on the basis of their perception of the system of courts of general jurisdiction of Ukraine is objectively conditioned by the complex of problematic issues that remain unsolved at the present stage of constitutional modernization, among them, in particular, insufficient quality of lawmaking in the field of legal proceedings and court system, imperfection of the information support of the judiciary, uncertainty about the conceptual model of building the levels of the judicial system in the specialist part tion court for substantive categories of cases,

high levels of corruption risks in the judiciary, the lack of autonomy and independence of judicial authorities and others.

It is proved that in Ukraine at the present stage of the constitutional modernization and implementation of the Association Agreement with the EU, necessary conditions have been created for the introduction of the "electronic court" as a form of litigation.

It is noted that since Ukraine's independence process of reforming the Constitution of Ukraine became permanent nature, and among the main areas of constitutional modernization of society occupies a special place improving the system of courts of general jurisdiction both in terms of the procedural aspects of the administration of justice and institutional reform of the judicial system in order to achieve the highest efficiency its functioning. In turn, the formation of Ukraine as a legal and democratic state necessitates the constitutional reform of the judiciary solely for the purpose of ensuring the sustainable development of society and the search for legal mechanisms to overcome those challenges facing society.

Determined that the constitutional reform in Ukraine in judicial proceedings and contradictory nature and is not without its own drawbacks, which manifests itself, for example, the formal designation of dogmatic prosecution and advocacy in the justice system, removing the principle of legality of the principles of justice. In addition, constitutional reform in Ukraine is not fully accompanied by the introduction of appropriate changes to sectoral legislation, which is a prerequisite for qualitative changes in the organization and functioning of the system of courts of general jurisdiction.

It is shown that the perspectives of the constitutional modernization of the system of courts of general jurisdiction of Ukraine in the context of implementing the strategic course on European integration should be considered from those conceptual positions that European integration is a historical choice of Ukraine due to important political and legal changes in recent years and the political and legal process, which occupies a special place in the process of modern constitutional

development, serving as the basic foundation for the constitutional modernization of social relations.

It is noted that the Association Agreement between Ukraine and the EU Framework implementation of European standards of justice and judiciary in the national judicial system of Ukraine, while the main processes fundamental principle of implementing the rule of law is a necessary condition for the strategic course toward full European integration.

It is shown that the key task of strengthening the rule of law principle in the development of the system of courts of general jurisdiction of Ukraine is to ensure the independence of the mechanism of formation of courts and the appointment of judges from political bodies and politically motivated decisions of officials, including through the creation of effective bodies of judicial self-government and their further modernization in accordance with European legal standards.

It is noted that the chosen people of Ukraine and defined in the legislation as a strategic objective of the European vector of development involves the improvement of the courts of law on the basis of universally recognized European standards, but the law-creating trends and law enforcement practice indicate the need to find optimal forms and methods of implementation of European standards of justice and the judiciary to national legal system. In addition, the complex economic and political situation that exists requires the consolidation of all internal forces that will be aimed at harmonizing and adapting current legislation to European standards in order to improve the constitutional and legal regulation of the most important social relations, including the organization and activity of the judiciary on all its structural levels.

Summarized that a comprehensive doctrinal study constitutional modernization of courts of general jurisdiction in terms of interstate European integration is an important and timely task of constitutional jurisprudence, the solution of which will contribute to the further development of effective constitutional and legal mechanisms of human and civil rights to a fair trial.

Key words: system of courts of general jurisdiction, judicial power, judicial process, constitutional modernization, European standards, European interstate integration.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

— *праці, які відображають основні результати дисертації:*

1. Городовенко А. В. Історико-правові аспекти становлення та розвитку української судової системи / А. В. Городовенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – Маріуполь: МДУ, 2016. – Вип. 11. – С. 123-130. (видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

2. Городовенко А. В. Концептуальні моделі судоустрою: порівняльно-правовий аналіз / А. В. Городовенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право – Маріуполь : МДУ, 2016. – Вип. 12. – С. 93-97. (видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

3. Городовенко А. В. Загальні засади конституційної модернізації судової системи як об'єктивного суспільно-правового процесу / А. В. Городовенко // Актуальні проблеми правознавства. Збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету. – 2018. – Вип. 1 – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – С. 73 – 79

4. Городовенко А. В. Конституційні принципи функціонування судової системи в Україні та Європейському союзі / А. В. Городовенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2017. – Вип. 30. – Т. 1. – Одеса : МГУ, 2017. – С. 46-49.

5. Городовенко А. В. Конституционная модернизация судебной системы в условиях европейской межгосударственной интеграции: проблемы теории и практики / А. В. Городовенко // *Legea si Viata*. – Кишинів, 2018. – № 4/2 – С. 31-34. (іноземне фахове видання).

— *праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:*

6. Городовенко А. В. Історико-правові аспекти становлення та розвитку судової системи України / А. В. Городовенко // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (11 березня 2016 р.) / За заг. редакцією К. В. Балабанова. – Маріуполь : МДУ, 2016. – С. 25-29.

7. Городовенко А. В. Сучасні моделі судоустрою: проблеми визначення та імплементації / А. В. Городовенко, Є. В. Годованик // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : Збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів, і молодих учених (10 березня 2017 р.). – Маріуполь : МДУ, 2017. – С. 44-46.

8. Городовенко А. В. Моделі судоустрою у сучасному світі: порівняльно-правовий аналіз / А. В. Городовенко // Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір : Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Маріупольського державного університету (8 грудня 2017 р.). – Маріуполь : МДУ, 2017. – С. 36-37.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	22
1.1 Історико-правові аспекти становлення та розвитку судової влади.....	22
1.2 Концептуальні моделі судової влади: порівняльно-правовий аналіз.....	41
1.3 Загальні засади конституційної модернізації судової влади як об'єктивного суспільно-правового процесу	62
Висновки до розділу 1.....	74
 РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ	75
2.1 Конституційні принципи функціонування судів загальної юрисдикції в Україні та Європейському Союзі.....	75
2.2 Конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції на сучасному етапі суспільного розвитку	94
Висновки до розділу 2.....	119
 РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	123
3.1 Проблеми імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи України	123

3.2 Перспективи конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України в умовах реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію.....	144
Висновки до розділу 3.....	165
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ДОДАТКИ	203

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. З моменту проголошення незалежності України процес реформування Конституції України набув перманентного характеру, і серед основних напрямів конституційної модернізації суспільства окреме місце посідає удосконалення системи судів загальної юрисдикції як в частині процесуальних аспектів здійснення судочинства, так і інституціонального реформування судової системи з метою досягнення найвищої ефективності її функціонування. В свою чергу, становлення України як правової та демократичної держави зумовлює необхідність проведення конституційної реформи судоустрою виключно з метою забезпечення сталого розвитку суспільства та пошуку правових механізмів подолання тих викликів, які стоять перед суспільством.

Детермінантою забезпечення благополуччя населення є наявність ефективного правового регулювання суспільних відносин, побудованого на досконалій та якісній Конституції. Конституційна реформа в Україні у сфері судочинства та судоустрою має суперечливий характер та не позбавлена власних недоліків, що проявляється, наприклад, у формально-догматичному віднесенні прокуратури та адвокатури до системи правосуддя, вилученні принципу законності із засад судочинства. Крім того, конституційна реформа в Україні у повній мірі не супроводжується внесенням відповідних змін до галузевого законодавства, що є необхідною умовою якісних змін в організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції.

Обраний народом України та визначений у законодавстві як стратегічна мета європейський вектор розвитку передбачає удосконалення національної системи судів загальної юрисдикції з урахуванням загальновизнаних європейських стандартів, однак правотворчі тенденції та правозастосовна практика свідчать про необхідність пошуку оптимальних форм та методів імплементації європейських стандартів судочинства та

судоустрою до національної правової системи. Крім того, наявна складна економічна та політична ситуація потребує від держави консолідації всіх внутрішніх сил, що будуть спрямовані на гармонізацію та адаптацію чинного законодавства до європейських стандартів з метою удосконалення конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин, серед яких – організація та діяльність судової влади на усіх її структурних рівнях.

Таким чином, комплексне доктринальне дослідження конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції в умовах європейської міждержавної інтеграції є важливим і своєчасним завданням конституційно-правової науки, вирішення якого сприятиме подальшій розробці ефективних конституційно-правових механізмів забезпечення права людини і громадянина на справедливий суд.

Стан наукової розробки теми. Варто зазначити, що окремі питання проблематики удосконалення функціонування системи судів загальної юрисдикції та загальні аспекти здійснення конституційної модернізації як комплексного суспільно-правового процесу були досліджені різними науковцями.

Зокрема, серед інших, слід відзначити праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як М. О. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, О. В. Батанов, Ю. М. Бисага, Ю. О. Волошин, С. П. Головатий, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, М. І. Мельник, М. В. Оніщук, М. П. Орзіх, О. М. Пересада, В. Ф. Погорілко, А. О. Селіванов, О. В. Скрипнюк, І. Д. Сліденко, М. І. Ставнійчук, А. А. Стрижак, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, С. В. Шевчук, Ю. С. Шемшученко, В. І. Шишкін, А. Дайсі, Д. Батлер, Л. Дюгі.

При цьому праці українських конституціоналістів здебільшого були зосереджені на дослідженні загальних засад конституційної модернізації або аналізі окремих особливостей функціонування судової системи. Водночас сучасні правові реалії потребують комплексного розгляду конституційної

модернізації системи судів загальної юрисдикції у специфічних умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, і загальної інтенсифікації конституціоналізації європейських стандартів судочинства та судоустрою у контексті європейської міждержавної інтеграції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету «Проблеми та перспективи розвитку національної правової системи України в умовах європейської міждержавної інтеграції» (державний реєстраційний № 0116U000048).

Мета й завдання дослідження. Мета дисертації зумовлена актуальністю та ступенем розробленості обраної теми і полягає в дослідженні проблем теорії та практики конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України в умовах європейської міждержавної інтеграції.

Відповідно до поставленої мети в роботі зосереджується увага на розв'язанні таких **завдань**:

- дослідити історико-правові аспекти становлення та розвитку судової влади;
- визначити концептуальні моделі судової влади та провести їх порівняльно-правовий аналіз;
- встановити загальні засади конституційної модернізації судової влади як об'єктивного суспільно-правового процесу;
- проаналізувати конституційні принципи функціонування судів загальної юрисдикції в Україні та Європейському Союзі;
- визначити конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції України на сучасному етапі суспільного розвитку;
- окреслити проблеми імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи України;

- розглянути перспективи конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України в умовах реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з конституційною модернізацією системи судів загальної юрисдикції України.

Предмет дослідження – конституційно-правові засади модернізації системи судів загальної юрисдикції.

Методи дослідження. Методологічна база дослідження поєднує в собі загальнонаукові та спеціальні наукові концепції, теорії і методи. Як методологічна база дослідження використовуються такі методи пізнання: історичний, компаративного аналізу, емпіричного узагальнення, моделювання та абстрагування, діалектичний, системний, комплексний та інші. Так, для пізнання юридичного змісту конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції застосовується діалектичний метод. Історичний метод використовувався під час аналізу закономірностей становлення та розвитку судової влади на території сучасної України. Системний метод застосовувався при аналізі конституційно-правового статусу судів загальної юрисдикції у відповідності до чинного законодавства. Методи моделювання та абстрагування використано в процесі дослідження подальших перспектив конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України. Широко застосовуються також загально-гносеологічні прийоми пізнання – індукції, дедукції, аналізу та синтезу, що уможливило дослідження теоретико-правових та логічних засад конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції у сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що це перше комплексне наукове дослідження конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України у сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції.

У межах здійсненого дослідження сформульовано низку теоретичних положень і висновків, зокрема:

вперше:

- визначено онтологічну домінанту становлення та розвитку судової влади на території сучасної України, якою є функціональна та самоврядна незалежність судової гілки влади, а також функціональний розподіл категорій справ між різними елементами системи судів загальної юрисдикції;

- встановлено концептуальні особливості конституційно-правового регулювання організації та діяльності органів судової влади в країнах Європи, до яких відносяться: конституційна регламентація основних засад організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції; деталізація конституційно-правового статусу судів загальної юрисдикції на рівні галузевого законодавства; стійка тенденція до розширення обсягу конституційного регулювання функціонування системи судів загальної юрисдикції;

- визначено ключову домінанту побудови національної системи судів загальної юрисдикції в умовах європейської міждержавної інтеграції, якою є верховенство права як верховенство правового закону у нормативно-правовому регулюванні організації та діяльності судів загальної юрисдикції;

- обґрунтовано доцільність у сучасних умовах конституційно-правового розвитку запровадження антикорупційної спеціалізації та спеціалізації з питань інтелектуальної власності у вже існуючих судах загальної юрисдикції замість створення окремих спеціалізованих судів;

- встановлено закономірності співвідношення імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи та фундаментального процесу інтернаціоналізації конституційного права;

- визначено основні напрями впливу процесу реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на подальші перспективи конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України;

удосконалено:

- доктринальні підходи до визначення моноцентричної та диференційованої моделей судоустрою;

- уявлення про Суд ЄС як унікальний судовий орган, який на наднаціональному рівні поєднує у собі функції суду загальної юрисдикції, конституційного суду та адміністративного суду, що є безпосереднім проявом фундаментальної інтернаціоналізації конституційно-правових норм про судоустрій в правовій системі ЄС;

отримали подальший розвиток:

- положення про необхідність паралельного з конституційною модернізацією системи судів загальної юрисдикції реформування системи правоохоронних органів, включаючи прокуратуру як орган підтримання державного обвинувачення та судового представництва;

- практичні пропозиції щодо впровадження в Україні концепції «електронного суду» як інноваційної форми судового процесу у судах загальної юрисдикції.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані: *у науковій діяльності* – для подальшого доктринального опрацювання шляхів удосконалення організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції; *у правотворчому процесі* – при розробці проектів законів, що регулюють сферу судоустрою та судочинства; *у правозастосовній діяльності* – для теоретико-методологічного забезпечення професійної діяльності суддів та співробітників апаратів судів загальної юрисдикції; *у навчальному процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників, інших навчальних матеріалів з дисциплін, які розглядають організацію та діяльність судових органів, конституційно-правовий статус суддів, форми та методи здійснення правосуддя та інших функцій судів загальної юрисдикції.

Апробація результатів дисертації відбувалася під час проведення таких міжнародних науково-практичних конференцій: «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (11 березня 2016 р., м. Маріуполь) (тези опубліковано), «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (10 березня 2017 р., м. Маріуполь) (тези опубліковано), «Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір» (8 грудня 2017 р., м. Маріуполь) (тези опубліковано).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 5 наукових статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, у тому числі 2, внесених до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) та 1 у науковому виданні іноземної держави, і тезах 3 доповідей на міжнародних конференціях.

Структура дисертації визначена метою і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 204 сторінки. Список використаних джерел містить 271 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

1.1 Історико-правові аспекти становлення та розвитку судової влади

Для найповнішого розуміння фундаментальних засад та сучасних процесів конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції важливим вбачається формування належної онтологічної історико-правової парадигми становлення та розвитку судової влади як невід'ємного елемента та ключової ознаки конституційного ладу правової держави.

У вказаному контексті слід зазначити, що в історичній ретроспективі занадто невеликі історичні проміжки часу Українська держава існувала як самостійна [1, с. 13]. Землі сучасної України, у різні історичні епохи, перебували у складі Київської Русі, під татаро-монгольським ярмом, під владою Литовської і Польської держав, у складі Російської імперії, все це впливало і на судоустрої країни, а згодом більшовицький державний переворот 1917 р. настільки кардинально вплинув на державний устрій та політико-правову модель розвитку країн, які були у складі Радянського Союзу, що всі історичні побудови судової влади та судоустрою були зруйновані, а досягнення щодо реформування судової системи просто відкинуті і навіть оголошені шкідливими, і тому, як слушно зазначає І. Назаров, аналізувати історію становлення українського суду та відокремлювати історичне коріння сучасної конституційної парадигми вітчизняного судоустрою, досить складно [1, с. 13].

Якщо аналізувати правові пам'ятки Київської Русі, то у Статуті князя Володимира Святославовича «Про десятини і людини церковних» було вперше згадано слово «суд» [2, с. 6].

На думку П. Толочко, С. Юшкова, О. Чистякова та інших дослідників, у Київській Русі періоду раннього феодалізму (882 р. – поч. XII ст.) суд не був відокремлений від князівської адміністрації і не мав статусу особливого державного органу. У ролі найвищого судді виступав князь, який особисто брав участь у судочинстві [3, с. 157; 4, с. 125; 5, с. 17-18].

Судити особисто було правом князя, виявом його волі, а не обов'язком [6, с. 177]. Тому нерідко він делегував своє право тіунам, які діяли від його імені. Судочинством у волостях і погостах займалися представники місцевих князівських адміністрацій – волостелі й посадники [4, с. 371], які були суддями за дорученням та за сумісництвом, а не професіоналами [7, с. 221]. Головним обов'язком для більшості з них був захист інтересів князя. Це було стрижнем їх правосвідомості й основним вектором спрямування соціально-психологічних настанов. Вони були представниками так званої князівсько-дружинної субкультури. У цьому соціальному просторі домінувало силове мислення, де основну шкалу цінностей складав непорушний авторитет фізичної сили, а механізми саморегуляції не були чітко вираженими, і соціальне визнання в основному залежало від фізичних здібностей. Звідси право (захищений інтерес, а не загнуждана воля) нерідко асоціювалося з силою, а сила ототожнювалася з правом. Це суттєво звужувало горизонти правосвідомості виконавця судових функцій, яка відбивала характерні для ранньофеодальної системи класові уявлення про цінності [209, с. 19].

За часів Київської Русі всі категорії справ щодо членів общини та злочини, що були вчинені на її території, розглядав вервний суд. Зазначений суд складався із «судових мужів» – представників місцевої знаті. Його очолював виборний голова (староста) [8, с. 24]. При цьому варто зауважити, що деякі дослідники ототожнюють терміни «вервні суди» та «общинні суди» [9, с. 33], однак із такою точкою зору ми не погоджуємося, натомість підтримуємо думку І. Бойка та М. Бедрія, які зазначають: «Ототожнення общинного суду з вервним не є правильним, оскільки вервний суд

сформувався одночасно з розбудовою проукраїнської держави, тобто Київської Русі, а общинний суд діяв у додержавний період як інститут родоплемінного суспільства на українських землях» [10, с. 28].

Слід відзначити, що судові функції в Київській Русі здійснював також князь. Підтвердженням вказаному є зауваження І. Петрова, на погляд якого сторона, яка порушила справу, кликала відповідача на «суд до царя». Останній вислуховував аргументацію сторін, їх «дебати», після чого, зваживши на всі «за і проти», приймав рішення [11, с. 44].

Після хрещення Київської Русі судовими повноваженнями з розгляду цивільних і кримінальних справ була наділена й церква. Характеризуючи церковні суди цього періоду, М. Левчук слушно зазначає: «Церковний суд у Київській Русі був єдиним судом із власного чітко визначеною юрисдикцією, оскільки серед інших судових органів розмежування юрисдикції не відбувалось» [12, с. 103]. У середині XII ст. Київська Русь розпадається на ряд самостійних князівств, в яких функціонувала практично та ж судова система, що склалася за доби Русі [13, с. 15].

Під час перебування українських земель під владою Литви та Польщі існувала розгалужена, проте невпорядкована мережа місцевих судів, що мало наслідком переплетіння їх компетенції та можливість альтернативного вибору суду для сторін. Так, у XIV -XVI ст. місцевими судами з розгляду цивільних і кримінальних справ були копні, домініальні, обласні, земські, городські, підкоморські та міські суди [14, с. 28].

При цьому копні суди розглядали як цивільні, так і кримінальні справи. Копному суду були підсудні всі суспільні групи, в тому числі шляхта, яка мешкала у селах [15].

На відміну від копного суду, земський суд не розглядав кримінальні справи. До його підвідомчості належали всі цивільні справи осілої (місцевої) шляхти: майнові спори, справи про спадщину, грошові спори, за винятком

справ, переданих гродським або підкоморським судам, чи тих, які вносились безпосередньо на вічевий (сеймиковий) суд [16, с. 48].

За твердженням Н. Старченко, до компетенції гродського суду належали так звані чотири «старостинські артикули» – розбій на дорогах, підпал, напад на шляхетський дім, зґвалтування жінки, тобто кримінальні справи, що вимагали швидкого реагування [17]. Судовим органом у містах із магдебурзьким правом була лава [18, с. 54].

Так, наприкінці XV ст. мешканці міст з Магдебурзьким правом обирали магістрат – адміністративний і судовий орган самоврядування, до якого входило дві колегії - міської ради і лави. У міській раді судьями виступали бурмістри й радці («райці»), а в лаві – лавник із війтами. Судова влада великого князя значною мірою обмежилася постійно діючим органом «Панами-Радами», до складу якого входили найвпливовіші особи князівства: маршалок, канцлер, підскарбій, гетьман, воєвода та інші [19, с 160]. Нормами Магдебурзького права зазначалося, що володіння нерухомим майном у місті – «осілість» було імперативною умовою для кандидатів до ради, також вказувалось хто саме мав бути обраним до складу ради, віковий ценз, який становив від 25 до 90 років, та термін повноважень членів міського самоврядування [19, с 160]. При цьому носії судових функцій Литовського князівства, як правило, були заможними міщанами, а от якими моральними якостями вони володіли, було справою другорядною.

Щодо судової системи Запорізької Січі, то, на погляд П. П. Музиченка, до 30-х рр. XVI ст. судової системи як такої у Запорізькій Січі не існувало. На переконання науковця, суд носив чітко виражений суспільний характер. Більшість справ розглядалася на основі традицій і звичаїв просто і словесно. Постійно діючих судових органів не існувало. Право суду мав кожен козак, проте правосуддя здійснювалося лише колегіально, про що говорить сам принцип: «де три козаки, там два третього судять» [20, с. 64]. Надалі, за твердженням І. М. Паньонка, судовий устрій Запорізької Січі складався із

судів нижчих і вищих, до перших належали суди паланкові, курінні й міжкурінні [21, с. 88].

З 1569 р. в українських землях було запроваджено польську судову систему, яка ґрунтувалася на залежності суду від адміністрації та становому принципі побудови судової системи [19, с. 181]. Тепер у кожному повіті Речі Посполитої існувало три судові установи: земські, гродські й підкоморські. Судили в них посадові особи місцевої адміністрації — воєводи, старости, а також земські судді й підсудки, їх обирали із «віри годних» законороджених, освічених шляхтичів-християн, які по винні були «знати права», мати середній достаток, бути справедливими, правдивими, принциповими, не корисливими [22, с. 182]. Втім, ці вимоги здебільшого залишалися побажаннями. Як правило, судову владу отримували заможні міщани, а рівень морального розвитку часто не враховувався [19, с. 170-172]. Серед суддів цього періоду були різні люди: такі, що усвідомлювали свій моральний і професійний обов'язок і виконували покладені на них функції, докладаючи великих душевних зусиль, а були і такі, для яких ці повноваження були лише джерелом прибутку [209, с. 220]. Крім того, на початку XVII ст. серед судових осіб майже не залишається представників української знаті. Політично свідома українська еліта поступово зникає, зливаючись із польськими панівними станами, приєднуючись до їх культури. Отже, українську правову культуру того періоду репрезентувала в основному дрібна шляхта, яка мало впливала на судочинство Речі Посполитої [23, с. 151-153].

Унаслідок народно-визвольної війни 1648-1654 рр. на українських землях були утворені нові суди. Судовими органами нижчої ланки, як зазначає О. І. Биркович, були магістратські, сотенні, копні, ратушні та сільські суди, а також доменіальні суди [24, с. 8; 210, с. 21].

На думку Н. Сизої, «компетенція сільського суду була доволі обмежена. Йому були підсудні менш важливі справи, цивільні й карні, селян

та рядових козаків. На вимогу сотенного суду чи з підстав непідсудності сільський суд був зобов'язаний передати йому справу» [25, с. 28; 210, с.22]. Сотенний суд вирішував цивільні і кримінальні справи у першій та другій інстанціях після вироків сільських судів, вів слідство й передавав справи на розгляд полковникові. Важливіші справи сотенний суд направляв полковому суду [26, с. 12; 210, с.22].

Таким чином, у період гетьманування Б. Хмельницького була створена власна судова система на території українських земель, також система місцевих судів. Її принципи організації, які є основоположними ідеями права, вперше не були примусово нав'язані з боку іноземних держав [210, с.22].

У середині XVII ст. спостерігалось заснування власної форми військового суду у вигляді судів полкових, сотень і Генерального суду, які увібрали в себе шляхетські суди, що діяли раніше. Слід звернути увагу, що все це відбулося у зв'язку з підвищенням ролі козацтва. Судом першої інстанції став сільський суд, що у козацьких селах складався з отамана та 2-3 чоловік з товариства, у компетенцію якого входив розгляд нескладних справ [1, с. 14; 27, с. 86].

Сотенний суд створювався у невеликих містах, де знаходився осередок сотні. Кожна сотня складалася з одного або більше містечок і багатьох сіл. Сотенні суди слухали справи і цивільні, і кримінальні відносно сотенних урядників і козаків, що належали до даної сотні, а також інші справи [1, с. 14].

Полковий суд спочатку не був судом постійним, він створювався й розглядав справи за розпорядженням полковника в місті, що був осередком полку. Таких осередків у Гетьманщині було 10: Київський, Чернігівський, Стародубський, Переяславський, Ніжинський, Прилуцький, Гадяцький, Лубенський, Миргородський і Полтавський [1, с. 14; 27, с. 529]. Слід нагадати, що на той час під полком розуміли не лише військовий підрозділ, а й адміністративно-територіальну одиницю. Підсудні полковому суду були всі

кримінальні і цивільні справи не лише відносно або за участю полкової старшини, але й рядового козацтва, сотенної старшини [1, с. 14].

Генеральний військовий суд так само спочатку не був судом постійно функціонуючим. Звичайно він збирався і проводився там, де на той час був гетьман, що передавав на розгляд військових суддів скарги, які надійшли до нього. Суд міг розглядати справи не лише в порядку апеляції (розглянуті раніше в нижчих судах), але й виступати як суд першої інстанції у цивільних і кримінальних справах відносно генеральної старшини, полковників, бунчукових і військових товаришів, військових канцеляристів та осіб, узятих під гетьманську протекцію [27, с. 343]. Час від часу завдання і структура Генерального військового суду змінювалися. А в період 1722-1727 рр. Генеральний військовий суд практично не діяв через створення Малоросійської колегії [1, с. 15].

Ще однією судовою інстанцією була Генеральна військова канцелярія. Цей орган був найвищим після гетьмана інститутом у Гетьманщині й у його повноваження входило і судочинство. Засідали у Генеральній військовій канцелярії гетьман і кілька членів генеральної старшини, та розглядати вона повинна була, в ідеалі, тільки апеляції на рішення Генерального військового суду [1, с. 15].

У зв'язку з тим, що зазвичай суддями були представники козацької старшини, то спостерігалась відсутність розмежування між владою військовою, адміністративною та судовою, що було найбільшим недоліком козацького суду в зазначений період. Зазначені представники козацької старшини впливали на рішення, що приймалися судом, також, суддівські обов'язки виконувалися не належним чином, що призводило або до неможливості судового захисту, або до зволікання. Слід зазначити, що у даний період судоустрій характеризувався відсутністю стабільності. Професіоналізм суддів був на поганому рівні, а самі суди і судді часто змінювалися. Виділяти судові інстанції в сучасному розумінні також

складно, адже люди звичайно зверталися до найближчого суду. Крім того, украй важко визначити межі компетенції кожного суду. Однакові спори могли слухатися в різних судах, загальних правил не було, і, як правило, це залежало від бажання того, хто суд здійснював [28, с. 80]. Оскільки відправлення правосуддя давало дохід і цим доходом дорожили всі, хто мав право судити, то досить часто справа, що могла дати прибуток, вилучалася з нижчестоящего суду для розгляду у вищому, наприклад, із сотенного в полковий [1, с. 15].

Всі вищезазначені недоліки козацького суду призвели до необхідності проведення реформи в судоустрої та поверненню до статуткових судів, що діяли раніше. Метою даної реформи було упорядкування українських судових місць, щоб кожному скривдженому забезпечити, зазначалося в Універсалі гетьмана Розумовського від 19 листопада 1763 р. про відновлення земських і городських судів [1, с.16; 27, с. 351; 211].

Після проведення судової реформи була створена нова система місцевих судів. Городськими судами, які були у 10 полкових містах, розглядались кримінальні справи, до яких обирали суддів із місцевої шляхти. Гетьманщина складалася з 20 судових повітів у кожному з яких створено земський суд. До юрисдикції земського суду відносився розгляд цивільних справ. Також, у кожному повіті було створено підкоморний суд, до відання якого належали справи землеволодіння. Сотенні управи та міські суди розглядали дрібні суперечки міщан і простих козаків, а селяни підлягали панській юрисдикції [212].

Іншими словами, саме на вказаному етапі система судів загальної юрисдикції отримала певну інституціоналізацію та структуру на місцевому рівні, який становить базову, основоположну ланку судоустрою у відповідності до функціонального призначення вказаних судових органів.

Період коли Україна входила до складу Російської імперії, кінець XVIII – початок XIX ст., відокремлюють та називають еволюційним у судовому

устрою України. У зазначений еволюційний для судового устрою України період були суттєві напрацювання в усвідомленні ролі суду для держави. Вони характеризувалися в необхідності виділення суду серед інших державних органів для надання йому більшої самостійності. Також, у той час з'явилося поняття «судова влада» [1, с.16].

Так, у 1803 р. відомий російський учений М. М. Сперанський запропонував а) керування державою покласти на три сили, одна з яких судова; б) створити при Сенаті судовий орган, що поряд із законодавчими і виконавчими органами міг би перешкоджати монархові зловживати своєю владою [29, с. 28].

Відокремлення судової влади від виконавчої, адміністративної і законодавчої було закріплено у 1862 р. в Основних положеннях судоустрою. Основним завданням реформи 1864 року було становлення судової влади як гілки державної влади, а суду як повноцінного і самостійного державного органу [30, с. 3].

В указі Сенату від 20 листопада 1864 р. ставилося завдання «підняти судову владу, надати їй належну самостійність і утвердити в народі повагу до закону, без якого неможливий суспільний добробут...». Функції законодавчої влади відокремлювалися від судових, заборонявся розгляд скарг на рішення вищого судового органу – Сенату, утверджувався принцип законності здійснення правосуддя. Ставиться питання про необхідність створення адміністративної юстиції для розгляду спорів про право між владою і громадянином, що стати гарантією недоторканності суб'єктивних прав [30, с. 4].

Загалом, слід зазначити, що до середини XIX ст. судова система Російської імперії була досить складною і нараховувала 16 судових інстанцій (йдеться про види судів) і крім загального порядку судочинства 30 особливих видів провадження. У результаті судової реформи судоустрій був значно спрощений в основному за рахунок ліквідації станових судів. Відповідно до

Устрою судових установлень від 20 листопада 1864 р. [31, с. 613], судова влада довірялася мировим суддям, з'їздам мирових суддів, окружним судам, судовим палатам і Урядовому Сенату як верховному касаційному суду (ст. 1).

Таким чином, під час перебування українських земель під владою Російської імперії та Австро-Угорської імперії (середина XVIII - XIX ст.) на території українських земель були створені й функціонували місцеві суди, однак принципи їх організації й діяльності відрізнялися, що насамперед зумовлено політичною роздробленістю та неможливістю розбудови власної судової системи [210, с. 22].

Значення судової реформи 1864 р., як вбачається, важко переоцінити для процесу становлення та розвитку системи судів загальної юрисдикції на території сучасної України. Вона стала важливим результатом визнання досягнень тогочасної наукової юридичної думки щодо значущості суду та судової влади для держави. Реформа реалізовувалася протягом довгого часу, одночасно з подальшим дослідженням її головних напрямів щодо оптимізації судового устрою. Науковці зазначають, що і через п'ятдесят років реформування судова система належною не стала. Проте, найважливішими її досягненнями є: виборний мировий суд, суд присяжних, професійна присяжна адвокатура, розумні строки розгляду справи, відхід від принципу становості при створенні судів та позитивний результат в боротьбі з хабарництвом [32, с. 1391]. Також, головним результатом судової реформи, який є актуальним і у наші дні, було створення незалежного і самостійного суду, який відокремлений від виконавчої і адміністративної влади з метою необхідності захисту особистих та приватних інтересів суспільства, а також для зміцнення державної влади [33, с. 270].

Загалом, судова реформа 1864 р. наблизила систему судів загальної юрисдикції на території сучасної України до найбільш прогресивних на той час стандартів судочинства та судоустрою, але навряд чи можна вести мову

про існування у вказаний період універсальних чи регіональних уніфікованих стандартів у цій сфері, оскільки їх виникнення як феномену правової дійсності відноситься вже до другої половини ХХ ст. у загальному контексті уніфікації конституційно-правових норм про судову і правоохоронну діяльність.

У період національно-визвольної боротьби в Україні (1917-1920 р.р.) створити сталу й ефективну систему судової влади не вдалося. Судові органи склалися з місцевої і загальної юрисдикції. У цьому зв'язку В. Землянська зазначає: «Місцева юстиція була представлена всестановим та особливим селянським судами. Органами всестанового місцевого суду були мирові суди, які розглядали незначні кримінальні й цивільні справи. Для остаточного з'ясування справи, яка повинна була вирішуватись мировим провадженням, а також для розгляду справ у касаційному порядку створювалися повітові з'їзди мирових суддів. Окружний суд був судом першої інстанції серед загальних судових установ» [34, с. 6].

Водночас у Західноукраїнській Народній Республіці було створено окремі суди для розгляду цивільних і кримінальних справ. Так, як відзначає В. Рум'янцев, 11 лютого 1919 р. було видано закон про утворення в повітах трибуналів першої інстанції для розгляду кримінальних справ. При цьому юрисдикція окружних і повітових судів обмежувалася цивільними справами [35, с. 53].

Перший законодавчим актом радянської влади про суд був прийнятий 22 листопада (5 грудня) 1917 р. Радою народних комісарів РРФС, а саме – Декрет про суд. Він був опублікований 24 листопада 1917 р. й увійшов в історію радянського судоустрою як Декрет про суд № 1 [36, с. 108]. Зазначеним Декретом скасовувалися всі існуючі судові установи та створювалися місцеві суди, що наділялися повноваженнями розглядати всі цивільні справи із ціною позову до 3000 руб., а також кримінальні справи,

якщо обвинуваченому загрожувало покарання до 2 р. позбавлення волі та якщо цивільний позов не перевищував 3000 руб [36, с. 109].

Серед подальших подій можна виділити кілька історичних фактів, які характеризували стан судової влади України [89, с. 125; 170, с. 26].

Так, Третій Універсал Української Центральної Ради (ухвалений 7(20) листопада 1917 р.) закріпив, що суд в Україні повинен бути справедливим, таким, що відповідає духові народу. Генеральне Секретарство судових справ відповідало за приведення «судівництва» у відповідність до правних понять народу. Враховуючи підпорядкованість Генерального Секретарства судових справ Генеральному Секретаріатові України (уряду), про незалежність судової влади говорити не доводиться [1, с. 20].

Статут про державний устрій, права і вольності УНР (ухвалений 29 квітня 1918 р. Українською Центральною Радою) поряд з Всенародними Зборами (законодавча влада) та Радою Міністрів (виконавча влада) виокремлює і судову владу, яку очолює Генеральний Суд (вища судова інституція), обраний Всенародними Зборами, що виконує касаційні функції для всіх судів Республіки, судить членів Всенародних Зборів і міністрів [1, с. 20].

Закріплено і найважливішу ознаку судової влади – виключність у системі органів публічної влади: «Судова влада в рамках цивільного, кримінального і адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами» [37, с. 57].

Водночас, закони про тимчасовий державний устрій України Гетьмана П. Скоропадського (прийняті 29 квітня 1918 р.) не передбачали жодних юридичних умов та гарантій для становлення судової влади як рівної гілки влади [213].

Далі починається радянський період. Головні закони Української Соціалістичної Радянської Республіки від 14 березня 1919 р. та від 15 травня 1929 р. не містили жодної норми не тільки про судову владу, а навіть про

судові органи або порядку судового захисту прав «робітників та селян». У Конституції УРСР від 30 січня 1937 р. один з розділів (Розділ IX) мав назву «Суд і прокуратура», норми якого зазначали, що правосуддя в Українській Соціалістичній Радянській Республіці здійснювалось Найвищими Судами даної республіки та Молдавської АРСР, судами адміністративних округів, обласними судами, народними судами та спеціальними судами СРСР. Відповідно до положень ст. 111 судді були незалежними і підкорялися тільки законові, обиралися на 5 років, а народні судді - на 3 роки [214, с. 93].

Українські судді в період боротьби за встановлення державності (1917-1920 рр.) були «суддями за випадком», які часто не мали ніякого особистісного професійного потенціалу, оскільки у революційному вирі, який охопив Україну після Лютневої революції, судові функції виконували різноманітні установи, що виникали стихійно [209, с. 224]. Причому визначальною рисою спрямування соціально-психологічних настанов суддів того часу була наявність «духу боротьби», яка й визначала ціннісно-орієнтаційну і мотиваційну серцевину їх правосвідомості. Схожа ситуація спостерігається й відразу після Жовтневої революції. Єдиною вимогою, яка висувалася до суддів, була наявність революційної «правосвідомості», а рівень професійних знань і морального розвитку до уваги фактично не брався [209, с.225; 14, с. 115]. Судді нерідко виконували роль лише статистів, фіксуючи готовність обвинуваченого підтвердити дані під примусом доказів або відмову від них, оскільки для суду обов'язковим орієнтиром були позиції слідчого НКВС щодо конкретної справи. З 1929 р. суддею міг стати дієздатний громадянин УРСР, який досяг встановленого законом віку і був членом партії. Така кадрова політика призвела до того, що більшість суддів були людьми випадковими в юриспруденції, бо не мали юридичної підготовки і необхідного рівня морального розвитку [209, с.225].

Важливою подією у зміні судочинства мало стати прийняття нової Конституції СРСР 1936 року. І дійсно, декларативно новий Основний Закон у

ст. 112 вперше, майже за двадцять років радянської влади, проголошує принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону. Проте його проголошення залишилося лише на папері, оскільки Народний комісаріат юстиції перевіряв шляхом проведення ревізій діяльність судів та правильність застосування ними законів при розгляді кримінальних і цивільних справ [38, с. 1-8].

Слід зазначити, що чимало норм вказаного положення щодо організації діяльності місцевих судів із розгляду цивільних і кримінальних справ проіснувало до прийняття Закону СРСР «Про судоустрій СРСР і союзних республік» від 16 серпня 1938 р. [39].

В цілому, у радянську добу судочинство знаходилося під постійним впливом усіляких урядових кампаній. За таких умов правосуддя не могло бути стабільним, а отже, і якісним. Цьому знаходилися відповідні доктринальні обґрунтування. Так, зокрема, М. С. Строгович стверджував тоді, що діяльність суду по здійсненню правосуддя не має постійних критеріїв якості і залежить від конкретної суспільно-політичної ситуації в країні [23, с. 6]. По суті, це виправдовувало те, що суди повинні виконувати чергове соціально-політичне замовлення державних та партійних органів влади і ставило систему радянського правосуддя у залежність від політичних та виконавчих структур, а конституційну норму щодо незалежності суддів і підкорення їх тільки закону робило декларативною [215, с. 9].

У 1953-1954 рр. були скасовані процесуальні обмеження в справах про державні злочини, а також посилено роль судових органів у здійсненні судового нагляду. Прийняття основ законодавства про судоустрій Союзу Радянських Соціалістичних Республік, союзних та автономних республік від 25 грудня 1958 р. стало орієнтиром для прийняття оновлених законів в усіх союзних республіках, у тому числі й в Україні [41; 215, с. 10]. У результаті цього в КПК України (1960 р.) були закріплені такі демократичні принципи

правосуддя, як здійснення правосуддя тільки судом, участь громадськості у діяльності судів тощо.

Значна реорганізаційна робота, пов'язана з послабленням залежності судів від органів політичної та виконавчої влади, була проведена протягом другої половини 50-х – першої половини 60-х років. Серед таких заходів – ліквідація Міністерства юстиції СРСР у 1956 році, а в квітні 1957 року – міністерств юстиції автономних, а потім і союзних республік. Така жорстка реорганізація без урахування нових обставин і функцій, які покладалися на суди, негативно відбилася на їхній діяльності [215, с. 10]. Ліквідація органів юстиції негативно вплинула на діяльність судів, оскільки на них були покладені обов'язки, безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя, а штатна кількість суддів не давала можливості успішно здійснювати організаційне забезпечення судів. У зв'язку з цим 31 серпня 1970 р. було відновлено Міністерство юстиції СРСР [42; 215, с. 10], а з 4 вересня 1972 р. Міністерство юстиції УРСР, яким було надано право здійснювати організаційне керівництво судами.

У свою чергу, Конституція УРСР від 20 квітня 1978 р. закріпила принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, зазначивши, що його дія розповсюджується також і на народних засідателів (ст. 152). Однак в ст.150 зазначеної Конституції йшлося про те, що судді, будучи незалежними, є підзвітними перед органами, що їх обрали або виборцями, звітують перед ними і можуть бути відкликані [215, с. 11]. Законодавство про судову систему зрівнювало правовий статус суддів з іншими посадовими особами органів виконавчої влади, оскільки будувалось на ідеологічній догмі П. Стучки про те, що «...радянська влада ...є одночасно владою законодавчою, виконавчою і судовою. Вона не заперечує технічного розподілу праці, але відмовляється від лицемірної теорії розподілу влад» [43, с. 262; 215, с. 11].

Отже, в основу побудови радянського суспільства було покладено принцип демократичного централізму, згідно з яким керівництво всіма галузями державного будівництва здійснюється через систему рад і створювані нею органи. Існування судів пов'язувалось з державною функцією правосуддя, а самі судді обиралися радами і формально проголошувалися незалежними [44, с. 19-20; 215, с. 11].

Законом УРСР «Про судоустрій» від 5 червня 1981 р. передбачалося створення районних (міських) народних судів у районах, містах та районах у місті юрисдикція яких поширювалась на розгляд цивільних та кримінальних справ, за винятком справ, віднесених законом до відання інших судів [45].

У зв'язку з економічним та політичним розвитком, необхідно було реформування і радянської судової системи через те, що нові виклики не давали повною мірою задовольняти потреби суспільства. Динамічні зміни у соціальній, економічній, політичній сферах потребували суттєвих змін у правовій системі держави та її інститутах, актуальним було питання створення неупередженого, самостійного, незалежного правосуддя з належним його функціонуванням. Також, настала потреба перетворень у принципах судового устрою та організації судочинства [216, с. 45].

Таким чином, після проголошення незалежності України Законом України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» від 24 лютого 1994 р. № 4017-XII народні суди перейменовано на районні (міські) суди та додатково до розгляду цивільних і кримінальних справ до їх підвідомчості віднесено розгляд справ про адміністративні правопорушення [46].

Надалі, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21 червня 2001 р. № 2531-III, районні (міські) суди було замінено місцевими судами, що розглядали як суди першої інстанції цивільні, господарські, адміністративні, кримінальні та інші справи

в передбачених законом випадках, за винятком справ, віднесених законом до підсудності інших судів [47].

Необхідно відмітити, що ідеологічним підґрунтям судово-правової реформи в незалежній Україні стала «Концепція судово-правової реформи в Україні» від 28 квітня 1992 р. Зазначена концепція відобразила основні завдання та перспективи реформування судово-правової сфери з метою вирішення головних проблем законодавчого регулювання у здійсненні правосуддя. Дана концепція від 28 квітня 1992 р. характеризується грамотним програмним документом, який виділив структуру та черговість завдань щодо здійснення судової реформи в Україні [216, с. 46; 217, с. 4].

Слід зазначити, що ця реформа не була реалізована на практиці належним чином та у повному обсязі. У зв'язку з прийняттям у 1996 році Конституції України зазначена концепція, в якій був закладений основний фундамент створення судової влади, втратила свою роль програмного документу, проте деякі її положення значний час ще зберігали свою актуальність [216, с. 46; 217, с. 5].

У Конституції України, яка була прийнята 28 червня 1996 р., були закладені основні підвалини щодо визначення головних засад правосуддя, організації національних судових органів, принципів реалізації правосуддя та участі народу у його здійсненні. Норми головного закону України регулювали правовий статус судової влади, що стало фабулою для розроблення судово-правової реформи в Україні та її реалізації.

У зв'язку із закінченням дії пункту 12 «Перехідні положення» Конституції України 1996 р., який регулював організацію та діяльність національної судової системи, була проведена «Мала судова реформа» [216, с. 46].

Варто зазначити, що положення «малої судової реформи» стосувалися і арбітражних судів. Ключовим став 2002 рік для практичної реалізації норм, які закріплені на конституційному рівні, щодо здійснення правосуддя. У цей

рік Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про судоустрій України», який став вагомим кроком судово-правової реформи. Цим Законом України регулювалося організація судової влади, забезпечення діяльності судів та реалізація суддівського самоврядування яка є однією з головних гарантій забезпечення незалежності судів та суддів [216, с. 46].

Саме Законом України «Про судоустрій України» було створено систему судів апеляційної інстанції. Були розширені повноваження суддівського самоврядування, які були фіктивними. Зазначений закон не приєднав судову систему до державних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю і правопорушеннями, через те, що дана функція не може відноситися до суду [216, с. 46].

Із набранням чинності Законом України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. № 3018-III в судовій системі України було утворено місцеві загальні суди, що до формування системи господарських та адміністративних судів розглядали як суди першої інстанції всі категорії справ, крім тих, що були підсудні судам вищої ланки як суду першої інстанції [48]. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI місцеві загальні суди є основною ланкою спеціалізованих судів із розгляду цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення, є найбільш наближеними до населення, організованими у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, розглядають у першій інстанції (по суті) всі цивільні, кримінальні справи, а також підвідомчі їм справи про адміністративні правопорушення і справи адміністративної юрисдикції [49].

Отже, аналізувати історію становлення українського суду і відліковувати її від Київської Русі або Запорізької Січі, щоб відокремити історичне коріння сучасної структури вітчизняного судоустрою, досить складно, адже занадто невеликі історичні проміжки часу Українська держава існувала як самостійна [1, с. 13].

Проте, аналіз джерел права різних періодів історії держави і права України дає змогу виділити періоди у становленні місцевих загальних судів у нашій державі. Переломними моментами в цьому процесі є встановлення на українських землях радянської влади та проголошення незалежності України у 1991 р. Із метою врахування цих обставин виділяємо три великі періоди становлення сучасної системи судоустрою України: дорадянський, радянський та сучасний [210, с. 23].

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що при розбудові судової влади в Україні, слід відходити від принципів тоталітаризму, а ґрунтуватися на європейських засадах законності, справедливості, гуманізму, незалежності й безсторонності суду, що забезпечить здійснення ним правосуддя, притаманного демократичним правовим державам [215, с. 11].

Таким чином, у результаті проведеного дослідження історико-правових аспектів становлення та розвитку судової влади на території сучасної України можна дійти до таких найважливіших висновків: а) розвиток судової влади на території сучасної України відбувався під впливом різних моделей судоустрою та судочинства, серед яких слід відзначити моделі суду присяжних, державного суду та специфічних самоврядних форм організації судової влади, що відображають історико-правові умови існування українського суспільства; б) особливостями сучасного етапу функціонування судової влади України (починаючи з 1991 р.) у порівнянні з попередніми конкретно-історичними періодами є введення у систему судів загальної юрисдикції апеляційних судів, збільшення організаційних форм суддівського самоврядування та значне розширення їх повноважень, що до цього часу були переважно номінальними, а також виключення судів загальної юрисдикції з переліку державних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю і правопорушеннями, оскільки ця функція не може бути іманентно притаманною суду; в) онтологічною домінантою розвитку судової влади на території сучасної України є функціональна та самоврядна незалежність

судової гілки влади, а також функціональний розподіл категорій справ між різними елементами системи судів загальної юрисдикції, що частково простежується ще починаючи з доби Київської Русі.

1.2 Концептуальні моделі судової влади: порівняльно-правовий аналіз

Реалізація судової реформи в Україні, яка передбачає удосконалення системи судів загальної юрисдикції є актуальним, оскільки удосконалення системи судів загальної юрисдикції, поза сумнівом, відноситься до найголовніших завдань у побудові демократії в суспільстві.

Проте, для позитивних результатів судової реформи необхідно враховувати досвід іноземних країн, щоб уникаючи їх помилок, створити оптимальну модель українського судоустрою.

Слід зазначити, що у світовому конституціоналізмі поширеними є дві моделі судоустрою: моноцентрична – з головним найвищим судовим органом, та диференційована, із розділенням на декілька незалежних спеціалізованих ланок з головними вищими судовими інстанціями.

Усі країни колишнього СРСР одержали у спадок саме диференційовану систему судоустрою, що складалася з автономної системи судів загальної юрисдикції та автономної системи органів Державного арбітражу; утім, усі вони свого часу у різний спосіб піддали її реформуванню.

Так, Російській Федерації та Республіці Білорусь перейшли у спадок диференційовані моделі судоустрою. У цих країнах самотійно діють суди загальної юрисдикції, головним з яких є Верховний суд та арбітражні (господарські у Білорусі) на чолі, відповідно, із Вищим господарським судом та Вищим арбітражним судом.

Натомість, Казахстан обрав моноцентричний судоустрій. Там суди першої інстанції є спеціалізованими до яких входять районні загальні та прирівняні до них спеціалізовані – міжрайонні економічні та адміністративні. Судові рішення попередніх судів першої інстанції переглядаються кримінальними або цивільними судовими колегіями обласних та прирівняних до них судів, а також Верховним судом Казахстану. Варто звернути увагу, що розгляд справ, за винятком кримінальних, здійснюється за положеннями ЦПК. Таким шляхом Казахстан запровадив єдність засад організації та діяльності судів, а також зекономив грошові кошти платників податків на створення та діяльність численних спеціалізованих апеляційних та касаційних судових інстанцій.

Із набранням чинності Конституцією 1996 р. в Україні розпочалася реформа існуючого на той час судоустрою. Як відомо, цю реформу було обумовлено приписами ст. 125 Основного закону, які встановлювали: система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації; найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України; вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди; згідно із законом діють апеляційні та місцеві суди. Водночас, ст. 124 Конституції було визначено, що судочинство здійснюють Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції.

Отже, Україна поступово відмовилася від існуючого із часів СРСР диференційованого судоустрою. При цьому обраний нею варіант моноцентричного судоустрою, як бачимо, істотно відрізняється від казахстанського, і фактично є гібридом між ним та російсько-білоруським варіантом.

З прийняттям нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII [50] створена ефективна моноцентрична модель на чолі із Верховним Судом.

При цьому для формування вказаної моделі, як вбачається, доцільним є також прийняття єдиного процесуального закону, який регулював би порядок розгляду всіх категорій справ, крім кримінальних.

Водночас, для утворення диференційованої моделі достатньо повернути Касаційному господарському суду його суверенітет, скасувати Кодекс адміністративного судочинства та запровадити відповідний розділ до ГПК з одночасним поверненням відповідних норм до ЦПК.

Слід зазначити, що Європейські країни йдуть шляхом диференціації гілок судової влади, причому у деяких країнах їх є набагато більше, ніж, наприклад, в РФ та Білорусі [51].

Для того, щоб обговорювати моделі судоустрою, варто вивчити сутність понять «судова система» та «судоустрій», а також їх відмінність.

До системи входять взаємозалежні елементи, які у сукупності утворюють її єдність та цілісність. У науковій літературі та у нормативно-правових актах найчастіше зустрічається поняття «судова система» [58, с. 67].

В останній редакції ст. 125 Конституції України вказує на «судоустрій» в Україні. Для приведення до європейських стандартів шляхом модернізації судівництва та для утвердження справедливого суду в Україні, у Концепції, схваленій Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 3612 йдеться про «судівництво як єдину систему судового устрою та судочинства», «систему правосуддя» та знову «систему судів та судових інстанцій». А ось у п. 6 Заяви Ради суддів України «Про концептуальні підходи Ради судів України щодо подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні» зустрічається термін «система органів судової влади» [58, с. 67].

Беручи до уваги зазначені джерела, можна побачити відсутність тлумачення змісту близьких правових категорій під час їх застосування, що породжує відповідні проблеми. Наприклад, неналежним є ототожнення

судової системи із системою судів, а також із системою органів судової влади чи судових інстанцій [58, с. 67; 218].

Як зазначає В. І. Андрейцев, судова система зовсім не виписана в конституційних положеннях розділу «Правосуддя» і тільки аналітичним шляхом можна сформулювати основні доктринальні положення щодо її формування, розвитку та функціонування, як відносно відокремлено підсистеми у структурі правової системи України [52, с. 15].

Приєднуючись до зазначеної думки, слід зауважити, що таким же чином можливо сформулювати і такі поняття як «система судів», «судова система» та «судоустрій».

Слід зазначити, що у конституційно-правовій доктрині сам термін «судова система» (система судів загальної юрисдикції, у свою чергу, становить ключовий, конститууючий, базовий елемент судової системи держави. – Авт.) трактується по-різному.

Сукупністю усіх судів держави визначається А. Я. Сухарєвим судова система [53, с. 278]. Судовою системою називають сукупністю судових органів держави В. В. Молдован і С. М. Мельник [54, с. 17]. Сукупністю судів, які побудовані на демократичних принципах, беручи до уваги модель держави, є судова система за баченням І. Є. Туркіної [56]. Згідно визначення, наданого Л. П. Сушко, судова система європейської держави є сукупністю судів (загальної юрисдикції і спеціалізованих) і спеціальних органів судової влади, які цілеспрямовано здійснюють правосуддя й диференційовані за предметами повноваження й іншими підставами, що функціонують у системі певної ієрархії [55, с. 31].

Таким чином, можна констатувати існування певної сукупності організаційно-інституціональних структурних елементів, впорядкованих у відповідності до чинного законодавства про судочинство та судоустрій, які загалом у своїй діалектичній єдності складають систему судів певної держави [58, с. 67].

Варто зазначити, що найбільш підхожою є думка Л. М. Москвич, яка відзначає, що: «Судова система – це не лише сукупність складових, що її утворюють, тобто судів, та дотримується думки, що суди утворюють судову систему, для якої, як і для кожної іншої системи, характерні певні зв'язки і відносини між окремими її елементами (судами), а також якій притаманні такі властивості, як ієрархічність, багаторівневність і структурованість» [57, с. 45; 58, с. 67].

Водночас слід зазначити, що у сучасній конституційно-правовій доктрині досить часто замість дефініції «судова система» застосовується поняття «судоустрій», що має певне коріння у небажанні деяких науковців термінологічно будувати власні методологічні конструкції на використанні категорії «система», яка може викликати деякі асоціації з адміністративно-командною системою тоталітарного зразку, яка була властива радянській добі державно-правового розвитку [58, с. 68].

У підручниках «Судоустрій України» авторами не зазначається зміст терміну «судоустрій», а під характеристикою предмету судоустрою України розуміється визначення судової системи [54, с. 17; 58, с. 68]. Окрім цього, зустрічається ототожнення понять, як «система судів», «судоустрій», «судова система» та «суди» [54, с. 36, 28, 39, 41], що, на наш погляд, не є правильним у термінологічно-етимологічному контексті застосування зазначених визначень.

При цьому дефінітивне визначення понять «судова система» та «судоустрій» відсутні у нормативно-правових актах України, натомість поряд із ними зустрічаються інші терміни без розкриття їхнього змісту, що авжеж викликає конструктивне обурення, плутанину та справедливу критику [58, с. 68].

У зв'язку з вищевикладеним, вважаємо за необхідне мінімізувати використання таких поспішно впроваджених термінів як «система

правосуддя», «судочинство», «система судів і судових інстанцій», а також «структура судів», уникаючи їх ототожнення із поняттям [58, с. 67-68].

Якщо аналізувати недавно прийняті законодавчі акти, що регулюють реформування системи судової влади в державі (зокрема Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. і Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р.), то можна побачити, що нові закони породили і нові проблеми. Стаття 6 Конституції України закріплює поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Ототожнюючи поняття «правосуддя» і «судова влада», як вбачається, автори цих законів допустили грубу теоретичну помилку, оскільки правосуддя – лише одна з функцій судової влади, яку здійснюють особливі суб'єкти судової влади (суди), але судова влада здійснює ще ряд функцій, таких як судовий контроль, дозвільна функція і т.п.

Це підтверджується і положенням п. 1 ст. 124 Конституції України, який закріплює, що правосуддя здійснюють виключно суди. Проте, і Конституційний суд виконує не функцію правосуддя, а тільки функцію судового конституційного контролю. Більш того, законодавець у цьому законі не визначив місце Конституційного суду в системі судоустрою України. Напевно, доцільніше було б закріпити в Конституції, що в Україні функціонують суди конституційної та загальної юрисдикції.

Незважаючи на проведення судової реформи в Україні з метою модернізації судової системи, питання удосконалення системи судів загальної юрисдикції є головним завданням для побудови демократії в суспільстві [219, с. 190].

Україна почала впроваджувати відповідні сучасні процеси, методи, які для представників Феміди інших країн із розвинутою демократією вже є повсякденними та звичайними [219, с. 191].

Гальмуванням протягом значного часу реформи є те, що в Україні використовуються лише ті методи, які були визначені ще за радянський

період: оцінка роботи суддів та судів за кількістю скасованих чи змінених рішень, скарг чи дисциплінарних проваджень тощо [50].

Тому перспективну модель ефективної системи судів загальної юрисдикції, на погляд деяких науковців та практиків, необхідно оцінювати за чотирма основними критеріями:

1) фінансова, інституційна, процесуальна і суб'єктивна доступність суду. До індикаторів інституційної доступності суду віднесені доступність суду за територією до учасників судової справи, пристосованість приміщення суду до його відвідування великою кількістю осіб і здатність надавати належну судову послугу. Індикатором оцінювання може бути застосована використана інформація про: а) можливість подання відповідної заяви про порушення права до найближчого суду; б) зручність розташування суду; в) належні умови судового приміщення для зручного перебування в ньому, особливо для осіб із обмеженими можливостями; г) належний штатний розпис суддів суду з достатньою кількістю судів для здійснення розгляду спору в розумні строки; д) механізми вирішення правової суперечки альтернативним способом. Економічна обґрунтованість розміру судового мита та механізм оцінки його необтяжливості й реальності для клієнта, що є індикаторами фінансової доступності суду. Щодо фінансової доступності суду можуть бути використані такі показники: а) чи передбачено в країні умови щодо звільнення особи від сплати судового збору, надання розстрочки або відстрочки в їх сплаті; б) чи є розмір судового мита таким, що не становить перешкоди для доступу до суду; в) чи запроваджено інститут судового страхування на випадок неможливості сплатити послуги суду. Компетентність суду, універсальність його юрисдикційних повноважень є індикаторами процедурної доступності суду; процесуальна процедура звернення до суду та оскарження його судових рішень. Суб'єктна доступність суду здійснюється за показниками доступності як інформації

щодо професійної правової допомоги, так і процедури судового провадження [219, с. 193];

2) економічна, інституційна і суб'єктивна незалежність суду. Інституційна незалежність судового органу передбачає аналіз співвідношення принципу незалежності судової влади і управлінських процесів у судовій системі. За показники можуть бути використані: а) порядок утворення й ліквідації судів; б) механізм організаційно-правового забезпечення щодо функціонування судів; в) механізм добору суддівських кадрів; г) механізм призначення на адміністративні посади в судах; д) здійснення контролю за якістю судових рішень; е) метод прийняття рішень щодо вирішення проблем управлінського характеру в судах. До економічної незалежності відноситься механізм належного фінансування судової системи, а її показниками є: а) врегулювання фінансового механізму судової системи на належному нормативно-правовому рівні; б) матеріально-технічне устаткування судів і в) стан матеріального забезпечення потреб працівників судового апарату і суддів. Гарантії правового статусу суддів характеризує і суб'єктивна незалежність. Її показниками можуть бути: а) всестороння об'єктивність процедур щодо звільнення з посади судді і призначення на неї; б) конкурсність процедури добору кандидатів у судді; в) гарантії незмінюваності з посади судді; г) процедура притягнення суддів до відповідальності яка є особливою; д) система забезпечення гарантій, яка унеможливорює тиск на суддів [219, с. 193-194];

3) внутрішня і зовнішня судова спеціалізація. Поглиблене дослідження зовнішньої судової спеціалізації показало, що не існує у світі класичної моделі спеціалізованих судів. Головне – це способи поділу компетенції між судами загальної й спеціалізованої юрисдикції і розв'язання колізій цих юрисдикцій. Показниками досконалості обраної моделі спеціалізації судів є: а) реалізація державою інституту спеціалізованої юрисдикції; б) завантаженість на суди спеціалізованої юрисдикції; в) способи розв'язання

конфліктів стосовно підсудності справ; г) наявність у найвищого суду судової ланки достатніх повноважень щодо інтегрування функції правозастосування у спеціалізованих судах. Даний інститут спеціалізації суддів (внутрішня спеціалізація) спрямовано на підвищення рівня професійності судді при розгляді спорів, що позитивно відбивається на скороченні строків розгляду і якості вирішення справ.

4) стабільність судової системи, яка оцінюється за трьома індикаторами: а) надійність судової системи; б) єдність судової практики; в) юридична визначеність судового рішення. Надійність судової системи розглядається як здатність до змін та адаптації і як спосіб зберігати динамічну рівновагу із зовнішнім середовищем. Основні її показники: а) правова визначеність (стабільність спеціалізованого законодавства про судоустрій, усталеність організаційної структури); б) цілісність (єдність цілей і засад судочинства, механізм судового управління); в) стійкість функціонування (належна самоврядування і ресурсозабезпеченість) [219, с. 194].

У цьому контексті не можна не погодитись з висновком В. Д. Бринцева, що для налагодження соціально-політичної обстановки в Україні є створення належної та стабільної законодавчої бази, яка буде регулювати діяльність усіх гілок влади та забезпечувати права і законні інтереси суспільства.

Існування суспільства як соціологічної реальності та стабільної структури гарантує нормативно визначена і координована поведінка. Реалізація ідеї правової держави, здійснення прав і свобод людини і громадянина можливе у суспільстві, в якому державні органи забезпечують законність та правопорядок [220]. Для досягнення даного результату допомагає і судово-правова реформа, одним із принципів якої повинна стати деполітизація судової влади. Для зазначеної ідеї правової держави повинен сприяти, зокрема, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який спрощує систему судоустрою, підвищує відповідальність і незалежність

суддів, встановлює прозорі процедури призначення суддів на посади, [59, с. 88].

Безумовно, важливо зазначити, що у процесі національної законотворчості, міжнародні стандарти встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави. Міжнародні стандарти містяться в міжнародних договорах, інших джерелах міжнародного права та в міжнародних документах, не наділених обов'язковою юридичною силою, що приймаються окремими міжнародними організаціями. Водночас у жодному офіційному міжнародно-правовому документі, яким закріплено такі стандарти, власне дефініції міжнародних правових стандартів не надано.

Ідеї об'єднання європейських держав, міжнародно-правової інтеграції походять із далекого минулого, проте саме на сучасному етапі розвитку міждержавних відносин ці процеси відіграють особливу роль.

Власну класифікацію загальної системи стандартів правової держави наводить В. Д. Бринцев. Зокрема, автор поділяє їх на загальні (стандарти у сфері державного устрою, прав людини та матеріального права), процесуальні (стандарти окремих галузей судового процесу – адміністративного, цивільного, господарського, кримінального тощо) та судоустрійні (стандарти, на яких будується система судової влади) [59, с. 91].

Щодо відокремлення баз правових стандартів у сфері судоустрою і статусу суддів, то І. В. Назаров виділяє:

а) базові міжнародні акти, де сформульовані універсальні принципи здійснення судової влади;

б) практику Європейського суду із прав людини. Зокрема, упродовж своєї діяльності Європейський суд із прав людини створює широку систему тлумачення кожного із принципів Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, їх зміст для кожного конкретного випадку, тому сучасне розуміння принципів природного або належного правосуддя неможливе без урахування рішень цього органу;

в) спеціальну міжнародно-правову базу (наприклад, Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 р., Основні принципи щодо незалежності правосуддя, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Рекомендація № 94 (12) «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 13 жовтня 1994 року тощо);

г) стандарти Європейського Союзу щодо побудови судових систем (наприклад, основним міжнародним актом європейського значення є Хартія Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 року). Крім того, щоб отримати детальне уявлення про судові системи країн Європейського Союзу, необхідно звернути увагу на природу європейського права, структуру й повноваження наднаціональних органів (Суду Європейського Союзу) [60, с. 352; 221, с. 265].

Слід зазначити, що нереально мати розуміння щодо стану судової системи, про актуальні проблеми, які необхідно вирішити, без аналізування роботи існуючих судових інституцій. Існує певний досвід зарубіжних країн, якщо враховувати і не повторювати їх помилок, можна доопрацювати належну модель з метою оцінки якості національної судової системи [219, с. 190].

Інтерес до цього питання виник у 50-ті роки ХХ ст., коли японські компанії затвердили перші принципи контролю якості. Пізніше Сполучені Штати Америки підтримали цю ініціативу, встановивши Премію якості ім. Малкома Болдриджа (1987 р.), а через пару років модель якості було запроваджено і в Європі: компанії та інституції публічного сектору отримують нагороди за досягнення у сфері якості [222]. Судова спільнота також виявила інтерес до якості загалом. Основний підхід: суд – це установа, що надає послуги, а, відповідно, користувачі цих послуг (громадяни, що є учасниками процесів) – це клієнти судової установи. Початкові кроки для розробки та реалізації на практиці систем судової якості зробили фінська,

американська та нідерландська судові спільноти. На початку нового тисячоліття зацікавленість у якості судів зростає й на загальноєвропейському рівні. Було розпочато декілька проєктів опрацювання системи оцінювання якості тієї чи іншої сфери судової діяльності [61].

У 2007 р. СЕРЕJ створила спеціальну робочу групу з якості (СЕРЕJ-GT-QUAL), завданням якої було визначено: 1) збирання інформації та оцінювання ініціатив щодо якості, які реалізуються різними судами в державах-членах; 2) розробка інструментів, які можна буде використовувати для оцінки якості судової системи та судів. Робоча група вже розробила «Контрольний список щодо якості судової системи та судів» [62; 222].

Унікальність цього документа полягає в тому, що в ньому якість розглядається на трьох різних рівнях: національному (судова система загалом), рівні судів та рівні окремих суддів. Експерти робочої групи виділили п'ять сфер вимірювання: 1) стратегія та політика; 2) адміністрування судових процесів; 3) доступ до правосуддя; 4) людські ресурси та статус суддів і персоналу; 5) фінансові та матеріальні засоби правосуддя. Крім того, робоча група займається розробкою практичного інструментарію для проведення опитування користувачів судових послуг з метою з'ясування рівня їхньої задоволеності [222].

Вже в 2008 р. експертами Консорціуму було освітлено «Рамкову схему досконалого суду», яка є способом для оцінювання якості функціонування суду у таких сферах як: 1) судові політики; 2) адміністрування суду та лідерство; 3) людські, матеріальні та фінансові ресурси; 4) потреби та задоволеність клієнтів; 5) судові провадження; 6) фінансово та територіально доступні судові послуги; 7) авторитетність і громадська довіра. На думку авторів, зазначена концепція повинна допомогти судам у різних країнах реалізувати заходи з метою вдосконалення якості судових послуг [63; 222].

На даний час у нашій державі запроваджуються ті сучасні методи, практики та процеси, які для володарів мантий інших країн з розвинутою

демократією вже є систематичними та звичайними. Для поліпшення якості роботи судів та оптимізування процесу працює велика кількість міжнародних проектів. Суттєвою проблемою в цій площині є те, що в Україні використовуються лише ті методи, які були визначені ще у радянський період: оцінка роботи суддів та судів за кількістю скасованих чи змінених рішень, скарг чи дисциплінарних проваджень тощо [64, с. 72; 65, с. 88; 222]. Новелою для України було те, що у 2008 і 2009 рр. у п'ятнадцяти судах, за сприянням Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: верховенство права», було проведено оцінювання на предмет якості функціонування судів [66].

Використана методологія хоча й реалізовувалась за допомогою звичайного для соціологічних досліджень методу опитування, але за своєю сутністю відрізнялася від наукових соціологічних досліджень.

Іншими словами, громадськість мала змогу висловитись стосовно якості роботи системи судів загальної юрисдикції. Даним проектом передбачалось сім вимірів якості: 1) доступність суду для осіб за територією; 2) умови перебування осіб у суді; 3) методи інформування учасників процесу; 4) дотримання розумних строків розгляду справ; 5) професіоналізм суддів та працівників апарату суду. Метою даного опитування було аналізування рівня задоволеності учасників процесу.

Для належного оцінювання рівня якості судової системи необхідно застосовувати комплексний підхід, який буде базуватися на стандартах якості національної судової системи, розробленої вченими і практиками, в якій будуть враховані всі процеси, пов'язані з повсякденним функціонуванням судів [222].

Реформа всієї правоохоронної і правозастосовної системи з 2005 року проводиться у Грузії. Результатом даної реформи є належна судова система з чітким розмежуванням компетенції між судовими інстанціями. З'явилися органи, які дають змогу судам самостійно управляти системою без участі

законодавчої та виконавчої гілок влади. Процедура відбору та підготовки кандидатів у судді стала прозорою та дебюрократизованою. У зв'язку з цим, професійний рівень суддів підвищився, матеріально-фінансове забезпечення суддів стало належним, покращилися умови їх роботи, інформатизовано судове провадження, новий рівень придбали відносини судів, засобів масової інформації та громадськості. Служба судових приставів почала своє функціонування, а з 2011 р. діє суд присяжних. Новоствореним судовим департаментом здійснюється впровадження бюджетних програм в Грузії [223, с. 32].

Крім вищезазначеного, новелою можна вважати впровадження інституту медіації, для зменшення навантаженості на суддів з метою розгляду справ незначної складності. У деяких категоріях справ користування медіацією є імперативним та безкоштовним. Проте, якщо учасники процесу не дійшли згоди за допомогою медіатора, то вони звертаються до суду. Для того щоб ця система медіації працювала, між Верховним судом Грузії та Тбіліським державним університетом було підписано угоду про підготовку медіаторів. Для них розроблено спеціальний курс, що включає не тільки правові дисципліни, а й психологію, конфліктологію, і так далі. З часом, акредитовані приватні юридичні фірми зможуть також здійснювати медиативні функції [223, с. 32].

Для Грузії суттєвим було прийняття спеціального закону, який регулює правовідносини суддів загальних судів, норми поведінки інших осіб, які займають високі посади. Також, у даному законі запроваджені сурові санкції кримінального характеру за втручання у принципи незалежності суддів [223, с. 32].

Позитивним результатом судової реформи у Грузії став імпульс у комунікації з громадськими інститутами та суспільством, шляхом впровадження посади судді-спікера, навчання суддів взаємодії з представниками ЗМІ, створення належним умов для оперативного отримання

всієї необхідної інформації відповідним учасникам судового процесу. Модель суддів-спікерів виробилася завдяки вивченню опиту західноєвропейських країн. У кожному суді тепер є по два-три спеціально навчених судді, які, завжди готові прокоментувати рішення своїх колег по тій чи іншій справі [223, с. 32- 33].

Створена завдяки ефективним реформам судова система забезпечувала майже тотальний контроль над діяльністю суддів. Кількість виправдувальних вироків до парламентських виборів 2012 р. практично дорівнювало нулю, адже майже всі вимоги прокурора суди виконували неухильно. Загубивши свою незалежність, судовий корпус втратив довіру населення. Не випадково зараз в Грузії ставлять питання про відповідальність суддів, які протягом багатьох років приймали свідомо протизаконні судові рішення [223, с. 33].

Інший досвід дає судова політика, що проводиться у Казахстані. У виборі моделі судоустрою Казахстан пішов шляхом злиття судів загальної юрисдикції та арбітражних судів. В даний час там діє єдина судова система, яку складають Верховний суд та місцеві суди. До місцевих належать обласні та прирівняні до них суди, а також районні та прирівняні до них суди. Обрана модель довела свою дієвість і ефективність. 25 грудня 2000 р. в цій країні був прийнятий конституційний закон №132 «Про судову систему і статус суддів Республіки Казахстан», в якому закладені принципово нові норми, що визначають основні елементи судоустрою та порядок роботи судів республіки [90, с. 95].

Стаття 3 цього конституційного закону визначає наступне: «1. Судову систему Республіки Казахстан складають Верховний Суд Республіки Казахстан, місцеві та інші суди, створюються відповідно до Конституції Республіки Казахстан і справжнім Конституційним законом [223, с. 33].

Установа спеціальних і надзвичайних судів під якою-небудь назвою не допускається. 2. До місцевих судів належать: 1) обласні та прирівняні до них суди (міський суд столиці республіки, міські суди міст республіканського

значення); 2) районні та прирівняні до них суди (міський суд, міжрайонний суд). 3. У Республіці Казахстан можуть створюватися інші суди, в тому числі спеціалізовані суди (військові, фінансові, економічні, адміністративні, у справах неповнолітніх та інші). 3-1. Спеціалізовані суди утворюються Президентом Республіки Казахстан зі статусом обласного чи районного суду». Примітно, що відповідно до статей 6 і 10 цього закону, районні, обласні та прирівняні до них суди утворюються, реорганізуються, перейменовуються і скасовуються Президентом Республіки Казахстан за поданням Голови Верховного Суду, погодженим з Вищою Судовою Радою. Президент Республіки Казахстан може утворити в кількох адміністративно-територіальних одиницях один районний суд або в одній адміністративно-територіальній одиниці кілька районних судів». Аналогічним чином встановлюється загальне число суддів для районних та обласних судів [223, с. 33].

Відповідно до статті 17 зазначеного закону, «Верховний Суд є найвищим судовим органом у цивільних, кримінальних та інших справах, підсудним місцевим та іншим судам, здійснює у передбачених законом процесуальних формах нагляд за їх діяльністю і дає роз'яснення з питань судової практики» [67].

Верховний Суд розглядає судові справи і матеріали, віднесені до його підсудності; вивчає судову практику і за підсумками її узагальнення розглядає питання дотримання законності при відправленні правосуддя судами республіки; приймає нормативні постанови, дає роз'яснення з питань судової практики; формує кадровий резерв на посади голів і голів судових колегій місцевих та інших судів, суддів і голів судових колегій Верховного Суду. Законом передбачено створення в структурі Верховного Суду наглядової судової колегії в цивільних та адміністративних справах і наглядової судової колегії по кримінальних справах [223, с. 34].

У свою чергу, Вища Судова Рада Республіки Казахстан – установа без утворення юридичної особи, що створюється з метою забезпечення конституційних повноважень Президента Республіки Казахстан з формування судів, гарантій незалежності суддів та їх недоторканості. Рада складається з Голови, секретаря та інших членів, які призначаються і звільняються Президентом Республіки Казахстан [67].

Рада забезпечує гарантії незалежності та недоторканності суддів; на конкурсній основі здійснює відбір кандидата на вакантну посаду судді місцевого та іншого суду; за підсумками конкурсу рекомендує Президенту Республіки Казахстан кандидата для призначення на вакантну посаду судді місцевого та іншого суду; рекомендує (за поданням Голови Верховного Суду) кандидатів на вакантні посади голів і голів судових колегій місцевих та інших судів, голів судових колегій Верховного Суду Президенту Республіки Казахстан для призначення на посаду; рекомендує (за поданням Голови Верховного Суду) кандидата на вакантну посаду судді Верховного Суду Президенту Республіки Казахстан для подання до Сенату Парламенту; рекомендує кандидата на вакантну посаду Голови Верховного Суду Президенту Республіки Казахстан для подання до Сенату Парламенту; розглядає питання припинення повноважень Голови, голів судових колегій та суддів Верховного Суду, голів, голів судових колегій і суддів місцевих та інших судів у формі відставки, припинення відставки; розглядає питання звільнення від займаних посад суддів місцевих та інших судів вносить рекомендації Президенту Республіки Казахстан про звільнення з посад Голови та суддів Верховного Суду для внесення подання до Сенату Парламенту; розглядає питання про надання згоди на продовження Головою Верховного Суду Республіки Казахстан терміну перебування на посаді судді по досягненні ним пенсійного віку [223, с. 34].

Вища Судова Рада РК організовує прийом кваліфікаційних іспитів у громадян, які виявили бажання працювати судьями; представляє Президенту

Республіки Казахстан висновок для вирішення питання про надання згоди на арешт судді, його приводі, застосування до нього заходів адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, притягнення судді до кримінальної відповідальності; виробляє і вносить Президенту Республіки Казахстан рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення судової системи та законодавства [223, с. 34].

У Грузії почали працювати нові спеціалізовані суди (військові, адміністративні, у справах неповнолітніх, з розгляду кримінальних справ, фінансовий суд). Розгляд кримінальних справ про особливо тяжкі злочини підсудні новим спеціалізованим міжрайонним судам з кримінальних справ, діючим як суди першої інстанції з січня 2010 року.

У Казахстані розвиток спеціалізації судів знайшов втілення також у створених міжрегіональних спеціалізованих адміністративних судах, до підсудності яких в першу чергу віднесено справи, що впливають з адміністративно-владних повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування. Ці суди були утворені Указом Президента РК від 9 вересня 2004 р. і почали діяти у всіх обласних центрах з 1 січня 2005 р. [223, с. 35].

Указом Президента Казахстану від 2006 року створено спеціалізований фінансовий суд, прирівняний до обласного суду. До його компетенції відноситься розгляд відповідно до законодавства цивільно-правових категорій справ учасниками яких є через спори регіонального фінансового центру міста Алмати. У 2012 році було утворено шістнадцять спеціалізованих міжрайонних судів для розгляду справ неповнолітніх [223, с. 35].

Результатом діяльності спеціалізованих судів є те, що вони стали ближче і доступніше громадянам, розгляд справ розглядається у розумні строки на належному рівні. Робота спеціалізованих судів добре оцінена суспільством, яке дало позитивну оцінку їх діяльності [223, с. 35].

У Концепції правової політики Республіки Казахстан на період з 2010 до 2020 рр. закріплено, що «основним вектором розвитку судової системи є спеціалізація судів і суддів» [68].

У зв'язку з соціально-економічними умовами у Казахстані запровадили електронне судочинство. З метою підвищення відкритості та доступності правосуддя для населення розроблена Концепція інформатизації в судовій системі до 2020 р. Для забезпечення максимальної відкритості та доступності судової інформації для громадськості на web-сайті Верховного Суду розміщуються судові акти за винятком справ, розглянутих у закритих засіданнях, що містять державну службову, комерційну та банківську таємницю. Частка судових актів, розміщених на сайті Верховного Суду (за винятком справ, розглянутих у закритих засіданнях, що становлять державну, службову, комерційну та банківську таємниці та ін.) [223, с. 35].

Електронний архів на сьогоднішній день налічує більше 110 тисяч судових актів і в майбутньому стане однією зі складових єдиної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи судових органів [223, с. 35].

Широко впроваджуються досудові (медіація) та альтернативні (третейські суди) форми вирішення спорів. Так, в 2014 р. число справ, закінчених у порядку медіації, збільшилася в п'ять разів порівняно з 2013 р. [223, с. 35].

Особлива увага приділяється реалізації доручення Президента Республіки Казахстан про входження судової системи в тридцятку провідних країн за критерієм «Незалежність судів». Розроблена «дорожня карта» по підвищенню індексу незалежності судової системи, прийнята нова методика проведення моніторингу діяльності судів, що дозволяє виключити неправомірний вплив на суддів всередині самої судової системи. На посилення ролі громадськості при відборі кандидатів на суддівські посади направлено створення в Казахстані при обласних судах громадських рад для

оцінки морально-етичних якостей кандидатів у судді. Слід враховувати, що кандидати в судді проходять стажування в суді на постійній основі [223, с. 35].

Значною відмінністю американських судів від судів інших країн є те, що в США загальна національна судова система відсутня у зв'язку з проявом принципу федералізму. До моделі судової системи США входять суди штатів та федеральні суди. Федеральна судова система не пов'язана зі штатами на основі формальних відносин, тому не здійснює адміністративного контролю над ними, в цьому і полягає одна з найголовніших відмінностей судової системи США. Такий порядок зазначений у конституції, в якій одні питання вирішуються федеральними органами, а інші – до органів відповідних штатів.

Слід зазначити, що на модель судоустрою держави впливає вид її державного устрою. Зазначений висновок зроблений завдяки аналізу загальнонаціональної системи судів Франції, який відрізняється від системи судів США в силу того, що Франція - унітарна держава.

У зв'язку з тим, що США володіє двома складовими компонентами судів, отже, Конгрес розділив територію штатів на 94 Федеральних судових округів (1 інстанція) і на 20 федеральних апеляційних округів (друга інстанція) [69]. Федеральна складова включає в себе 3 основні інстанції: Верховний суд (рішення Верховного суду носять імперативний характер [70, с. 155]), апеляційний суд (проміжної юрисдикції) і окружний суд (районний) – поряд з ними діють спеціалізовані суди, що діють в певній сфері: претензійний суд, суд по зовнішній торгівлі, податковий суд та інші.

Єдина судова система Франції має деякі аналогії з американською моделлю. В її складі також 3 основні інстанції: Касаційний суд, апеляційні суди і суди першої інстанції.

Судова система Франції є більш розгалужена за структурою у відмінності аналогічною ступенем в США. Вона складається з суду великої

інстанції і суду малої інстанції. До цих судів входять цивільні і кримінальні підрозділи.

Суди першої інстанції, які розглядають цивільні спори розділені на суди по комерційним спорам; земельним спорам; спорам по соціальним питанням [224].

Таким чином, США має федеральні суди та систему штатних судів. Вони вирішують справи, пов'язані із законодавством штатів і з порушеннями конституції штату, формують область прецедентного права.

Наявність більш дрібної градації в судовій системі дає яскравий контраст: США і Франції, а головні причини – це тип державного устрою і приналежність до різної правової сім'ї (англо-американська і романо-германська). Існують також спеціалізовані суди в штатах. Наприклад, перший суд у справах неповнолітніх, суди у справах про побутове насильство, сімейні суди, «Суди для вирішення проблем» (аналогія з французькими спеціалізованими судами).

Судові моделі штатів розроблені на основі федеральної Конституції США і мають схожу структуру з федеральними судами: суди першої інстанції, які, по суті, і є основою судової системи (суди загальної юрисдикції; суди обмеженою юрисдикції); апеляційні суди; Верховні суди штатів. Однак, в залежності від конкретного штату, в системі штатних судів може бути відсутній апеляційний суд. Даний факт дає підставу вважати, що в законодавстві штатів чітко не регламентується структура системи судів і як такої єдиної моделі для всіх штатів не існує.

Отже, в цілому, слід констатувати важливість та ключове значення проведення судової реформи та створення ефективної моделі судоустрою на рівні системи судів загальної юрисдикції у контексті процесу загальної конституційної модернізації суспільства, зважаючи на той рівень завдань та позитивної відповідальності, який делегований судам як єдиній інституції,

здатній та уповноваженій здійснювати функцію правосуддя у правовій державі.

Таким чином, в результаті проведеного порівняльно-правового аналізу концептуальних моделей судової влади у сучасному конституціоналізмі можна дійти до таких найважливіших висновків: а) можна відзначити дві основні моделі судоустрою: моноцентричну (на чолі з єдиним найвищим органом судової влади) та диференційовану (розгалужену на декілька незалежних спеціалізованих ланок на чолі із незалежними вищими судовими інстанціями); б) Україна одержала у спадок від радянської державно-правової системи диференційовану систему судоустрою, що складалася з автономної системи судів загальної юрисдикції та автономної системи органів Державного арбітражу, а тому загальну тенденцію реформування моделі судоустрою України на сучасному етапі можна визначити як поступовий перехід до більш моноцентричної моделі; в) конституційно-правові норми є основним джерелом концептуальних засад побудови системи судів загальної юрисдикції України, а їх конкретизація відбувається на рівні конституційного законодавства про судоустрій.

1.3 Загальні засади конституційної модернізації судової влади як об'єктивного суспільно-правового процесу

В процесі подальшого становлення правової та демократичної державності, модернізація судової влади в Україні на конституційному рівні повинна ґрунтуватися на розумінні її змісту, сутності та ролі [225, с. 15].

Однак, попри на суттєву увагу стосовно теорії судової влади, можна говорити про відсутність єдиної та злагодженої позиції щодо визначення змісту, сутності та відповідного уніфікованого терміну судової влади в теоретико-правовій доктрині [226, с. 15].

Аналізуючи наукові підходи стосовно дефініювання судової влади, можна зазначити, що поширеним є підхід прирівнювання судової влади до системи органів правосуддя. Зазначене можна зустріти у Концепції судово-правової реформи в Україні 1992 р., яка є одним з перших документів стосовно реформування судової системи. Зокрема, у ній зазначалось: «Судова влада – система незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя. Суди мають владні повноваження для поновлення порушеного права й справедливості» [71]. Але, помилковим є віднесення влади до системи органів (судів), у зв'язку з тим, що владою не є посадова особа чи орган, а є тим, що вона може і спроможна зробити. Суди, судді є тільки органом, який опосередковує, реалізує судову владу [226, с. 15].

Підсумовуючи викладене та ураховуючи концептуальні положення теорії сучасного державотворення, приходимо до висновку, що судова влада є державною владою за своєю природою з відповідними особливостями, які притаманні публічній владі. Проте, судовій владі притаманні специфічні ознаки, які відокремлюють її від інших гілок державної влади. Зазначені ознаки виражаються в процесуальній формі здійснення її повноважень, особливою процедурою [225, с. 17; 226, с. 16].

Окрім цього, судова влада відокремлюється від інших гілок державної влади особливим режимом і статусом діяльності її посадових осіб-суддів, які здійснюють цю владу. До відповідних ознак судової влади відносять також особливу систему контролю за її діяльністю, яка врегульована на законодавчому рівні з метою уникнення можливості втручання у правосуддя іншими гілками державної влади. Властивість судової влади також виражається в особливому порядку формування її кадрового складу. Окрім того, судовій владі притаманна особлива риса, як правило, інцидентна [226; с. 16].

На теперішній час наступними кроками реформування судової влади є відновлення довіри суспільства до останньої завдяки наближенню до європейських стандартів, у контексті євроінтеграції України, національної системи правосуддя. У положеннях ст. 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [72] (ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII) визначено: «Співробітництво буде спрямовано, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності й неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватись на основі принципу поваги до прав людини й основоположних свобод» [226; с. 17].

Таким чином, з метою посилення на належний рівень судової влади, головною умовою євроінтеграційних процесів в Україні є реформування національної судової системи.

Варто зазначити, що велике значення мав проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 25 листопада 2015 р. № 3524 [73]. Зазначений законопроект мав суттєве значення для реформування національної судової влади, також він привертав пильну увагу. У зв'язку з цим законопроект неодноразово доопрацьовувався й зазнав подвійного конституційного ревізування [226; с. 18].

Конституційним Судом України було надано два висновки стосовно проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Перший, про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 р. № 1-в/2016, за зверненням Верховної Ради України. У висновку зазначено, що законопроект відповідає вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України [74].

Також, Верховна Рада України вдруге звернулась до Конституційного Суду України щодо надання висновку стосовно відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) у редакції від 26 січня 2016 р. № 3524 вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України. Результатом даного звернення став висновок Конституційного Суду України, яким зазначено, що доопрацьований законопроект також визнано таким, що відповідає вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України [75].

Якщо аналізувати проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», то можна дійти до висновку, що головною метою змін було забезпечення кожній особі право на справедливий судовий розгляд його справи незалежним і неупередженим судом у розумні строки на основі принципу верховенства права шляхом вдосконалення конституційних основ національного правосуддя. Законопроектом була передбачена деполітизація судової влади, професійне удосконалення вимог та стандартів для суддів, оптимізація системи судоустрою тощо. Приєднуємось до твердження, що зміни законопроекту підуть на користь для подальшої реалізації судової реформи відповідно до європейських стандартів та відновлять довіру суспільства до судової влади.

Проте, говорити про відповідні висновки ще завчасно через те, що внесення змін до Конституції України є тільки першим важливим кроком на шляху вдосконалення судової влади. Зазначені зміни повинні пройти практичну перевірку на їх результативність, після чого з'явиться необхідність у подальших законотворчих та наукових напрацюваннях із метою ефективізації судової влади в Україні [226; с. 19].

Також, за правовою природою Основним Законом України є її конституція, яка має перевагу серед інших нормативно-правових актів, завдяки своїй найвищій юридичній силі, тому відповідні нормативно-правові акти повинні відповідати утвердженням Конституцією принципам. Значно

складний механізм внесення змін і доповнень, також стабільність, тобто незмінюваність протягом певного періоду часу, відноситься до інших ознак, які притаманні Конституції України.

Отже, закріплення на рівні Основного Закону держави фундаментальних засад організації судової влади, зумовлює стабільність цих засад протягом певного часу, що забезпечує їх сталий розвиток і ефективне виконання поставлених завдань.

Аналізуючи конституції країн Європи можна дійти до висновку, що кожна з них регулює основні правовідносини судової влади наведені у спеціальному розділі, який, як правило, розміщується після розділів визначаючих компетенцію органів законодавчої та виконавчої гілок влади. Це є позитивним в аспекті визначення місця, яке відводиться суду. Правосуддя реалізується не одним чи двома органами державної влади (міністерствами, парламентом), на відміну від законодавчої та виконавчої гілок влади, а великою кількістю судових установ, також, не одним носієм влади (прем'єр-міністр, міністри, президент), а великою кількістю професійних суддів та «суддів з народу» (магістратів, мирових суддів). Через різне віднесення суду до відповідного місця в ієрархії судової системи, значно різниться і його компетенція. Між окремими елементами судової організації багатоваріантність притаманна й взаємозв'язкам. Не можуть бути застосовані і тотожні для законодавчої або виконавчої гілок державної влади способи нормативного регулювання. Проте, незважаючи на організаційні та юрисдикційні відмінності, будь-який з судів є саме судом – органом, який юридично вирішує та розглядає від імені держави на основі права справи в рамках законодавчо визначеної процедури. У більшості конституцій, як правило, характеристика правового статусу окремих судів відсутня (винятки, зазвичай, становлять вищі суди), відсутня деталізація судових систем та механізмів взаємозв'язку між їх окремими елементами, що, власне, і становить зміст конституційного регулювання інших гілок влади. Таким

чином, у конституціях зазначаються саме основи правового статусу суддів і судової системи, які більш детально регулюються законодавством про судоустрій. Завдання і правова природа судової влади відображаються не у формі прямого закріплення в конституційному тексті повноважень відповідних органів, а за допомогою формулювання принципів судової влади, характеризуючи як процесуальні аспекти її функціонування, так і організаційні.

Мінімальність регулювання судової влади на конституційному рівні сприяє до широкого регулювання її інститутів на рівні процесуального, судоустрійного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів у сфері організації діяльності суду. Відсилаючи до галузевого законодавства бланкетні норми є відмітною особливістю конституційних текстів щодо судової влади.

Відсутність конкретних стандартів щодо якісного та кількісного регулювання судової влади на рівні конституції держави, що зумовлює його багатоваріантність є також загальною наступною особливістю.

Історичний шлях розвитку конституційного регулювання йде по шляху, що його обсяг (порівняно з обсягами регламентації виконавчої та законодавчої гілок влади) є незначним, а іноді взагалі відсутній.

Прикладом класичної лаконічності є приписи статті 3 Конституції США (слід зазначити, що як мінімум чотири поправки до неї, зокрема V, VI, VII, XI, також регулюють питання, пов'язані зі здійсненням правосуддя), котра обмежується фактами заснування Верховного Суду США та нижчих судів, «які Конгрес може час від часу засновувати» (Розділ 1), та містить надзвичайно стислу інформацію стосовно компетенції федеральних судів (Розділ 2). А частина три статті три Конституції США взагалі не містить поняття державної влади у США, тобто не відноситься за предметом правового регулювання до судової сфери влади [69].

Загальною саме в європейських конституціях є регламентація сфер діяльності та організації судової влади. Це, наприклад, розділ 8 Конституції Французької Республіки 1976 р. [76], розділ 9 Основного Закону ФРН 1949 р. [77], глава 8 Конституції Республіки Польща 1992 р. [78], глава 7 Конституції Російської Федерації 1993 р. [79], які містять ряд статей, присвячених регулюванню судової влади.

Найчастіше, визначення юрисдикції та виду вищих судів є обов'язковим елементом регулювання судової влади. Існування судів нижчих інстанцій, їх система та структура регламентується зазвичай, на відміну від вищих судів, у галузевому законодавстві. Наприклад, положеннями ст. 65 Конституції Французької Республіки 1976 року зазначається про існування апеляційних та касаційних судів. Приписами 92 і 95 Основного Закону ФРН 1949 р. заснований Федеральний Конституційний Суд, а також вищі судові інстанції. А існування Касаційного суду та Конституційного Суду, заклала у 1947 році Італійська Республіка у своїй Конституції (ст.ст. 104 та 134 відповідно).

Головні закони інших країн, зокрема Конституція Іспанії, зазначають тільки про Верховний суд (ст. 123), при цьому одночасно вказують про необхідність спеціального закону про судову владу, який повинен регулювати управління, структуру та функціонування судів (ст. 122) [81].

Тотожні за сенсом норми містяться у статтях 183-185 Конституції Республіки Польща 1992 року, які зазначають про Вищий адміністративний та Верховний суди Польщі. Схожий підхід є і в Конституції України, яка зазначає засади організації судової системи (інстанційність, територіальність, єдність, спеціалізація, дія судової юрисдикції на всі правовідносини, які виникають у державі та обов'язковість судових рішень) та її інстанції (місцеві, апеляційні суди, Верховний Суд).

Наступна група норм, яка наявна в європейських конституціях, зазначає про принципи судової влади. Слід зазначити, що їх перелік

різнитися за своїм обсягом та змістом, проте варто згадати про деякі основні засади, наявні практично у всіх сучасних конституціях, зокрема: самостійність та незалежність судової влади (суддів); участь народу у здійсненні правосуддя; право на судовий захист (вільний доступ до суду); здійснення правосуддя лише належним (законним) судом; гласність або публічність судової діяльності; здійснення правосуддя в розумні строки; доступність правової допомоги, яку здійснює адвокатура; вмотивованість судових рішень. У головному законі України також зазначені ці основні принципи правосуддя, додаючи, передбачене приписами ст. 129, право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення [82].

У процесі розвитку конституційно-правового регулювання судових принципів вагомий вплив надає розвиток законодавства про права людини, який відбувається за декількома основними напрямками. Зокрема, права і свободи людини, що є конституційними гарантіями, набувають значної сили, в основних законах країн зазначаються норми матеріального і процесуального права, забезпечуючи належний судовий захист, наприклад, обов'язковість участі в процесі захисника, недоторканність особи і особистого життя, універсальність судового захисту, презумпція невинуватості (статті 13-15, 21-28 Конституції Італійської Республіки 1947 р., статі 36-40 Хартії основних прав та свобод людини Чеської Республіки 1992 р. [83].

У XX столітті процес розвитку конституційно-правового регулювання судових принципів доповнився шляхом удосконалення національних гарантій судового захисту до рівня міжнародних (Загальна декларація прав і свобод людини 1948 р. [84], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [85], Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [86].

На даний час спостерігається тенденція щодо чіткого формулювання основних принципів судової влади, таких як її безсторонність та самостійність, вмотивованість судового рішення, здійснення правосуддя тільки належним судом, незмінюваність і недоторканність суддів, участь народу у відправленні правосуддя (наприклад, статті Конституції Республіки Болгарія, Конституції Греції та Конституції Польської Республіки).

Даний процес становлення також проходить і закріплюється на стандартах міжнародного рівня. Для прикладу, у цій галузі можна зазначити такі документи, як Основні принципи незалежності судових органів 1985 р. [87], Європейська хартія про статус суддів 1998 р. [88]. Результатом такого процесу становлення є більш високий рівень сприйняття принципів судової влади національним правом. Значним показником у цьому відношенні є головні закони держав, які відновлюють демократичні форми правління, оскільки конституції країн «старої» Європи на час їх промульгації були в більшій мірі направлені на реалізацію цінностей справедливого або природного правосуддя, через те, що ці ідеї є вже традиційними для відповідних країн протягом останніх століть.

Також, важливим у даному процесі є курс включення до конституцій країн положень щодо суддівського самоврядування (статті 186-187 Конституції Польської Республіки, стаття 131 Конституції Республіки Словенія 1991 р.).

Деякі конституції значну увагу звертають Конституційному суду, зазначене, як правило, спостерігається коли в країні діє відокремлена система конституційної юстиції. Варто зазначити, що у такому випадку основні закони держав детально регулюють всі сфери правового статусу Конституційного суду, а саме: процедуру обрання або призначення та відставки суддів, порядок формування суду, його юрисдикцію, види його судових рішень та їх правові наслідки. На конституційному рівні регулюється також і процес звернення до конституційного суду, система

роботи даного суду з іншими гілками державної влади, включаючи інші суди.

Як свідчить практика країн Європи, існують дві форми судового контролю за діяльністю виконавчої гілки влади. Перша форма – утворення окремої адміністративної судової юрисдикції, яка розглядає виключно спори між громадянами та адміністративними органами. Друга форма – суди загальної юрисдикції розглядають ці категорії справ (така модель зустрічається у країнах англосаксонського права). Обрання тієї чи іншої форми має історичне підґрунтя і залежить від правової системи.

Наступним вираженням принципу поділу влади є розгляд судом державно-правових конфліктів, зокрема, між найвищими органами державної влади. Цю процесуальну роботу виконують або конституційні суди, або суди адміністративної юрисдикції.

Наприклад, Конституційний Суд Російської Федерації розглядає спори про компетенцію: 1) між федеральними органами державної влади; 2) між органами державної влади Російської Федерації і органами державної влади суб'єктів Російської Федерації; 3) між вищими державними органами суб'єктів Російської Федерації (п. 3 ст. 125 Конституції Російської Федерації).

Схожі приписи є і в ст. 93 Конституції Німеччини, в якій зазначено, що розгляд судових справ стосовно прав і обов'язків Федерації і землі, зокрема, при виконанні землями федерального закону та при здійсненні федерального нагляду, щодо інших спорів публічно-правового характеру між Федерацією та землями, між різними землями або в межах однієї землі, якщо не передбачено можливості звернення до іншого суду (п. 3, 4), здійснюється Федеральним Конституційним Судом. У подібній сфері саме судова влада виконує головну роль неупередженого та незалежного арбітра між органами державної влади, забезпечує правову і політичну стабільність систем.

Вважаємо, що позитивним моментом було б надання Конституційному Суду України право вирішувати спори між вищими українськими органами влади. Необхідністю цієї новели є об'єктивні реалії політичної реформи, яка відбувається в Україні, що призвело б до підвищення авторитету в суспільстві судової влади.

Наступною важливою процедурою правового впливу суду на інші органи державної влади є реалізація законодавчо встановлених санкцій щодо притягнення вищих посадових осіб держави до відповідальності. Варто зазначити, що процедури притягнення до конституційної або юридичної відповідальності найвищих посадових осіб держави, за допомогою вищих судових інстанцій країни або спеціально утворених судових установ, передбачені у більшості країн Європи.

Державний трибунал засновано Конституцією Республіки Польща 1997 року, який за порушення під час здійснення своїх повноважень конституції або закону, притягує до конституційної відповідальності відповідних посадовців: Президент Республіки, Прем'єр-міністр та члени Ради Міністрів, Голова Національного банку Польщі, Голова Вищої контрольної палати, члени Національного банку Польщі, Голова Вищої контрольної палати, члени Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, особи, які Прем'єр-міністр уповноважив управляти міністерством, Головнокомандувач Збройних Сил, а також депутати та сенатори (ст. 186). Очолює Державний трибунал голова Верховного Суду, до членів трибуналу висуваються однакові вимоги, що й до суддів. За законодавством Республіки Польща, зазначений трибунал складається з 16 членів.

Також, у Фінляндії створено аналогічний Державний суд, до юрисдикції якого відноситься розгляд кримінальних справ проти членів Державної Ради, Верховного Суду, Верховного адміністративного суду, Канцлера юстиції, заступника Канцлера юстиції та ряду інших посадових осіб (ст. 59 Конституції Фінляндії 1919 р.1). Цей суд, як і в Польщі, очолює

голова Верховного Суду Фінляндії, а члени Державного суду обираються з числа суддів. Зазначені конституційні приписи є ефективним механізмом судового контролю за іншими органами держаної влади.

У нашій країні на даний час такий належний механізм ще не діє. На сьогодні є тільки певні передумови становлення цього механізму. Роль певного арбітра, посередника або стабілізатора, який вирішує спори про право, виконує в суспільстві судова влада самим фактом її існування, окрім того, що вона вирішує спори, карає осіб, що скоїли злочинні діяння.

Обов'язковою ознакою демократичної країни є існування судової влади, а охорона суспільства від свавілля осіб і держави є основною функцією цієї влади [227, с. 7].

У зв'язку з вищевикладеним варто зазначити, що має ряд особливостей конституційно – правове регулювання діяльності та організації органів судової влади в державах Європи.

По-перше, головні засади діяльності та організації судової влади закладаються, як правило, в Конституції держави.

По-друге, судова система загальної юрисдикції в основних законах держав зазначається досить схематично, деталі окреслюються у спеціальному законі про судоустрій. Проте, як правило, про юрисдикцію вищого суду держави вказують саме у конституціях країн.

По-третє, значно розширився за останні роки обсяг конституційного регулювання судової влади, і провідне місце у цьому процесі конституційної модернізації судоустрою займають постсоціалістичні країни.

Таким чином, зазвичай повноваженнями наданими суду по контролю за законністю діяльності інших державних органів визначається роль суду в системі поділу влади.

Основний закон України 1996 року у відмінності від інших конституцій держав Європи має якісне регулювання основ судоустрою й судочинства та зазначає інститут належного механізму правового впливу судових інстанцій

на інші гілки влади. Проте, у подальшому необхідно, як вбачається, зосередити увагу практиків та науковців на модернізацію способів впливу суду на вищих посадовців країни та вищих органів державної влади, зокрема, притягнення зазначених до конституційно-правової відповідальності.

Висновки до розділу 1

У розділі 1 дисертаційного дослідження охарактеризовано теоретико-історичні засади функціонування судової влади в Україні та зарубіжних держав на сучасному етапі і в історико-правовому й порівняльному контексті.

Визначено, що розвиток організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції на території сучасної України відбувався під впливом різних моделей судоустрою та судочинства, серед яких слід відзначити моделі суду присяжних, державного суду та специфічних самоврядних форм організації судової влади, що відображають історико-правові умови існування українського суспільства.

Наголошується, що у сучасному конституціоналізмі ефективно функціонують дві основні моделі організації судової влади: моноцентрична – з головним найвищим судовим органом, та диференційована, із розділенням на декілька спеціалізованих незалежних ланок з головними вищими судовими інстанціями.

Результати дослідження, які викладені у Розділі 1, відображено у наступних публікаціях автора: [89, с. 123-130]; [90, с. 93-97]; [170, с. 25-29].

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

2.1 Конституційні принципи функціонування судів загальної юрисдикції в Україні та Європейському Союзі

Особливе значення для системи судів загальної юрисдикції становлять її принципи побудови, що виступають основою її побудови та мають ключове значення для визначення оптимальних шляхів конституційної модернізації інститутів судочинства та судоустрою.

Слід зазначити, що дефініція «принцип» має латинське етимологічне походження і означає «початок», «першооснова», «первинність» [91, с. 197; 228, с. 104].

Щодо принципів побудови системи інстанцій судів загальної юрисдикції, то І. В. Назаров зазначає, що «вони є частиною принципів судової влади, але, з огляду на цілком видиму специфіку, утворюють самостійну систему принципів» [92, с. 3-4].

Характеризуючи принципи судової влади, варто зазначити, що вони є нормами найбільш загального, керівного характеру, що визначають місце судової влади в системі єдиної державної влади, побудову її основних інститутів та спрямовані на реалізацію завдань, що стоять перед судовою владою [93, с. 40].

Слід зауважити, що поряд з категорією «принципи» досить часто у конституційно-правовій доктрині використовується поняття «засади», що іноді призводить до певного дублювання вказаних феноменів в якості пояснення відповідних явищ правової дійсності і викликає жваву наукову та науково-практичну дискусію щодо доцільності застосування того чи іншого поняття [229, с. 65].

При цьому, на сьогодні ці поняття досить часто ототожнюються [94, с. 309], адже, за вдалим висловом О. Кузнєцової, засади доцільно розглядати саме як «основне положення, принцип» [94, с. 14], а на думку В. Т. Маляренка – як «фундаментальні ідеї і положення» [95, с. 4].

У той же час, О. Хотинська-Нор [96, с. 110] наполягає на тому, що «категорія принципів є ширшою аніж поняття засад, що перешкоджає точному визначенню правових принципів» [229, с. 65].

Таким чином, дійсно яких-небудь помітних відмінностей між поняттями «засади» та «принципи» на теоретико-методологічному чи практично-функціональному рівні немає, що зумовлює синонімічність використання вказаних категорій.

Відповідно до такого підходу, засади, як і принципи, також можна вважати основоположними ідеями, що знаходяться в основі того чи іншого явища правової дійсності, включаючи конституційно-правову площину регулювання суспільних відносин, а тому принципи у сфері судоустрою мають однакове призначення й рівною мірою виступають концептуальним підґрунтям організації системи судів загальної юрисдикції України.

Водночас доцільнішим з теоретико-методологічних міркувань вбачається використання саме категорії «принципи» для позначення ключових засадничих ідей організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції [97, с. 26; 229, с. 66].

Слід зазначити, що в наш час немає єдності щодо визначення поняття принципів судової системи (у тому числі, системи судів загальної юрисдикції. – Авт.). Так, на думку І. Назарова, «принципи побудови судової системи можна визначити як історично сформовані теорією й практикою діяльності судів, обумовлені економічним і ідейно-політичним рівнем розвитку суспільства нормативно закріплені положення, які фіксують найбільш важливі вимоги й відображають закономірності побудови судової системи країни, виражають її зміст й специфіку, визначають тенденції

розвитку» [92, с. 128-129]. З цією думкою солідаризується Т. Струс-Духнич, проте зазначає, що дані принципи доцільно позначати як принципи побудови судової влади [98, с. 174; 229, с. 66-67].

У свою чергу, А. Борко, узагальнюючи основні риси та властивості принципів організації судової системи, визначає їх як «систему законодавчо визначених й гарантованих державою, обумовлених ідейно-політичним рівнем розвитку суспільства, стабільних вихідних концептуальних основ організації судової системи та судових органів, що визначають засадничі вимоги, закономірності й зміст формування судової системи» [99, с. 54; 229, с. 67].

Водночас Є. Козлова конституційні принципи, що регулюють судову систему, поділяє на три групи: принципи й норми, що визначають взаємовідносини особи й судової влади; принципи організації судової системи (здійснення правосуддя тільки судом відповідно до закону; єдність судової системи; поєднання професійних і непрофесійних начал у здійсненні правосуддя); принципи функціонування судової системи (незалежність, незмінюваність і недоторканність суддів; гласність судочинства; змагальність і рівноправність сторін у процесі) [100, с. 348-357; 229, с. 70].

Аналізуючи цей погляд, варто наголосити на відмінності таких принципів судової системи від принципів саме правосуддя (судочинства), що хоч і поєднані єдиною цільовою метою (наприклад, забезпечення створення й безперебійного функціонування демократичної й ефективної судової системи [92, с. 88]), однак відображають загалом різні аспекти організації та реалізації судової влади в Україні. Саме тому, до загальних принципів системи судів загальної юрисдикції України недоцільно відносити такі за своєю іманентною природою суто процесуальні принципи судочинства, як гласність, публічність і відкритість, державна мова судочинства, обов'язковість судових рішень, поєднання усності та письмовості, безпосередність судового розгляду, безперервність, змагальність, судова

істина тощо. Перелічені принципи дійсно безпосередньо пов'язані та позначаються на принципах організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції (зокрема, це стосується принципу незалежності суддів і самостійності суду), але безпосередньо організаційної складової судової влади не визначають [229, с. 70-71].

Щодо системи побудови судової системи України в сучасній правовій науці немає єдності думок щодо цього питання. На думку І. Назарова, «до системи принципів побудови судової системи відносить такі принципи:

- а) єдності судової системи;
- б) територіальності;
- в) спеціалізації;
- г) інстанційності;
- г) ступінчастості та ієрархічності;
- д) самостійності суду;
- е) доступності суду» [92, с. 105; 172, с. 47].

Інший відомий науковець В. Бринцев відокремлює такі найважливіші структурно-функціональні принципи судової системи:

- а) принцип незалежності судових органів;
- б) оперативності правосуддя й доступності суду для населення;
- в) структурної самостійності;
- г) простоти й економічності судової системи [101, с. 67].

С. Тимченко до принципів формування системи судів загальної юрисдикції України відносить лише конституційні принципи – територіальність і спеціалізацію. Решту принципів він визначає як ознаки судової системи [102, с. 306].

Майже подібним є погляд Р. Куйбіди, який найбільш актуальними до принципів судової системи України відносить спеціалізацію, територіальність та інстанційність. Усі інші принципи, на його думку, «вичерпали своє

методологічне значення і перейшли до категорії властивостей, рис, які характеризують сучасну систему судів» [103, с. 47].

Зазначена позиція вбачається недостатньо аргументованою (тим більше, що конкретне коло таких засад не встановлювалось), а пояснення, що вони «вичерпали своє методологічне значення» не розкриває відмінностей між категоріями принципів і ознак судової системи. На нашу думку, у сучасних умовах здійснення судової реформи в Україні, що у тому числі пов'язана з реальним забезпеченням основоположних принципів доступності та незалежності суду, розподіл вихідних основ судоустрою на першорядні (принципи) і другорядні (ознаки) не є виправданим. Натомість лише комплексний підхід до формування й впровадження цілісної системи сучасних засад і принципів судочинства й судоустрою [92, с. 110] в організацію системи судів загальної юрисдикції України дійсно сприятиме вдосконаленню як досліджуваної інституціональної системи, так і конституційно-правового інституту судової влади в цілому [229, с. 72].

Деякі науковці зазначають, що до конституційно закріплених принципів побудови судової системи України відносяться такі принципи: а) територіальності; б) спеціалізації; в) єдності судової системи; г) інстанційності; д) ступінчастості; е) ієрархічності; ж) принцип доступності правосуддя [104, с. 97].

На думку А. Борко, вказаний перелік слід доповнити ще й такими загальноправовими засадами, як конституційні принципи верховенства права і законності, втілення яких в організації та діяльності судової системи України набуває ключового значення у зв'язку з специфічним призначенням судової влади по здійсненню державою правового захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина [105, с. 455].

У контексті реалізації стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, на нашу думку, слід також виділити такий новітній принцип системи судів загальної юрисдикції, як інтеграційність.

У вільній енциклопедії зазначається, що інтеграція (від лат. *integrum* – ціле, *integratio* – відновлення) – це «1) поєднання, взаємопроникнення. Це процес об'єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле. Процес взаємозближення й утворення взаємозв'язків; 2) об'єднання політичних, згуртування, економічних, громадських і державних структур в рамках регіону, країни, світу» [106].

Вважається, що термін «європейська інтеграція» означає створення європейських інститутів, які еволюціонують у напрямі формування певного наднаціонального центру, навколо якого має конституюватися спільний європейський простір, натомість, на наш погляд, перш за все, йдеться про об'єктивне зближення суспільств зі спільними культурно-духовними, політичними, соціально-економічними, правовими цінностями, на основі яких поступово виникає інтеграційне об'єднання.

Іншими словами, у подібній інтерпретації європейську інтеграцію прийнято визначати як «зближення на добровільній і мирній основі суспільств, держав і економік, яка виходить за межі існуючих до цього часу національних, політичних та економічних кордонів» [229, с. 82-83].

Важливою обставиною у контексті дослідження принципів організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції України є те, що успішна та результативна реалізація євроінтеграційного курсу передбачає обов'язкову адаптацію судової системи (перш за все, системи судів загальної юрисдикції. – Авт.) до принципів судочинства та судоустрою Європейського Союзу, виражених у європейських правових стандартах відповідного змісту [107, с. 116].

Необхідною умовою євроінтеграції України є стабільність установ (органів), які гарантують демократію, верховенство права та права людини, що не може бути досягнуто без проведення судової реформи, спрямованої на забезпечення незалежності судової влади та її зміцнення. З огляду на це, до системи суб'єктів забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні

необхідно відносити також і судову систему, яка представлена насамперед Верховним Судом та Конституційним Судом України [229, с. 83]. Необхідним кроком подальшої європеїзації судової системи України є розвиток міжнародних зв'язків органів судової влади України. Безпосередня реалізація заходів, спрямованих на забезпечення ефективної діяльності Верховного Суду у міжнародній сфері, покладена на відділ міжнародного співробітництва [108, с. 101-102].

У сучасній юридичній літературі поширеною є думка, що принципи судової влади складають структуровану систему [104, с. 18].

Найбільш повною та такою, що розкриває сутність і специфіку судової влади, є система, яка поділяється на такі три підсистеми, що включають певні принципи: інституціональну (загальні принципи судової влади - ті, які визначають сутність судової влади та її місце в системі органів державної влади); функціональну (функціональні принципи – ті, що визначають основи здійснення правосуддя) та організаційну (організаційні принципи, що розкривають побудову судової системи, органів суддівського самоврядування, статусу суддів, відповідальності суддів у зв'язку з неналежним виконанням судьями своїх професійних обов'язків тощо). Зазначені принципи судової влади хоча й пов'язані між собою, проте утворюють водночас самотійні галузеві підсистеми, кожна з яких відрізняється сферою поширення і призначенням [230].

Думається, що найбільш повно та всебічно викладає систему принципів судової влади О.В. Гончаренко. Так, серед основних інституційних принципів судової влади вчений відокремлює наступні: паритетність – рівність судової влади із виконавчою та законодавчою владою; справедливість – забезпечення права на справедливий суд; законність – відповідність закону судових інстанцій і судових процедур; здійснення судової влади лише судом – жодна інша установа, крім суду, не має права здійснювати судову владу; доступність – забезпечення реалізації права на

доступ до правосуддя; незалежність і самостійність; безсторонність – розгляд справи здійснюється суддями, які не мають особистої заінтересованості у справі і спроможні виконати роль безстороннього арбітра, який розглядає юридичну справу незалежно та у відповідності до закону; процедурність – правосуддя здійснюється в межах відповідної процедури, реалізується безпосередньо у спеціальній процесуальній формі [231, с. 33-34].

До організаційних принципів судової влади належать: територіальність, спеціалізація та інстанційність у побудові судової системи; єдність судової системи і статусу суддів; незалежність, незмінюваність, недоторканність і професіоналізм суддів [231, с. 34]. Спільною рисою даної групи принципів є те, що вони є основоположним фундаментом організаційної структури системи судів загальної юрисдикції та статусу суддів.

До функціональних принципів судової влади належать такі: державна мова судочинства; колегіальний та одноособовий розгляд судових справ; гласність судочинства; участь суспільства у здійсненні правосуддя; змагальність; презумпція невинуватості; забезпечення обвинуваченому, підозрюваному, підсудному права на захист; здійснення судочинства на засадах рівності сторін; обов'язковість судового рішення; право оскарження судового рішення [109, с. 22-23].

Водночас наведений перелік основних принципів організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції не є вичерпним, адже включаю, наприклад, конституційні принципи, загальні для всієї національної правової системи, зокрема йдеться про принцип верховенства права як концептуальну основу судоустрою та судочинства будь-якої сучасної правової держави [231, с. 34].

Слід зазначити те, що саме конституційні принципи є базовими та визначальними для формування належної моделі організації та діяльності судів загальної юрисдикції, втілюючи ключові конституційні цінності

суспільства та його довгострокові цілі, іншими словами – формуючи конституційно-правову парадигму судової влади в державі [110, с. 22].

Утім, ефективна судова влада можлива лише за умови реального (фактичного) дотримання та виконання конституційних принципів у повсякденній судовій практиці. Така думка пояснюється, насамперед, важливим суспільно-політичним значенням діяльності судової влади, оскільки дотримання принципу конституційної законності, поряд із принципом верховенства права, в організації та функціонуванні судової влади є основною гарантією вільного доступу до правосуддя всіх громадян України [231, с. 34].

Зазвичай в юридичній літературі відокремлюють та детально аналізують принципи, які за сферою їх реалізації слід віднести до принципів судової системи чи правосуддя. Проте важливого та теоретичного практичного значення стають у сучасних умовах конституційно-правові принципи, які притаманні судовій владі як самостійній гілці державної влади, що є основоположними у системі органів державної влади як з інституціональної, так і з функціональної точки зору [231, с. 34].

При цьому категорії «правосуддя» та «судова влада» мають різний обсяг та змістовне наповнення. Судова влада, у свою чергу, відповідно до теорії і практики розподілу влади, є самостійною незалежною сферою публічної влади, яка створена для вирішення на основі закону соціальних конфліктів, контролю за конституційністю законів, захисту прав та свобод людини і громадянина тощо [110, с. 23], а правосуддя, у свою чергу, є функціональним поняттям, що означає практичну діяльність органів судової влади з реалізації своїх повноважень, встановлених Конституцією та профільними законодавчими актами про судоустрій, судочинство та статус суддів.

Іншими словами, судова влада в Україні реалізується шляхом правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного,

кримінального, а також конституційного судочинства. У свою чергу, правосуддя є однією із форм реалізації судової влади поряд з такими формами, як конституційний контроль, формування суддівського корпусу та органів суддівського самоврядування, тлумачення і роз'яснення законодавства, організаційне й інформаційно-аналітичне забезпечення судів (узагальнення судової практики, аналіз судової статистики) тощо [231, с. 35], але водночас саме правосуддя є ключовою функцією, яка визначає сенс діяльності судів та стратегічні підходи до визначення місця і ролі судів у наявній системі органів публічної влади.

При цьому судова влада виконує і деякі допоміжні функції (вторинні щодо функції правосуддя. – Авт.), що створюють умови для забезпечення належного матеріально-технічного, інформаційно-аналітичного, кадрового та іншого належного функціонування судової діяльності [110, с. 24].

Отже, для визначення судової влади такий широкий підхід надає змогу зробити висновок, що основними принципами організації і функціонування судової влади повинні бути конституційні принципи, зміст яких відображає функціональну спрямованість діяльності судової влади як самостійного надважливого в умовах правової, соціальної, демократичної державності конституційно-правового інституту [231, с. 35].

При цьому, як вже наголошувалося, окреме місце серед принципів організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції посідає конституційний принцип верховенства права як фундаментальна основа нормального функціонування суспільства у сучасних умовах розвитку конституціоналізму як ідеї, доктрини та загальновизнаної й всеосяжної правозастосовної практики [231, с. 35].

Зокрема, саме принцип верховенства права є основоположним для Конституційного Суду України як єдиного суб'єкта офіційної інтерпретаційної діяльності, адже, як справедливо зазначено в юридичній літературі, «Конституційний Суд за допомогою офіційного тлумачення може

істотно впливати на правотворчий процес у державі» [111, с. 196], незважаючи на те, що «інтерпретаційні акти не можна розглядати як засоби безпосереднього нормативно-правового регулювання, адже ці акти виконують у ньому допоміжну, вторинну, опосередковану роль» [8, с. 56].

Безумовно, вони втрачають сенс без актів, що є предметом тлумачення. Водночас, незважаючи на «службовий», «допоміжний» характер (В. М. Шаповал) інтерпретаційних актів, вони не втрачають своєї характеристики як самостійних видів правових актів, «джерел права» (Б. С. Ебзєєв), які істотно впливають на правотворчий процес. Отже, принцип верховенства права набуває методологічно-інструментального значення, тому що орган конституційної юрисдикції у даному випадку «у своїх підсумково-правових характеристиках зближується з нормативно-установчою юридичною практикою, із правотворчістю» [113, с. 50].

Виходячи зі специфіки статусу Конституційного Суду України, його ролі у правотворчому і правозастосовному процесах, можна констатувати, що діяльність органу конституційної юрисдикції повинна ґрунтуватися, передусім, на принципі верховенства права, що дає змогу Конституційному Суду України виходити за вузькі для нього рамки принципу верховенства Конституції і законів. У цьому разі справедливим буде твердження про необхідність «звернення до практики «живого права», вимірів її юридичної і соціальної ефективності» [231, с. 36]. Лише в цьому випадку, на думку М. П. Орзіха, «можна відкинути докір європейських юристів щодо явно недостатнього використання прецедентів і доктринальних напрацювань у посткомуністичній юстиції та американських юристів, які взагалі нерідко дивуються, як серйозно їхні європейські колеги ставляться до дотримання букви закону і як недбало – до власної практики» [114, с. 141].

При цьому конституційна юрисдикція так само, як і вся державна влада, не є необмеженою. Судді Конституційного Суду України не можуть

бути вищими за право та засновану на ньому Конституцію. У демократичній правовій державі вони повинні підпорядковуватися праву [231, с. 36].

У свою чергу, судова система Європейського Союзу функціонує з метою вирішення спорів між суб'єктами європейської інтеграції, а також забезпечення цілісності та узгодженості права європейських інтеграційних організацій шляхом відповідного тлумачення його норм. Головним завданням судової системи Євросоюзу стало також забезпечення безконфліктної взаємодії норм права Євросоюзу та внутрішнього права держав-членів як передумови для нормального функціонування організаційно-правового механізму європейської інтеграції. Окремим питанням функціонування судових установ Євросоюзу присвячені дослідження В. Муравйова, В. Опришка, Р. Петрова, Ж. Л. Сорона, Ж. Рідо, Н. Феннелі та інш [232, с. 58].

При цьому на сучасному етапі спостерігається перехід європейської міждержавної інтеграції до якісно нової форми правової інтеграції, особливістю якої є не тільки прийняття юридичних актів з наднаціональною юридичною силою, але і формування спільних судових органів інтеграційного об'єднання з інституціональними характеристиками наднаціонального рівня.

Як зазначає у цьому зв'язку Б. М. Топорнін, «інтеграція в Західній Європі на всіх своїх етапах характеризувалася високим рівнем правового регулювання» [115, с. 15]. Визнаючи важливість правового закріплення результатів інтеграційних процесів, навряд чи можна погодитись з тим, що право — це єдиний гарант нового європейського правопорядку, в якому провідну роль об'єктивно відіграють принципи, пов'язані з довгостроковими цілями забезпечення стабільного економічного, політичного та іншого розвитку. Тому дещо спірним видається твердження того ж Б. М. Топорніна про те, що європейська інтеграція «власне кажучи, і розпочалася з права» [115, с. 16].

Не викликає сумніву існування потреби у належному осмисленні нинішнього стану європейського права дослідниками не тільки тих країн, що знаходяться в авангарді інтеграційних процесів, а й інших держав Європи. Така потреба, зокрема, є нагальною для України, яка протягом тривалого часу вимушено стояла осторонь розвитку інтеграційних процесів на європейському континенті. Проте, після здобуття нашою державою незалежності вона недвозначно заявила про свій намір увійти до європейського простору [114, с. 142].

Аналіз внутрішніх нормативних актів та двосторонніх міжнародних договорів України свідчить про те, що входження до зазначеного простору розглядається в них як необхідна передумова інтеграції України до європейських структур. Причому це входження пов'язується з вступом нашої держави до ЄС як кінцевою метою її участі в європейській інтеграції як перманентному політико-правовому процесі [115, с. 17].

Термін «правовий простір» (англ. «legal area») вживається і в офіційних документах ЄС та Ради Європи, зокрема у резолюції Європейського парламенту від 12 квітня 1999 р. «Про кримінальний процес в Європейському Союзі (Corpus Juris)», щорічних міжурядових програмах діяльності Ради Європи. Однак доводиться констатувати, що, незважаючи на широке застосування у нормативних актах, поняття «правовий простір» не має загальновизнаного визначення. Як робочу можна прийняти дефініцію Ю. А. Тихомирова, який пропонує вживати це поняття для позначення меж дії різних правових комплексів і правових режимів у рамках міждержавних відносин [116, с. 7].

Офіційні пропозиції щодо створення різноманітних європейських просторів (правового, економічного тощо) були висунуті наприкінці 80-х років минулого століття. Так, термін «європейський правовий простір» було запропоновано Францією та СРСР на Конференції НБСЕ з людського виміру, що проводилася у 1989 р. Проте зміст, що вкладався в нього, був обмеженим.

Практично малося на увазі про створення європейського інституту гуманітарного права, основною метою якого повинен бути порівняльний аналіз правових систем країн Європи щодо реалізації прав і основних свобод особи [117, с. 62].

У 1985-1991 р.р. концепція «європейського правового простору» у національній політико-правовій літературі не пов'язувалася з європейською інтеграцією, а слугувала лише для позначення одного з напрямів співробітництва країн соціалістичної співдружності, що поступово демократизувалася, з рештою європейських держав [117, с. 63].

На шляху наукової розробки поняття європейського правового простору перші кроки були зроблені радянськими та французькими науковцями наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття. Монографія французького правника Е. Крабі «Дослідження поняття європейського правового простору» стала однією з перших праць, яка була присвячена аналізу цієї концепції. Він стверджував, що повністю підтверджується нинішнім становленням правової інтеграції країн Європи, це поняття охоплює різні галузі національного права – від міжнародного приватного до кримінального. Е. Крабі зазначав, що необхідність правового співробітництва держав-членів ЄС була продиктована насамперед інтересами створення спільного (єдиного) ринку [117, с. 64].

Цей дослідник також вважав за доцільне поширювати поняття «європейський правовий простір» й на діяльність Ради Європи. Оскільки саме в рамках цієї організації були досягнуті перші позитивні результати у правовому співробітництві європейських держав. Адже в Європі існували декілька структур, пов'язаних з розвитком правового співробітництва, Е. Крабі запровадив поняття «європейський простір із геометрією, що змінюється» [117, с. 64].

У колишньому СРСР проблема європейського правового простору та, зокрема, його впливу на формування загальновизнаних принципів

судоустрою і судочинства європейських держав, частково досліджувалася С. А. Беляєвим та А. Х. Саїдовим.

Зокрема, С. А. Беляєв ще у 1990 р. відніс до його основних елементів національні правові системи Європи, європейські міжнародні організації, в рамках яких здійснюється правове співробітництво, правові відносини між ними, а також конкретні пропозиції щодо створення цього простору. Він також підкреслював, що методологічна основа дослідження зазначеної проблеми міститься у галузі порівняльного правознавства. Ним європейський правовий простір визначався як регіональна політико-правова система, яка знаходиться у стані формування і забезпечує правові основи реалізації загальноєвропейського співробітництва [118, с. 34].

У свою чергу, регіональна правова система, яка об'єднує національні правові системи держав ЄС та Канади і США, які беруть участь у загальноєвропейському процесі, та забезпечує правові підстави «загальноєвропейського дому», А. Х. Саїдов визначає як європейський правовий простір. Він також говорив, що для формування цього простору навколо НБСЄ треба дослідити та максимально використати практику Ради Європи та Європейських Співтовариств, оскільки цілком можливо, що у багатьох випадках зникне необхідність винаходити якісь нові норми, якщо вони вже існують [119, с. 98].

Нині стає зрозуміло, що ОБСЄ поступово втрачає позиції у загальноєвропейському процесі, ключову роль в якому відіграє входження спочатку до Ради Європи, а потім і до ЄС все більшої кількості держав. Європейський правовий простір, таким чином, формується навколо ЄС та Ради Європи, у тому числі – в частині визначення загальновизнаних на континенті стандартів судоустрою та судочинства.

Водночас становлення зазначеного простору не означає створення наддержавного права, вищого за конституційно-правове регулювання питань функціонування судової влади, включаючи її основні принципи. Натомість,

йдеться про вироблення різноманітних форм зближення та взаємодії держав Європи у різноманітних сферах, певного «правового мінімуму», який забезпечував би належні відносини між цими країнами у рамках загальноєвропейського процесу [233].

Підбиваючи підсумки доктринального та нормативного застосування поняття «європейський правовий простір» у визначенні основних принципів судоустрою, можна зробити висновок про те, що цей простір зазвичай не розглядається як щось остаточно сформоване. Тому справедливим є зауваження Е. Крабі про те, що його геометрія не є сталою. Продовжуючи цю «геометричну аналогію», зазначимо, що існує чітка тенденція як до територіального збільшення розмірів зазначеного простору, так й до більш досконалого поділу сфер дії між його компонентами («вимірами») [117, с. 65].

Складовими поняття «європейський правовий простір» є регіональне міжнародне публічне право, яке визначає засади співробітництва держав та мирного співіснування, а також національні правові системи держав Європи, що передбачають певний ступінь їх зближення на підставі міжнародних документів [118, с. 30].

На багатосторонній основі створюється європейський правовий простір і в рамках регіональних міжнародних організацій та/або інтеграційних об'єднань. Чим більше держав входять до організацій, діяльність яких спрямована на його створення, тим він є ефективнішим. [234, с. 1060].

Наявність у концепції «європейського правового простору» міжнародно-правового та національно-правового (перш за все – конституційного. – Авт.) компонентів зумовлює необхідність застосування при її дослідженні методів міжнародного публічного права та порівняльного правознавства [119, с. 94].

Міжнародно-правовий підхід дозволяє досліджувати юридичну природу цього простору шляхом аналізу діяльності регіональних

міжнародних організацій, а також розгляду міжнародних конвенцій, спрямованих на гармонізацію співвідношення міжнародних та національних інструментів правової інтеграції [234, с. 1062].

Європейська історія XX ст. довела, що міжнародно-правові зобов'язання, сформульовані в основних принципах міжнародного права, мають важливе, але не всеосяжне значення для гарантування стабільного розвитку держав. Тому виникає необхідність конвергенції національних правових систем за єдиними принципами. І важливу роль у цьому відіграє порівняльне правознавство з його науковими методами та предметом дослідження. Саме тому концепція «європейського правового простору», що ґрунтується на положеннях міжнародного права та порівняльного правознавства (з усіма застереженнями та обмеженнями), дозволяє адекватно відображати основні тенденції розвитку європейської інтеграції [118, с. 33].

Варто зазначити, що виконують кілька установ в Євросоюзі судові функції, які плідно співпрацюють з національними судами держав-членів. До Європейського Союзу входить Суд, Трибунал і спеціалізовані трибунали. Субординаційні відносини існують між ними. Суд засідає в Люксембурзі. У його склад входить 11 генеральних адвокатів та по одному судді від кожної держави-члена, які призначаються на шестирічний термін з правом бути переобраними шляхом угоди між урядами держав-членів після консультацій з комітетом, що визначає придатність кандидатів на ці посади [235, с. 61].

З поміж осіб здійснюється вибір, які мають кваліфікацію для призначення на найвищі судові посади у своїх країнах і гарантують свою незалежність, або є досвідченими юристами з визнаною компетенцією. Часткова ротація генеральних адвокатів та суддів відбувається кожні три роки. Зі свого складу обирається суддями на три роки зі свого складу голова Суду з правом на переобрання. Правосуддя здійснюється у повному складі (пленумом), але може також формувати палати: Велику палату, що

складається з 13 суддів, та палати, до яких входить від трьох до п'яти суддів [235, с. 62].

Вищою судовою інстанцією Євросоюзу, що покликана курирувати дотримання законності при застосуванні та тлумаченні положень установчих договорів є суд ЄС, який здійснює функції частково адміністративного, конституційного та міжнародного суду у своїй діяльності [120, с. 37].

Як суд, який має міжнародний статус, він вирішує спори між державами-членами щодо об'єкта установчого договору, а також між інститутами ЄС, інститутами ЄС та між державами-членами. Слід зазначити, що суд ЄС може застосовувати санкції у формі одноразових виплат або штрафів до держави-члена, яка не виконує його рішень [235, с. 62].

При виконанні ролі конституційного суду, Суд ЄС розглядає категорії справ на предмет законності законодавчих актів, які прийнято спільно Радою і Європарламентом, актів Ради, Європейського центрального банку та Комісії, які не належать до висновків і рекомендацій, а також актів Європейської ради і Європарламенту, які мають правові наслідки для третіх сторін. Суд наділений правом також розглядати позови, з якими можуть звертатися Комітет регіонів, Європейський центральний банк і Рахункова палата з метою захисту своїх прерогатив. Також, Суд ЄС уповноважений давати тлумачення актів органів ЄС та установчих договорів [235, с. 62].

Щодо виконання функцій адміністративного суду, то йому притаманна юрисдикція в будь-якому спорі між ЄС та його службовцями, а також спорів, які стосуються відшкодування збитків, що заподіяні інститутами ЄС або його службовцями при здійсненні ними своїх обов'язків [235, с. 63].

У розвитку права Євросоюзу винятково значиму роль відіграє Суд ЄС. У цьому зв'язку слід насамперед зазначити про доктрини прямої дії та примату євросоюзних норм права, які знайшли обґрунтування у рішеннях Суду ЄС. Основоположне значення мало рішення у справі 6/64 *Costa v. ENEL* з метою обґрунтування концепції примату права ЄС. У ньому для

обґрунтування цієї ідеї Суд ЄС посилався на пряму дію окремих норм права Євросоюзу. Наслідком практики Суду ЄС є обґрунтування прямої дії євросоюзних норм права. Суд зробив пряму дію одним із головних елементів усього правопорядку ЄС, спираючись на телеологічний підхід до тлумачення права Євросоюзу [121, с. 50-51].

Отже, пряма дія норм права ЄС та його примат по відношенню до внутрішнього (національного) права держав-членів стали основою для обґрунтування Судом ЄС концепції права Євросоюзу як «нового правопорядку». Не застосовуються будь-які акти виконавчої, законодавчої, або судової влади держав-членів, якщо вони суперечать європейським нормам права, що і означає пріоритет права Європейського Союзу [235, с. 63].

Таким чином, особливу правову природу має Європейський Союз, що відрізняє його від держав і від міжнародних організацій, причому право ЄС має пріоритет у застосуванні по відношенню до національного права держав-членів, а деякі його норми мають пряму дію у національних правових відносинах цих держав, що говорить про специфічний характер вторинних нормативно-правових актів, які складають наднаціональну складову правового регулювання в ЄС як унікальному інтеграційному об'єднанні [235, с. 63].

В цілому, в результаті дослідження сутності та особливостей впливу на модернізацію чинного законодавства про судоустрій конституційних принципів функціонування системи судів загальної юрисдикції в Україні та Європейському Союзі, можна дійти до таких найважливіших висновків: а) сприйняття загальновизнаних стандартів судоустрою та судочинства є необхідною умовою адаптації національної правової системи до європейського права та входження її до європейського правового простору, адже належна організація системи судів загальної юрисдикції є обов'язковою інституціональною гарантією забезпечення прав людини і громадянина на

рівні норм внутрішньодержавного законодавства; б) ключовою домінантою побудови національної системи судів загальної юрисдикції в умовах європейської міждержавної інтеграції є верховенство права, під яким слід розуміти верховенство правового закону у нормативно-правовому регулюванні організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції держави; в) Суд ЄС є унікальним судовим органом, який на наднаціональному рівні поєднує у собі функції суду загальної юрисдикції, конституційного суду та адміністративного суду, що є безпосереднім проявом фундаментальної інтернаціоналізації конституційно-правових норм про судоустрій в правовій системі ЄС.

2.2 Конституційно-правовий статус судів загальної юрисдикції на сучасному етапі суспільного розвитку

У відповідності до чинних програмових нормативно-правових актів стратегічно-цільового характеру, зміст яких визначає правову ідеологію та ключові телеологічні домінанти подальшої реалізації судової реформи як частини загальної конституційної модернізації суспільства, суміжні правові інститути та національна судова система в цілому існують з метою захисту прав, свобод та законних інтересів суспільства, юридичних осіб, інтересів України за допомогою ефективного, справедливого та своєчасного розгляду судових справ на засадах верховенства права. В головному законі України зазначається, що Україна є правовою державою, а приписами ст. 3 Конституції передбачено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Головним обов'язком держави є забезпечення та утвердження прав і свобод людини. В Україні визнається і діє принцип верховенства права [122].

Реалізація принципу верховенства права передбачає розбудова України як демократичної, правової держави для здійснення нею головного напрямку діяльності стосовно забезпечення прав і свобод людини, що регламентується Конституцією та законами України. Саме суд при здійсненні правосуддя на засадах законності, об'єктивності та неупередженості, повинен вирішувати спори в усіх сферах суспільно-правових відносин, визначаючи відповідальність органів державної влади перед особами. Є важливим завданням перед будь-якою державою створення судової влади, яка б відповідала букві закону. Для досягнення даного завдання в Україні відбувається модернізація судової системи.

Для забезпечення функціонування судової гілки влади, яка б відповідала суспільним очікуванням щодо справедливого та незалежного суду, європейським стандартам та цінностям захисту прав людини Указом Президента України було схвалено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки [122], якою визначаються напрями реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів.

Проте, стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки не передбачає внесення змін в існуючу систему судових органів, що йде в розріз з діючим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та свідчить не про плановість удосконалення судової системи, а про спонтанний характер даного процесу.

Слід зазначити і про реалізацію антикорупційної реформи, що передбачено Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Зазначена Стратегія була розроблена з метою суттєвого зменшення корупції в Україні через що державний бюджет та бізнес зазнають значних втрат, а також підвищення міжнародного рейтингу України, який оцінює рівень корупції, чому сприятиме насамперед створення ефективної інституційної системи запобігання й протидії корупції [123].

Проти корупції Конвенцією ООН передбачено два типи антикорупційних інституцій: орган або органи, які спеціалізуються на протидії корупції та орган або органи, що запобігають корупції [124].

Створюються відповідні пропозиції задля попиту на становлення механізмів боротьби з корупцією, без перебільшення найбільш дискусійною з яких є ідея створення в Україні спеціалізованих антикорупційних судів в межах національної судової системи [236].

Прихильники зазначеної ідеї виділяють, як правило, чотири основні аргументи.

По-перше, вказується, що в всесвітньому рейтингу СРІ Україна посідає 131 місце зі 176 країн, а у світовому Індексі сприйняття корупції (СРІ) за 2016 рік Україна отримала 29 балів зі 100 можливих, що лише на 2 бали більше, ніж минулого року. Слід зазначити, що місця в всесвітньому рейтингу СРІ із показником 29 балів разом з Україною розділили Росія, Казахстан, Непал та Іран [125; 236].

Другий аргумент - низький рівень довіри українського суспільства до судової влади.

Змістом третього аргументу є необхідність створення антикорупційного суду в межах національної судової системи через недостатню діючу процедуру для притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, наслідком чого є запровадження так званої «культури безкарності»

Четвертим аргументом в обговоренні культової ідеї становлення антикорупційного суду в межах національної судової системи України є рекомендації, які озвучені в доповіді Організації економічного співробітництва та розвитку. Зазначеними рекомендаціями пропонується розглянути можливість створення спеціалізованих суддів або антикорупційних судів [125].

Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання створити найближчим часом спеціалізований антикорупційний суд [237].

Як наголошується міжнародними експертами у сфері протидії корупції, «зневіра в спроможності традиційного механізму правосуддя належним чином долати корупцію спонукає багато країн створити спеціалізовані антикорупційні установи. Найбільш поширеним аргументом на користь створення спеціалізованих антикорупційних судів є потреба у більш ефективному та швидкому розгляді справ про корупцію та пов'язана з нею потреба подати сигнал національній та міжнародній спільності про те, що країна розпочала серйозну боротьбу з корупцією» [126].

Також, Глави Міністерств закордонних справ G7 та міжнародні партнери України вимагали створити антикорупційний суд з метою належного розслідування справ Національного антикорупційного бюро щодо корупції серед високопосадовців.

На даний час, положеннями ст. 125 Конституції України, яка регулює судоустрій України, зазначено, що в Україні відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

Також, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» у ст. 31 вказано, що у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. Вищими спеціалізованими судами є: Вищий суд з питань інтелектуальної власності; Вищий антикорупційний суд. Вищі спеціалізовані суди розглядають справи, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом. Проте, про питання щодо діяльності Вищого антикорупційного суду, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» відсилає до врегулювання окремим законом [238].

Слід зазначити, що визначення таких судів як «вищих спеціалізованих» і одночасно як «судів першої інстанції» є певною мірою суперечливим, адже статус «вищого» суду передбачає існування «нижчих» стосовно нього судів, яких щодо вищих спеціалізованих судів Закон України «Про судоустрій і

статус суддів» не передбачає. Даний стан справ тягне за собою проблему оскарження рішень, що будуть прийматися вищими спеціалізованими судами. Рішення у справах, розглянутих і вирішених вказаними судами по суті, потребують створення спеціального механізму їх оскарження. Річ у тому, що стосовно рішень цих судів «звичайні» апеляційні суди не можуть визнаватися судами апеляційної інстанції, і це цілком є логічним, адже така модель суперечила б самій ідеї «вищих спеціалізованих судів» [133, с. 242].

Автори законопроекту «Про антикорупційні суди» [128] повноваження з апеляційного оскарження пропонували покласти на сам Вищий антикорупційний суд для чого передбачається утворення відповідної апеляційної палати. Судді даної палати зможуть переглядати в апеляційному порядку лише ухвали Вищого антикорупційного суду.

Учасникові відповідної справи надається право оскаржити судові рішення у суді наступного вищого рівня з метою його перегляду, тобто передбачає нестанційний принцип побудови системи судів. Якщо допустити розгляд справи в тому ж суді, але різними суддями, виникатиме обґрунтований сумнів щодо неупередженості перегляду, на який можуть впливати особисті стосунки в колективі суддів [134, с. 133].

Принцип інстанційності передбачає, що оскаржуване рішення буде досліджуватись ретельніше та детальніше більш досвідченими суддями, що є неможливим при оскарженні рішень Вищого антикорупційного суду в апеляційну палату даного суду, оскільки законопроект «Про антикорупційні суди» встановлює одноманітну вимогу для всіх суддів Вищого антикорупційного суду в частині стажу роботи. В свою чергу, дана вимога щодо стажу роботи є цілком необґрунтованою, оскільки такі ж самі вимоги щодо стажу роботи на посаді судді висуваються для суддів Верховного суду, а судді того ж Вищого суду з питань інтелектуальної власності повинні мати стаж роботи лише три роки. Дана неузгодженість вимог, що висуваються до судді спеціалізованого суду в частині стажу роботи на посаді судді говорить

про певну особливість Вищого антикорупційного суду, що прямо забороняється частиною 6 статті 125 Конституції України.

Законопроектом «Про антикорупційні суди» було передбачено, що Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя відкриває дисциплінарну справу щодо судді антикорупційного суду лише після отримання згоди зборів суддів Вищого антикорупційного суду або зборів суддів Антикорупційної палати. У такий спосіб законопроектом «Про антикорупційні суди» намагаються обмежити конституційні повноваження Вищої ради правосуддя, залучивши до процедури дисциплінарного провадження органи суддівського самоврядування, а також наділити суддів антикорупційних судів особливим статусом, що є дискримінаційним стосовно суддів інших судів та суперечить Конституції України, законам України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя» [135]. Дане положення є додатковим свідченням реалізації концептуальної ідеї створення Вищого антикорупційного суду України як особливого у судовій системі України.

Законопроектом «Про антикорупційні суди» передбачається внесення ряду змін у діючий Кримінальний процесуальний кодекс України [136], відповідно до яких пропонується, щоб кримінальне провадження щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України в апеляційній інстанції здійснювалось Антикорупційною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду. Даній палаті пропонується надати адміністративну автономію, однак у відповідності до висновку Вищої ради правосуддя закладені в статті 7 законопроекту «Про антикорупційні суди» норми щодо так званої адміністративної автономії Антикорупційної палати по суті являють собою створення та діяльність паралельного «верховного антикорупційного суду», що суперечить частині третій статті 125 Конституції України, відповідно до якої Верховний Суд є найвищим судом у

системі судоустрою України, та принципу єдності судової системи, встановленому у статті 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [135].

Запропоноване авторами законопроекту «Про антикорупційні суди» вирішення проблеми апеляційного оскарження рішень вищих спеціалізованих судів є не зовсім вдалим, оскільки відбувається розпорошення апеляційних інстанцій, порушення принципу єдності судової влади та порушення приписів статті 6 Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» [137], яка гарантує кожному право на розгляд його справи незалежним і безстороннім судом.

Як зазначено у пояснювальній записці до проекту Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 22 грудня 2017 року № 7440, прийнятого на 8-й сесії, VIII скликання, для започаткування роботи Вищого антикорупційного суду є нагальна потреба у вирішенні на законодавчому рівні низки питань його діяльності.

Зареєстрованим народними депутатами України законопроектом «Про Вищий антикорупційний суд», виходячи з означеної необхідності, пропонувалося передбачити статус та завдання Вищого антикорупційного суду, його підсудність (територіальна, інстанційна), структура і склад Вищого антикорупційного суду, конкурс на зайняття посад суддів суду та вимоги до кандидатів на посади суддів, а також процедура зайняття посади судді відповідного суду, забезпечення прозорості конкурсу на зайняття посад суддів суду, моніторинг доброчесності цих суддів, фінансові гарантії незалежності суду та інше.

У зв'язку з вищевикладеним, після довгих обговорень народних депутатів та громадськості за зазначений проект закону було проголосовано народними депутатами їх більшістю. Таким чином, зараз в Україні діє Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07 червня 2018 року № 2447-VIII, який регулює діяльність Вищого антикорупційного суду. У положеннях

статті три зазначеного закону вказано, що завданням Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Першим головою Вищого антикорупційного суду стала жінка О.Танасевич. Рішенням зборів суду було ухвалено про початок його роботи 05 вересня 2019 року.

Варто зазначити, що прихильниками створення антикорупційної судової установи були: Президент України, керівники Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Національного антикорупційного бюро України, Комітет Верховної Ради України з питань запобігання й протидії корупції, Міжнародний валютний фонд та посли Європейського Союзу та США[236].

Проте, протилежне бачення щодо створення нового судового органу в судовій системі України та про його спеціалізований закон зазначають науковці, деякі представники судової влади, представники правоохоронного врядування, адвокати.

Наприклад, голова Ради адвокатів м. Києва, заслужений юрист України І. Рафальська вказує, що законодавець повинен вирішити питання щодо територіальності розгляду клопотань слідчими суддями Вищого антикорупційного суду, юрисдикція якого поширюється на всю Україну, зокрема поданими детективами НАБУ, яке має свої територіальні управління, які здійснюють функції органу досудового розслідування в багатьох регіонах країни, оскільки строки таких клопотань та територіальна віддаленість органу досудового розслідування від Києва можуть створити певні труднощі. Також, положення статті 33-1 та 216 КПК України потребують більш суттєвих змін. Також зазначає, що не всі злочини, які за

світовим стандартом визнаються корупційними, увійшли до підсудності Вищого антикорупційного суду.

Слід зазначити, що на довгому шляху боротьби України з корупцією наша країна вже має певні здобутки: створено орган, що займається досудовим розслідуванням корупційних злочинів – Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), що має виключну підслідність стосовно випадків високопосадової або ж значної корупції. Також було створено достатньо автономну структурну одиницю Генеральної прокуратури – Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП), яка здійснює нагляд за законністю ведення досудового слідства НАБУ. Крім того, передбачається діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції, яке займатиметься реалізацією державної антикорупційної політики, у тому числі – моніторингом е-декларацій чиновників, контролем за додержанням органами державної влади антикорупційного законодавства тощо [237].

Як зазначається у звіті НАБУ, що переважна більшість вироків – «заслуга не судів, а детективів НАБУ та прокурорів САП, які домоглися від підозрюваних цінних свідчень в обмін на угоди про визнання винуватості». Пояснень зволіканням із судовим розглядом «справ від НАБУ» є багато, оскільки присутня практика самовідводів суддів, їх хвороби та відпустки, гра між судами на предмет визначення підсудності. Позицією НАБУ зазначено, що «реформування судів загальної юрисдикції триватиме не один рік, суспільство вже не має такого запасу терпіння, а економіка країни – такої витривалості». Покладається надія, що Вищий антикорупційний суд в тандемі з НАБУ і САП утворить повноцінну вертикаль для боротьби з корупцією в Україні [127].

Проте, окрім переваг стосовно дії антикорупційних судів в Україні, що дасть можливість належним чином розглядати справи про корупцію, одночасно існують і застереження, оскільки малопоширеною є практика

створення антикорупційних судів серед європейських країн. Але, деякі країни створюють спеціалізовані антикорупційні судові установи, на зазначене спонукає неспроможність класичного механізму правосуддя належним чином подолати корупцію [236].

В той же час, варто зазначити про детальне дослідження, яке проводилось фахівцями у галузі антикорупційного права – Метью К. Стівенсоном, професором права у Гарвардській школі права та Софі Арйон Шютте, яка очолює тематичну роботу U4 в секторі правосуддя та антикорупційних відомств на предмет аналізування світової практики функціонування спеціалізованих антикорупційних судів. З результатів даного аналізу вбачається, що судові інстанції з розгляду корупційних справ (будь то палати судів, спеціалізовані суди чи окремі судді) діють у двадцяти країнах світу, а саме: Бангладеш, Афганістані, Ботсвані, Бурунді, Болгарії, Камеруні, Індонезії, Хорватії, Кенії, Непалі, Малайзії, Пакистані, Філіппінах, Палестині, Сенегалі, Уганді Словаччині, Мексиці, Таїланді і Танзанії [128].

В цілому, у різних країнах сформувалися чотири основні моделі судоустрою щодо розгляду справ про корупції (іншими словами, йдеться про інституціональні моделі антикорупційного судочинства. – Авт).

Перша модель – т.з. «одноосібний суддя». У Бангладеш і Кенії просто створили в загальних місцевих судах посади окремих спеціалізованих суддів з розгляду справ про корупцію. Апеляції на їхні рішення розглядають звичайні судді [239].

Друга модель – повноцінний антикорупційний суд як суд першої інстанції. У Європі її мають Хорватія і Словаччина, тобто дві з трьох європейських держав, що запровадили антикорупційні суди. Та й загалом вона найпоширеніша. Спеціалізований антикорупційний суд у таких країнах має первісну юрисдикцію над справами про корупцію, а апеляційні скарги розглядає Верховний суд [239].

Третя модель – гібридна, змішана. Антикорупційний суд може функціонувати одночасно як суд першої інстанції при розгляді деяких (важливіших) справ про корупцію та як апеляційний суд при розгляді інших справ, які розглядають у першій інстанції загальні місцеві суди. Апеляційні скарги на рішення антикорупційного суду надходять до Верховного суду [239].

Нарешті, четверта модель – це система антикорупційних судів, котра об'єднує суди як першої інстанції, так і апеляційні, яку у спеціалізованій літературі ще називають «універсальний паралельний суд». Згідно з цією моделлю, постає цілком окрема система судів для розгляду справ щодо кримінальних правопорушень в антикорупційній сфері. Така схема працює, зокрема, в Болгарії, а також в Індонезії та Малайзії [239].

Підставу для ще одного поділу дала свого часу Гватемала – вона стала першим прикладом залучення іноземних громадян безпосередньо до роботи в таких структурах.

Варто зазначити, що на реалізацію національної ідеї щодо створення антикорупційного суду керівник відділу захисту прав людини в Офісі омбудсмена Словацької Республіки П. Жілінчік було ознайомлено українських фахівців із кращими міжнародними практиками роботи спеціалізованих антикорупційних судів, наприклад, з досвідом Словаччини. У процесі обговорення зазначених позицій відбулося експертне обговорення найкращих міжнародних дослідів щодо створення спеціалізованих антикорупційних судів [130].

Слід зазначити, що основною причиною створення в Словаччині в 2005 році спеціалізованого суду з розгляду корупційних справ була мета руйнації спільних зв'язків, які існували між адвокатами, суддями, прокурорами і організованою злочинністю. На даний час антикорупційний суд Словаччини складається з 14 суддів. 19 прокурорів входять до складу спеціалізованої прокуратури. До юрисдикції даного суду входить розгляд таких категорій

справ як: економічні правопорушення, у яких фігурують суми понад 6,6 млн. євро, навмисні вбивства, тяжкі злочини, скоєні терористичною групою чи злочинною, та злочини екстремістського характеру [240].

Існує також декілька інших країн, де у різні часи також обговорювалось питання щодо створення таких судів. Наприклад у Нігерії в 2015 році у зв'язку з корупційною діяльністю передвиборної компанії Президента М. Бухарі. А ось у Молдові зазначена пропозиція щодо створення антикорупційної судової інституції викликала серйозні дебати, достатньо негативну критику у громадянському суспільстві. У законодавчому органі Албанії на розгляді перебуває пакет законодавчих реформ щодо сектору правосуддя, в якому є включення пропозиції створення нового антикорупційного суду, також Албанія зверталась до США про надання технічної допомоги в створенні антикорупційного суду [131].

У той час, коли судова влада є неефективною в усіх справах, вона може бути особливо згубною в категоріях справ про корупцію з двох причин.

По-перше, недотримання строків розгляду справ про корупцію є дуже актуальною та негативною дією наслідком якої може стати підірвання впевненості суспільства у прагненні державної влади професійно та ефективно долати корупцію [241, с. 10].

По-друге, надмірно високі затримки строків розгляду таких справ дають змогу відповідачам, їх союзникам чинити тиск на свідків, фальсифікувати докази або вживати заходи для втручання до всебічного та об'єктивного розгляду справи; хоча, слід зазначити, що такі занепокоєння відносяться не лише до даної категорії розгляду справ судами, а й до розгляду судами всіх інших справ.

Тому, як зазначала Національна рада реформ, що для належної реалізації національної антикорупційної реформи допоможе прийняття Україною законодавчої ініціативи про створення Вищого антикорупційного суду України [131].

У цьому контексті слід зазначити і про наявний позитивний зарубіжний досвід (Польща, Словаччина, Угорщина тощо) створення належних інституціональних умов для розгляду справ про корупційні правопорушення, в основі якого знаходяться принципи економічної ефективності та організаційно-функціональної доцільності [240].

Слід зазначити, що постає також питання щодо самої необхідності Вищого антикорупційного суду. Так, Президент Венеціанської комісії Джанні Букіккіо, незважаючи на те, що антикорупційного суду в Італії немає, доволі не однозначно висловився відносно створення спеціалізованого антикорупційного суду в Україні: «Я насправді не люблю створення спеціалізованих судів, і антикорупційного суду це також стосується. Звичайне судове провадження має підходити для всіх випадків. Але в нинішній Україні – в державі, де корупція має таке поширення – це справді добрий підхід. Я навіть визнаю, що у вас антикорупційний суд є необхідним. І ми готові підтримати його створення». Отже, вислів Д. Букіккіо можна зрозуміти у тому сенсі, що в Італії такі суди не потрібні, а в Україні – можна спробувати [138, с. 7].

Слід зазначити, що за 2016 рік судами було винесено лише 137 вироків по справам за одержання хабаря [139]. Протягом 2016 року до суду було направлено 2130 обвинувальних актів по кримінальним та 2994 протоколів по адміністративним корупційним правопорушенням [140]. Дана статистика говорить про незначну кількість корупційних справ. Виділення у судовій системі спеціалізованого суду для розгляду справ про корупційні правопорушення є недоречним, оскільки це не призведе до суттєвого розвантаження загальних судів та жодним чином не підвищить якість відправлення правосуддя, оскільки складність вирішення корупційних справ порівняно, наприклад, з справами в яких особи обвинувачуються у вчиненні умисного вбивства, ставиться під сумнів.

Створення окремого суду, який би вирішував справи про корупційні правопорушення навпаки полегшить можливості тиску на суддів, оскільки справи будуть вирішуватись порівняно невеликою кількістю суддів, їх обрання на посади може зумовлюватись необхідністю прояву лояльності в необхідних справах, що, в свою чергу, є менш вірогідним у разі вирішення справ про корупційні правопорушення у загальних судах.

В свою чергу, автори закону «Про судоустрій та статус суддів» [141] та законопроекту «Про антикорупційний суд» [142] в пояснювальних записках до своїх законопроектів взагалі не наводять жодних аргументів щодо виділення Вищого антикорупційного суду, що підтверджує зумовленість виділення даного суду, в першу чергу, політичною доцільністю.

Що стосується доцільності створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, то однозначної відповіді на дане питання надати неможливо.

Наразі однією з найбільших є проблема розмежування підвідомчості спорів у сфері порушення прав інтелектуальної власності [143, с. 51]. Створення окремої гілки спеціалізованих судів, які будуть розглядати всі спори в сфері інтелектуальної власності, дозволяє вирішити дану проблему, зумовлену різним суб'єктним складом (на даний момент такі справи можуть розглядатися судами загальної юрисдикції, господарськими судами та адміністративними судами) [144, с. 7].

Водночас спори у сфері інтелектуальної власності традиційно належать до одних із найбільш складних. Їх розгляд не завжди здійснюється оперативно та якісно, а прийняті рішення досить часто скасовуються судами вищих інстанцій [145, с. 43].

Незважаючи на те, що в судах була введена спеціалізація суддів у справах інтелектуальної власності, судді, як і раніше, перевантажені розглядом справ, які не мають відношення до даної сфери, що не надає їм можливості глибоко вникати в досить специфічні питання. Це, в свою чергу,

призводить до зatoryного розгляду таких справ. Впровадження Вищого суду з питань інтелектуальної власності означитиме, що суддям не потрібно буде «розпорощуватися» на інші справи, що гарантовано підвищить якість розгляду справ з інтелектуальної власності та кваліфікацію суддів [146].

Також, слід зазначити, що є незначною кількістю судових справ за категорією інтелектуальної власності, що призводить до висновку про недоцільність створення зазначеного окремого суду. Згідно відомостей статистичних даних, місцевими господарськими судами були відкритті провадження за такими категоріями справ як: зі спорів про право на об'єкти інтелектуальної власності, розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційну концесію тощо. Загальна кількість таких справ становила 470 на рік.

Порушенням територіального доступу до правосуддя створює знаходження Вищого суду з питань інтелектуальної власності в одному місці, що є неприйнятним [147].

Не визначено й вид судочинства, в порядку якого розглядатимуться справи й відповідно процесуальні норми, якими буде керуватися Вищий суд з питань інтелектуальної власності у процесі своєї діяльності. У науковій літературі висловлена думка, що запровадження спеціальних правил у сфері розгляду справ інтелектуальної власності є передчасним заходом, який не сприятиме уніфікації вітчизняного процесуального законодавства. Натомість варто зауважити, що сьогодні в умовах законодавчого втілення ідеї створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності питання про вид судочинства, який цей суд здійснюватиме, стає вже нагальними. Воно може бути вирішене шляхом внесення змін до галузевих процесуальних законів, які відображали б особливості розгляду таких справ, або шляхом прийняття окремого процесуального закону [148, с. 41-42].

Консультативна рада європейських суддів у своєму висновку № 15 від 2012 року зазначає, що найпоширенішим способом введення спеціалізації є створення спеціалізованих палат або відділів.

Спеціалізація може допомогти суддям шляхом неодноразового розгляду схожих справ підійти до кращого розуміння реалій, що пов'язані із виникненням справ, на технічному, соціальному або економічному рівнях, і як результат, визначити найбільш сприятливе рішення, що підходить саме до цих реалій [149].

Отже, на нашу думку, більш доцільним буде виділення не окремих спеціалізованих судів, а запровадження відповідної спеціалізації у вже існуючих судах. Даний підхід мінімізує витрати на утримання апарату суду та вирішить питання територіальної доступності населення до правосуддя.

Одночасно із прийняттям у новій редакції 2 червня 2016 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [150] за яким Конституція України зазнала чергових змін.

Розділ VII «Прокуратура» було виключено з Конституції України, в свою чергу до розділу VIII «Правосуддя» Конституції України було включено норми, що регулюють інститут прокуратури, адвокатури, суддівського самоврядування, визначають правовий статус Вищої ради правосуддя, які не наділені повноваженнями із відправлення правосуддя. Вважаємо таку модернізацію конституції недоречною та теоретично помилковою, оскільки сам законодавець в частині 1 статті 124 Конституції України зазначив, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

Правосуддя є однією з форм реалізації судової влади поряд із такими формами, як формування органів суддівського самоврядування та суддівського корпусу, конституційний контроль, тлумачення законодавства, інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення судів (аналіз судової статистики, узагальнення судової практики тощо) [242].

Судова влада, яка інституціонально-функціонально представлена системою судових органів, здійснює функцію правосуддя, а також низку допоміжних функцій, що створюють умови належного кадрового, матеріально-технічного, аналітично-інформаційного та іншого забезпечення судової діяльності [151, с. 22]. Аналіз положень розділу VIII «Правосуддя» Конституції України, більшість норм якого присвячено судовій владі, дозволяє говорити про те, що законодавцем відбувається ототожнення понять правосуддя та судової гілки влади.

Гарантією відправлення незалежного та неупередженого правосуддя є закріплення на конституційному рівні засад судочинства. Основні засади судочинства закріплені в ст. 129 Конституції України. Найбільш істотними до даної статті є такі: по-перше, стаття доповнена положенням про те, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права; по-друге, вилучено з тексту статті принцип законності [171, с. 77].

Слід зазначити, що принцип верховенства права при всьому його значенні є категорією абстрактною, як і саме право. Основою останнього є Конституція та інші нормативно-правові акти. Жоден суд не приймає рішення, посилаючись на право як таке. У кожному випадку суд керується конкретною статтею Конституції, закону чи кодексу. При їх колізії суд застосовує акт, який має вищу юридичну силу. Це, звичайно, не означає протиставлення принципів верховенства права і верховенства закону. Обидва ці принципи є принципами правової держави. Більше того, саме через закон здійснюється реалізація норм права, він є засобом забезпечення правопорядку і законності у країні [152, с. 48].

Зважаючи на викладене, важко погодитися з вилученням з тексту Конституції поняття законності. Крім того, доцільно було б уточнити назву ст. 129 Конституції України, зазначивши, що суддя, здійснюючи правосуддя, «керується принципом верховенства права і закону». Це, як вбачається, відповідатиме реальній дійсності, адже ключове значення для здійснення

правосуддя в країні мають Конституція і Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [152, с. 48].

Конституцією України запроваджується можливість встановлення обов'язкового досудового врегулювання спору.

Згідно з рішенням Конституційного суду України від 09 липня 2002 № 15-рп/2002 [153] обов'язкове досудове врегулювання спорів, яке виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею правосуддя, порушує право особи на судовий захист. Обрання певного засобу правового захисту, у тому числі і досудового врегулювання спору, є правом, а не обов'язком особи. Однак правова позиція Конституційного суду України, наведена у висновку Конституційного суду України від 30 січня 2016 р. № 2-в/2016 [154] у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України є діаметрально протилежною до висновку від 09 липня 2002 № 15-рп/2002.

Конституційний суд України вказує, що доопрацьований законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) [155], який передбачає можливість встановлення законом обов'язкового досудового врегулювання спорів, вимогам статей 157 та 158 Конституції України відповідає, тобто права і свободи людини щодо доступу до правосуддя не обмежуються.

Конституція України встановлює, що Україна визнає дію принципу верховенства права, проголошує, що суддя при здійсненні правосуддя повинен керуватись принципом верховенства права. В свою чергу, Венеціанська комісія за демократію через право вказує, що одним із аспектів принципу верховенства права є забезпечення доступу до правосуддя [156]. Закріплення на конституційному рівні можливості запровадження законом обов'язкової процедури досудового врегулювання спору є обмеженням

принципу верховенства права, звужує обсяг прав та свобод людини і громадянина, що закріплюються Конституцією України та порушує право на доступ до правосуддя.

Одночасно із модернізацією системи судів загальної юрисдикції відбувається процес модернізації правоохоронної системи, яка покликана забезпечити утвердження України як правової та демократичної держави в якій діє принцип верховенства права.

Суттєвих змін на конституційному рівні зазнала прокуратура та покладені на неї функції.

Розділ VIII «Правосуддя» Конституції України доповнено статтею 131-1, положення якої сьогодні визначають правовий статус прокуратури України. Таким чином, відповідно до положень ст. 131-1 прокуратура здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [157, с. 138-139].

Першою функцією органів прокуратури передбачено підтримання публічного обвинувачення в суді.

Поняття «публічне обвинувачення» є дещо ширшим від поняття «державне обвинувачення». Адже виходячи зі змісту, вкладеного в термін «публічний», прокурор у кримінальному провадженні виступає тепер не тільки від імені держави, а й від імені всього суспільства (принаймні більшої його частини) [158, с. 239].

Однак, зміни внесені до Основного закону нашої держави не торкнулися інших законодавчих актів. Так, відповідно до Закону України

«Про прокуратуру» [159] прокурор продовжує підтримувати державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень [160, с. 65].

Така неузгодженість не могла не вплинути на практикуючих юристів, учасників кримінального провадження, зокрема представників сторони захисту, тому й стала підставою для заяв про відвід прокурора, з огляду на суперечності в понятійних апаратах спеціального закону – Закону України «Про прокуратуру» з Конституцією України [161].

Наприклад, виходячи з описової частини ухвали Апеляційного суду Донецької області [162] у справі № 221/1034/16-к, провадження № 11-п/775/136/2016 обвинуваченим по справі було заявлено відвід прокурору оскільки він не має повноважень для підтримки публічного обвинувачення, згідно Конституції України, а має право лише на підтримку обвинувачення державного.

Судова практика свідчить про те, що заяви про відвід з даною аргументацією національними судами не задовольняються, оскільки підстави для відводу прокурора, що перелічені в статті 77 Кримінального процесуального кодексу України відсутні.

Цікавою з приводу зміни функції прокуратури з підтримання державного обвинувачення в суді на підтримання публічного обвинувачення в суді є окрема думка судді Конституційного суду України Н. К. Шаптали, яка вказує, що для розуміння місця, ролі і функцій органів прокуратури в нашій державі слід вкотре звернутися до європейських стандартів, яких прагне Україна та які визначають основні принципи організації та діяльності органів прокуратури у країнах-членах Ради Європи. Відповідно до вказаних стандартів прокурор – це представник органу державної влади, державна посадова особа, яка діє в інтересах держави та здійснює визначені конституцією та законами функції, властиві прокуратурі. З огляду на те, що прокуратура України є державним органом із конституційно визначеними

функціями, який, реалізуючи покладені на неї завдання, має діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлений Конституцією та законами України, то визначення її повноваження щодо підтримання саме «державного» обвинувачення замість «публічного» повністю відповідало б як Конституції України, так і європейським стандартам [163].

Ми підтримуємо позицію судді Конституційного суду України Н. К. Шаптали, вважаємо, що замість підтримання публічного обвинувачення більш доцільно визначити функцію прокуратури як підтримання саме державного обвинувачення.

Відповідно до ч.1 ст. 477 Кримінального процесуального кодексу України в Україні існує така форма кримінального провадження як приватне обвинувачення.

Згідно з п.3 ч. 2 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13 [164] досудове розслідування (в тому числі нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування прокурором) та судове провадження в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення здійснюється в загальному порядку з урахуванням деяких його особливостей, зокрема: потерпілий вправі, користуючись наданими йому процесуальним законом правами (статті 55, 56 КПК), підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, тобто від процесуальної діяльності, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Наразі, виходячи з положень ч.1 ст. 131¹ Конституції України прокурор у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення повинен підтримувати не державне, а публічне обвинувачення, тобто виникає певна термінологічна неузгодженість.

Друга функція органів прокуратури сформульована не як «нагляд за додержанням законів органами, що проводять слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії», а як «нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку», що, дещо змінює теорію прокурорського нагляду, адже згідно положень Закону України «Про прокуратуру» передбачена вимога здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів правоохоронними органами при здійсненні правоохоронної діяльності, а не нагляд за діями та діяльністю цих органів. [165, с. 24].

Відповідно до положень, розглянутих Комісією Конституційної Асамблеї, у систему правоохоронних органів входять: 1) органи охорони правопорядку (правоохоронна функція для них є основною, вони мають право легального застосування примусу до людей, у своєму складі мають озброєні формування); 2) контрольні органи виконавчої влади (їх перелік дуже великий); 3) органи охорони Конституції України та державного контролю (Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рахункова палата України) [166, с. 81].

Виходячи з розробленої Комісією Конституційної Асамблеї концепції правоохоронних органів залишається незрозумілим що собою являють органи правопорядку.

Пояснювальна записка до відповідного законопроекту (нині це Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)») свідчить про те, що її автори насамперед орієнтувалися на «усталену в Європі юридичну термінологію: «орган правопорядку» (англ. Law Enforcement Agencies).

Проте жоден міжнародний акт не зобов'язує українського (або будь-якого іншого) законодавця використовувати дослівний переклад іноземних усталених термінів. Термін «орган правопорядку» є результатом формального перекладу, тобто калькою з англійської мови. Він не відповідає нормам української мови. Правопорядок не може мати будь-яких «органів», тому словосполучення «органи правопорядку» є змістовно безглуздом. Разом з тим автори пояснювальної записки запевняють: «Конституційна Комісія у напрацьованому проекті врахувала всі основні рекомендації Венеціанської Комісії, а також включила до нього пропозиції, отримані під час численних широких громадських та експертних обговорень, що відбулися, зокрема, в Києві, Харкові, Одесі, Львові, Дніпропетровську, Запоріжжі, Івано-Франківську, в яких взяли участь понад 500 експертів».

Вочевидь, саме тому у висновку Комітету Верховної Ради України від 2 червня 2016 р. йдеться: «На думку суб'єкта права законодавчої ініціативи, прийняття законопроекту забезпечить системність, повноту, чіткість і несуперечливість конституційного регулювання суспільних відносин». Але «чіткості і несуперечливості» у ст. 131¹ Конституції України досягти не вдалося. Численні експерти не звернули увагу на новий термін «органи правопорядку». А Венеціанська Комісія не зобов'язана перевіряти якість перекладу українською мовою терміну «Law Enforcement Agencies» [166, с. 81-82].

Третьою функцією, яка покладена законодавцем на прокуратуру, є представництво інтересів держави в суді. Вбачається, що науковцями надаються різноманітні пропозиції стосовно реалізації даної конституційної функції прокуратури в Україні та визначення повноважень прокурора.

Найбільш переконливою, на наш погляд, є М. Стефанчук, яка пропонує оптимальну модель здійснення прокуратурою функції представництва. Вона виділила три моделі функції прокуратури:

1. моністична модель – її сутність полягає у представництві в суді інтересів лише одного суб'єкта (переважно держави);
2. дуалістична модель – її сутністю є представництво в суді інтересів двох категорій суб'єктів (визначених категорій громадян і держави);
3. плюралістична модель – полягає у представництві в суді інтересів багатьох категорій суб'єктів (громадян, суспільства, держави), що охоплюється поняттям «публічний інтерес» [167, с. 90-91].

Наразі Україна перейшла до першої моделі представництва, однак існує певна колізія між п.2 ч.1 ст.2 та ч.3 ст. 2 ЗУ «Про прокуратуру» та ч.3 ст. 131¹ Конституції України. Так, Конституція України чітко визначає, що на прокуратуру покладається здійснення представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. В свою чергу, Закон України «Про прокуратуру» в п.2 ч.1 ст.2 передбачає, що поряд із представництвом інтересів держави на прокуратуру покладається також функція представництва у суді інтересів громадян, тим самим, в супереч ч.3 ст. 2 ЗУ «Про прокуратуру», покладаючи на прокуратуру функцію, що не передбачена Конституцією України.

Безсумнівним позитивним зрушенням нової редакції Конституції України є скасування на конституційному рівні інституту висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору України.

У цьому контексті можна підтримати думку, висловлену О. Шинальським про те, що недовіра – це лише підозра у не добропорядності, а відставка Генерального прокурора України на підставі недовіри – це його притягнення до найсуворішої форми дисциплінарної відповідальності лише на підставі підозри. Дане повноваження Верховної Ради України є дуже небезпечним інструментом політичного впливу на Генерального прокурора України, який може здійснювати навіть ситуативна парламентська більшість» [168, с. 44]. При цьому інститут недовіри, яка може бути

висловлена Генеральному прокурору України, є суттєвим обмежувачем його незалежності та засобом політичного впливу на нього [169, с. 62].

Отже, модернізація системи судів загальної юрисдикції України у тісному діалектичному взаємозв'язку з реформуванням правоохоронної системи, включаючи органи прокуратури, є необхідною умовою розбудови України як правової та демократичної держави, і в результаті проведеного дослідження конституційно-правового статусу судів загальної юрисдикції та його удосконалення на сучасному етапі суспільного розвитку можна дійти до таких найважливіших висновків:

а) удосконалення конституційно-правового статусу судів загальної юрисдикції є складовою частиною та невід'ємним структурним елементом загальної конституційної модернізації суспільства, що передбачає паралельне реформування системи правоохоронних органів, включаючи прокуратуру як орган підтримання державного обвинувачення та судового представництва;

б) виділення у системі судів загальної юрисдикції спеціалізованого суду для розгляду справ про корупційні правопорушення є недоречним, оскільки це не призведе до суттєвого розвантаження загальних судів та жодним чином не підвищить якість відправлення правосуддя, оскільки складність вирішення корупційних справ не є надмірною порівняно з іншими справами про тяжкі й особливо тяжкі злочини, а крім того, створення окремого суду, який би вирішував справи про корупційні правопорушення, навпаки здатне полегшити можливості зовнішнього тиску на суддів, адже справи будуть вирішуватись порівняно невеликою кількістю суддів, їх обрання на посади може зумовлюватись необхідністю прояву лояльності в необхідних справах, що, в свою чергу, є менш вірогідним у разі вирішення справ про корупційні правопорушення у загальних судах;

в) доцільним є виділення не окремих спеціалізованих судів (наприклад, антикорупційних та у сфері інтелектуальної власності), а запровадження відповідної спеціалізації у вже існуючих судах загальної юрисдикції, адже

даний підхід мінімізує витрати на утримання апаратів судів (принцип економічної доцільності судової реформи) та вирішить питання територіальної доступності населення до правосуддя (забезпечення доступу до суду як елемент конституційного права людини і громадянина на справедливий суд).

Висновки до розділу 2

У розділі 2 дисертаційного дослідження проаналізовано сучасний стан конституційно-правового регулювання статусу судів загальної юрисдикції в Україні.

Визначено, що сприйняття загальновизнаних стандартів судоустрою та судочинства є необхідною умовою адаптації національної правової системи до європейського права та входження її до європейського правового простору, адже належна організація судової системи є обов'язковою інституціональною гарантією забезпечення прав людини і громадянина на рівні норм внутрішньодержавного законодавства.

Встановлено, що виділення у системі судів загальної юрисдикції спеціалізованого суду для розгляду справ про корупційні правопорушення є недоречним, оскільки це не призведе до суттєвого розвантаження загальних судів та жодним чином не підвищить якість відправлення правосуддя, оскільки складність вирішення корупційних справ не є надмірною порівняно з іншими справами про тяжкі й особливо тяжкі злочини, а крім того, створення окремого суду, який би вирішував справи про корупційні правопорушення, навпаки здатне полегшити можливості зовнішнього тиску на суддів, адже справи будуть вирішуватись порівняно невеликою кількістю суддів, їх обрання на посади може зумовлюватись необхідністю прояву

лояльності в необхідних справах, що, в свою чергу, є менш вірогідним у разі вирішення справ про корупційні правопорушення у загальних судах.

Натомість, доцільним є виділення не окремих спеціалізованих судів (наприклад, антикорупційних та у сфері інтелектуальної власності), а запровадження відповідної спеціалізації у вже існуючих судах загальної юрисдикції, адже даний підхід мінімізує витрати на утримання апаратів судів (принцип економічної доцільності судової реформи) та вирішить питання територіальної доступності населення до правосуддя (забезпечення доступу до суду як елемент конституційного права людини і громадянина на справедливий суд).

Результати дослідження, які викладені у Розділі 2, відображено у наступних публікаціях автора: [171, с. 73-79]; [172, с. 46-49].

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

3.1 Проблеми імплементації європейських стандартів судустрою до національної правової системи України

Аналізуючи проблеми імплементації європейських стандартів (іншими словами, йдеться про процес конституціоналізації європейських правових стандартів та його законодавче забезпечення на національно-правовому рівні. – Авт.) судустрою до національної правової системи України, слід зазначити, що положеннями статей 1, 3, 8, Конституція України проголошує країну демократичною, правовою державою, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

В той же час, безпосереднім проявом інтернаціоналізації конституційного права як галузі в цілому є розширення кола наднаціональних правових актів у результаті регіонального зближення ряду держав. Це деякі акти органів Європейського Союзу, які мають пряму дію на території держав-членів (наприклад, акт, який регулює порядок проведення виборів у Європейський парламент. – Авт.). Проблеми глобалізації сучасного конституційного права тісно пов'язані і значною мірою детерміновані зростанням ролі прав людини у системі координат «міжнародне співтовариство – національні держави – індивіди». З 70-х років XX століття права людини поступово стали набувати глобальні риси, що стало відображенням певної стандартизації соціальних потреб людей.

Посилюються схожістю умови життя, складається загальний економічний, інформаційний, культурний простір, інтернаціоналізація і транснаціоналізація пов'язують індивідів з системами великих масштабів. Інтернаціоналізація, на думку Е. Г. Кочетова, вступила в завершальну стадію, адже світ стає єдиним не тільки з філософської точки зору, але і в реальності [173, с. 315].

Відбувається зміна цивілізаційної парадигми розвитку, планетарне життя стає взаємозалежним. Світове співтовариство впритул підійшло до появи нового феномену – всесвітньої цивілізації, що охоплює все людство. Права людини, які є відображенням і активним важелем цих процесів, перейшли на наступний рівень свого розвитку - рівень глобалізації. Вони демонструють свою достатню зрілість для участі в проблемах «глобальної гармонізації» світу, що, безперечно, знаходить своє відображення в конституційному праві [174, с. 36].

Отже, для держав кінця XX-початку XXI століть є характерним прогрес у сфері інтернаціоналізації відносин. У наш час «відкрита державність», яка невід'ємна від процесу глобалізації та проявляється в прагненні держав брати участь у спільній міжнародній діяльності, приєднуватися до міжнародних торговельних договорів і організацій, таким як СОТ, жорстко дотримуватися норм міжнародного права тощо. Інтеграція багатьох держав як особлива форма міжнародних відносин є провідною стадією інтернаціоналізації конституційного права. Здатність йти на суттєве звуження зовнішнього суверенітету заради європейської інтеграції невід'ємна від глибинного усвідомлення, що політичний, економічний і культурний прогрес йде пліч-о-пліч з міжнародним співробітництвом, і що передача внутрішніх справ на міжнародний або наднаціональний рівень нині є необхідним внеском у справу зміцнення міжнародного співробітництва [175, с. 5].

Нова хвиля конституційного розвитку свідчить, що сталося принципове за своїм значенням розширення об'єкта конституційно-правового

регулювання. Якщо раніше конституції обмежувалися головним чином питаннями організації державної влади і відносинами влади і особистості, то зараз фактично всі сучасні конституції включають положення, які відносяться до сфери функціонування суб'єктів громадянського суспільства, економіки, соціальних відносин, політичної системи, основ духовного життя суспільства.

Перші конституції декларували переважно громадянські і політичні права, а з числа економічних – переважно право власності. Нині каталог конституційних прав і свобод поповнюється соціальними, економічними, культурними та екологічними правами, що є активним проявом процесів інтернаціоналізації. З'являються конституційні права і свободи окремих категорій громадян-підприємців, роботодавців. Конституції, які були прийняті після Другої світової війни в демократичних країнах, значне місце також приділяють регулюванню соціальних відносин [176, с. 46].

Відзначається активна правотворчість у галузі прав і свобод у всьому світі, національні системи здійснюють пошук оптимальних моделей, звертаються до міжнародної практики, обмінюються власним досвідом. Правам людини присвячуються перші статті й розділи конституцій. Інтернаціоналізація прав людини, трансформація ідеї конституційних прав в декількох країнах в універсальну концепцію і головний предмет міжнародної політики та міжнародного права – це феномен середини ХХ століття. У цьому контексті слід відзначити, що яскравий прояв процесів інтернаціоналізації можна спостерігати, наприклад, в конституціях Італії, Іспанії, України, Венесуели, які стосуються прав людини, причому каталог останніх виходить далеко за межі їх класичного переліку.

Процес зближення конституцій різних країн у змістовному відношенні є очевидним. Щодо прав і свобод цей процес проходить у декількох напрямках: по-перше, шляхом розширення їх кола, включення в текст конституцій нових прав і свобод; по-друге, шляхом деталізації, уточнення,

більш докладного регулювання раніше відомих цивільних прав і свобод. При цьому поява будь-якого нового виду прав в одній країні рано чи пізно спричиняє появу такого ж або подібного виду в іншій. Зрозуміло, що цей процес має місце при наявності подібних умов економічного і соціального розвитку тих чи інших зарубіжних країн.

Форсований міжнародний розвиток прав людини відбувався по ряду причин, починаючи з політичних мотивів, а також під впливом гуманітарної катастрофи другої світової війни і у зв'язку з крахом колоніальної системи. Права людини знову стали гаслом, під яким здійснювалася боротьба з тоталітарними ідеологіями й державними режимами, проти всякої диктатури і необмеженого насильства. В цей період права людини особливо динамічно виходять за межі власне європейського простору і з'являються в законодавстві і в практиці країн, що звільнилися від колоніальної та іншої залежності. Також в зв'язку з цією тенденцією слід відзначити і інституціоналізацію політичних партій і громадських об'єднань, обумовлену зростанням їх ролі, а також потребами зміцнення правової державності і т.п. [175, с. 5]. Дані процеси мають на меті більш повне конституційно-правове регулювання основ всіх найважливіших сторін суспільних відносин у їх взаємозв'язку. Конституція стає універсальним документом, який поширюється на всі загальнозначущі сфери життя суспільства. Шляхом використання інструментів публічної влади конституційне право практично всіх країн встановлює системні зв'язки «особистість – колектив – держава – суспільство», утому числі – через конституційно-правове забезпечення засад судочинства та судоустрою.

Однак при цьому спостерігаються й інші тенденції: з нормативних джерел поступово зникають деякі види прав першого покоління, наприклад, право на опір гнобленню, право на повстання, право народів на державне самовизначення, тобто ті, які, з точки зору урядів, спричиняють небезпеку конституційному правопорядку в країні.

Держави, проводячи процеси конституціоналізації прав на загальній основі, починають стикатися з великими труднощами. Запозичені одна у одної норми, юридичні конструкції та технології не гарантують автоматичної дії прав, оскільки неможливо перенести в нове середовище механізми функціонування. Постала проблема гарантування прав, тобто кардинальної трансформації суспільних відносин в сторону їх сприяння діям прав. А це є тривалим процесом, що вимагає часу і терпіння, результати роботи відсуваються на перспективу. Все це викликає незадоволення та відповідну критику ідеям прав людини в цілому, певне «охолодження» до них у суспільстві [177, с. 135].

Іншою проблемою процесів інтернаціоналізації конституцій держав, а саме тих положень, які стосуються економічної діяльності країни є те, що дані процеси не завжди приносять позитивний результат. Ряд факторів глобального характеру призводить до ослаблення економічної ролі держави в національній економіці, у зв'язку з об'єктивною необхідністю передачі деяких управлінських функцій на наднаціональний рівень. Це призводить до того, що в міжнародних відносинах у сфері економіки держава стає неефективною порівняно з іншими державами.

Слід зазначити і про те, що у зв'язку з тенденцією інтернаціоналізації спостерігається інша тенденція: по мірі того, як міжнародне право все ґрунтовніше зачіпає внутрішнє право, його застосування все ґрунтовніше стикається з відмінностями правової культури, правової свідомості. В різних правових системах ідентичні норми де-факто набувають не зовсім однаковий зміст. Аналіз практики держав, особливо в судових справах щодо застосування норм міжнародного права свідчить про те, що ця практика нагадує переклад іноземного тексту, який не ідентичний оригіналу, тобто внутрішньодержавне тлумачення міжнародного права у будь-якому випадку не є всюди однаковим [243].

Ще одна проблема інтернаціоналізації зарубіжних конституцій вбачається в тому, що даний процес відбувається дуже повільно. На думку британського професора Д. Фельдмана, процес інтернаціоналізації конституційного права є тільки «декорацією, яка ніколи не стане складовою національних правових систем» [178, с. 131].

Крім того, зближення національних правових систем у міжнародному праві стало найгострішою проблемою сучасності [179, с. 83]. Ще з давніх часів взаємопроникнення культур було одним із суттєвих і значних засобів розвитку державно - правових інститутів. Нині навряд чи можна знайти «чисту» національну правову культуру або «незатямарений» зовнішнім впливом національний архетип сприйняття права. Всі вони є симбіозом місцевого і зовнішнього, інонаціонального або такого, що має міжнародне визнання [180, с. 9]. В останньому випадку особливо значна роль міжнародного права, вплив якого на національні доктрини конституційного розвитку неухильно посилюється. У цьому аспекті особливого методологічного значення набуває позиція І. І. Лукашука: «Міжнародне право поступово виходить за межі дипломатії, починає впливати на масову свідомість, на формування суспільної думки, від підтримки якої певною мірою залежить ефективність міжнародного права, а відповідно успіх у вирішенні світових проблем» [181, с. 61].

Глобалізація фактично за допомогою феномена правової інтернаціоналізації істотно впливає на характер і функції держави [244]. Вона веде до взаємовпливу держав, до посилення їхньої взаємозалежності.

Слід зазначити і про те, що функції держав в ХХІ столітті успішно виконують міжнародні організації міждержавного рівня. Багато ключових рішень приймаються саме ними, у тому числі і під впливом міжнародних структур здійснюються процеси інтернаціоналізації конституцій держав, наприклад внесення змін до Конституції Боснії та Герцеговини після

закінчення війни 1992-1995 роках, або до Конституції Іраку в 2004-2005 роках.

Вступ країн до ЄС в більшості випадків супроводжується внесенням змін до національних конституцій, а це є безпосереднім проявом процесів інтернаціоналізації [182, с. 22]. Прикладом є Польща, яка стала першою країною, котра оформила можливість свого приєднання до ЄС шляхом делегування повноважень органів державної влади за «певним колом питань» (ст. 90 Конституції Польщі) міжнародній організації чи інституту [183]. Конституція Польщі передбачає дві процедури передачі цих повноважень: за рішенням парламенту або в результаті референдуму. Обидві палати можуть приймати таке рішення кваліфікованою більшістю голосів. Однак це положення не містить прямого згадування ЄС як однієї з таких «міжнародних організацій».

У результаті тенденцій правової інтеграції, інтернаціоналізації права в європейському просторі, ствердження наднаціональної природи права ЄС посилюється роль права ЄС в національних конституціях, відбувається так звана конституціоналізація процесів європейської інтеграції в національному законодавстві. З іншого боку, конституція інтернаціоналізується і стає невід'ємною частиною міжнародного співробітництва [184, с. 48].

Крім того, у зв'язку із загальною ідеєю підвищення керованості міжнародними справами з боку держав та для досягнення загального миру на Землі протягом XX століття була створена Ліга Націй, а після Другої світової війни – Організація Об'єднаних Націй. У Статуті ООН (підписаний 26 червня 1945 року), у прийнятій 10 грудня 1948 року Загальній декларації прав людини, в наступних міжнародних пактах і в ряді інших міжнародних документах були закріплені універсальні принципи і норми діяльності держав на міжнародній арені [185, с. 99]. Ці універсальні міжнародно-правові положення знайшли свій розвиток і конкретизацію у документах цілого ряду об'єднань держав – у документах Ради Європи, Організації з безпеки і

співробітництва в Європі та ін. У даному випадку держави виступили ініціаторами зміцнення режимів безпеки і співробітництва. У результаті в умовах глобалізації відповідальність держав за все, що відбувається у світі різко зросла. Своє безпосереднє вираження це знайшло в конституціях більшості держав сучасного світу.

Домінанта світового співтовариства посилюється і завдяки все більшому усвідомленню людьми різних країн необхідності діяти спільно і жити в мирі. Загальні гуманітарні і моральні принципи набувають все більшого значення. Але при їх очевидному позитивному сенсі не можна не звернути увагу на тенденцію обґрунтувати право світового співтовариства втручатися в деякі внутрішньодержавні аспекти розвитку і регулювати їх. В ООН часто говорять про легітимацію «права втручатися» в ім'я вищих інтересів світового співтовариства і його цінностей [186, с. 35]. Для втручання міжнародного співтовариства у внутрішні справи держав послужило збереження планетарного середовища, захист прав людини, контроль за виробництвом зброї масового знищення [245, с. 35]. Неналежним чином тлумачаться статус миротворчих сил та мандатні повноваження в різних регіонах світу.

Враховуючи вищезазначене, слід зазначити, що інтернаціоналізація принесла універсальний консенсус, принаймні у якості політико-правового принципу і декларації, про те, що особисті права людини становлять «міжнародний інтерес» і є суб'єктом дипломатичних відносин, міжнародних інститутів і міжнародного права. Проте, не зважаючи на позитивні моменти, пов'язані з процесами інтернаціоналізації конституцій держав, спостерігаються й негативні, а саме: запозичення державами одна у одної норм, стосовно прав людини не гарантує автоматичної дії цих прав в конкретній конституції, оскільки неможливо перенести в нове середовище одразу всі механізми функціонування і реалізації цих прав; процеси інтернаціоналізації відбуваються дуже повільно; негативний вплив даного

процесу на економіку держав; втручання та вплив міжнародних структур на конституції держав.

Аналізуючи питання імплементації європейських стандартів судоустрою та удосконалення на цій основі судової системи України, необхідно відзначити, що, як вбачається, на сьогодні національна система правосуддя не завжди здійснює покладені на неї завдання на належному рівні [207, с. 45].

Погоджуємось із зазначеним в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, яка схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, що основними чинниками такої ситуації є:

- низький рівень правової свідомості та правової культури суспільства;
- розповсюдженість корупції у сфері правосуддя;
- недосконалість кадрового планування в судовій системі;
- фактори залежності суддів від законодавчої та виконавчої гілок влади, зокрема, наявність конституційних положень, які стримують посилення незалежності суддів;
- абсолютизація принципу про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини;
- недосконалість процесуальних механізмів для захисту прав та інтересів осіб, у тому числі нерозвинена система альтернативних методів вирішення спорів;
- недосконалість методик визначення оптимального кількісного складу суддів та чисельності працівників апаратів судів відповідно до навантаження;
- непропорційне робоче навантаження на суддів і працівників апарату судів та відсутність механізмів оперативного вирівнювання навантаження на суддів, що знижує якість правосуддя;

- недосконалість бюджетного планування і управління в системі судової влади та відсутність єдиних методологічних підходів у плануванні видатків судів;

- недостатній рівень єдності та послідовності судової практики; відсутність чи недостатній рівень використання можливостей сучасних інформаційних систем (електронне правосуддя);

- низький рівень публічності сфери правосуддя та довіри до судової системи взагалі і до суддів зокрема [246].

Наявні системи правової допомоги в межах існуючої моделі судочинства також показали свою неналежну функцію, зокрема, мова йдеться про такі проблемні питання, як:

- невідповідність формального статусу адвоката фактичним умовам здійснення адвокатської діяльності, в тому числі недосконалість практичного забезпечення прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності;

- недосконала система формування органів адвокатського самоврядування та їх взаємодії, гарантій незалежності та належного виконання ними своїх функцій; недостатній рівень професійної підготовки адвокатів;

- неефективність дисциплінарного контролю і етичних стандартів в адвокатській діяльності;

- відсутність комплексного підходу та збалансованості у розподілі повноважень у системі надання безоплатної правової допомоги;

- недосконалість бюджетного і фінансового управління в системі адвокатського самоврядування [247, с. 54; 251; 264].

Також, Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки справедливо визначено, що істотні проблеми існують і у системі виконання судових рішень, зокрема, йдеться про такі:

- гранично низька частка фактичного виконання судових рішень;

- відсутність ефективної системи мотивації державних виконавців;
- системні недоліки у взаємодії державних виконавців з іншими державними та недержавними установами [248, с. 129; 252].

Також Стратегією визначені проблеми та перспективи удосконалення інститутів публічної влади, від ефективної діяльності яких безпосередньо залежить здатність судів загальної юрисдикції належним чином здійснювати функцію правосуддя.

Функціонування прокуратури та кримінальної юстиції як суміжних правових інститутів також має свої недоліки, зокрема:

- недостатня структурна незалежність прокуратури у поєднанні з безкарністю та низьким рівнем підзвітності, невідповідність функцій прокуратури європейським стандартам;
- відсутність стратегічного планування, належного бюджетного і фінансового управління, низькі комунікаційні можливості;
- недостатній рівень функціональної незалежності та доброчесності прокурорів, потреба в більш розвинених інструментах управління ефективністю, значно жорсткіших етичних вимогах і дисциплінарних правилах;
- малорозвинені інструменти внутрішнього та зовнішнього контролю в рамках боротьби з корупцією;
- перешкоди для структурної автономії слідчих органів;
- недостатній рівень формальних і практичних каналів комунікації (у тому числі мереж обміну даними) між виконавчими органами та прокуратурою, а також між органами державної влади та європейськими й міжнародними партнерами;
- відсутність належної ІТ-інфраструктури та можливостей використання інформаційних систем і системи електронного правосуддя;

- недостатній рівень дотримання принципу змагальності в кримінальному провадженні, відсутність професійної відповідальності за порушення прав людини й ігнорування принципу змагальності;
- розбіжності між новими процесуальними повноваженнями та реальними інституційними функціями суб'єктів досудового та судового етапів слідства;
- непослідовне застосування процесуальних норм прокуратурою;
- відсутність індивідуалізованого, заснованого на доказах підходу до попередження злочинів, реабілітації та ресоціалізації;
- обмежене застосування альтернативних видів покарання та відсутність позитивного досвіду застосування механізмів пробації [122; 249; 264].

Крім того, як зазначається у Стратегії, сьогодні існують системні проблеми у сфері стратегічного планування та у законодавчому процесі, зокрема, такі, як:

- надмірна зосередженість на короткострокових рішеннях у законодавчому процесі, відсутність системного бачення у формуванні демократизації сектору правосуддя у довгостроковій, середньостроковій та найближчій перспективі;
- відсутність стратегічного планування та належного аналітико-дослідницького забезпечення процесу проведення реформ, а також належного нормативно-правового та фінансового обґрунтування запланованих реформ; малорозвинені механізми моніторингу та оцінювання;
- недостатній рівень координації та консультацій між відповідальними суб'єктами реформ, учасниками реформ та інститутами громадянського суспільства;
- відсутність належної динаміки у наближенні до стандартів Європейського Союзу [249; 264].

В умовах інтеграції України до Європейського Співтовариства постає питання відповідності національного законодавства, зокрема у сфері судоустрою, вимогам міжнародних та європейських стандартів, а отже, і реформування вітчизняної правової системи. Формування судової системи, розроблення нормативної бази регулювання судочинства відбуваються з урахуванням належного практичного досвіду зарубіжних країн, теоретичних положень доктрини та міжнародних стандартів. Досвід багатьох європейських країн свідчить, що суди можуть ефективно виконувати функцію захисту прав, свобод і інтересів особи від порушень та бути доступними до суспільства. Тому врахування здобутків європейських держав у сфері судового процесу, правових стандартів, вироблених на загальноєвропейському рівні, застосування практики Європейського суду із прав людини є необхідною умовою розробки і вдосконалення нормативного та теоретичного підґрунтя функціонування судової системи в Україні [250].

Курс на європейську інтеграцію зумовлює обов'язок України удосконалити систему національного законодавства до рівня європейських стандартів. Ці стандарти здатні привести суддівський корпус та судову систему до єдності, оскільки завдяки судовій системі можна забезпечити правову єдність та заручитися ефективним, якісним та швидким розглядом спорів для вирішення правових конфліктів. Модель судочинства в Україні слід побудувати через вивчення європейського досвіду.

Значну роль відіграє гармонізація законодавства у інтеграції України до європейської спільноти, яка зазначена Угодою про асоціацію між Україною і ЄС, а в процесі імплементації європейських стандартів у сфері захисту прав людини в нашій державі, на наш погляд, визначна роль має належати Верховному Суду, адже в країнах ЄС саме на верховні суди покладено забезпечення єдності судової практики та однакове застосування законодавства всіма судами.

Слід зазначити, що через «тимчасовий, ситуативний успіх» попередні реформи у судовій системі не досягли поставленої мети через те, що не було далекосяжного бачення перспектив та розуміння того, якою має бути оптимальна модель судової системи для України.

Було створено, для реалізації стратегічних завдань даної реформи, Раду з питань судової реформи, яка оперативно підготувала пропозиції, втілені у прийнятому 12 лютого 2015 р. Законі України «Про забезпечення права на справедливий суд», також залучені представники влади та громадського суспільства [187].

У відповідності до вказаного законодавчого акту, найвищий суд загальної юрисдикції України отримав право вдаватися до ревізії судових рішень судів всіх інстанцій та ставити остаточну процесуальну крапку при розгляді справ.

Водночас, слід зазначити, що передбачені законом функції Верховного Суду країни спрямовані тільки на виправлення тих судових рішень, які судова система вже постановила.

Також необхідно наперед адаптувати судову практику в належний напрямок та передбачати превентивні заходи з метою уникнення випадків неоднакового застосування однієї й тієї самої норми права у подібних спорах.

Крім того, як вже зазначалося у попередніх підрозділах дослідження, не може бути успішною судова реформа без реформування суміжних інститутів, зокрема, прокуратури, адвокатури, виконання судових рішень, при цьому, як вбачається, особливе значення має координація судової реформи з реформуванням органів прокуратури як інституту підтримання державного обвинувачення по кримінальних справах та судового представництва у випадках, прямо передбачених чинним законодавством.

Слід зазначити, що стандарти судочинства є складовою частиною системи міжнародних (як універсальних, так і регіональних – європейських) стандартів прав людини, які складають фундамент взаємодії міжнародного та

конституційного права в умовах сучасного конституційного розвитку, значно обумовленого тенденціями глобалізації та міждержавної інтеграції.

Однією з важливих особливостей міжнародних стандартів у сфері судочинства є їх мінімально гарантований обсяг, тобто внутрішньодержавне право спроможне посилювати та додатково забезпечувати права і свободи осіб, зацікавлених у реалізації судами загальної юрисдикції своєї основоположної функції правосуддя.

Серед міжнародних стандартів діяльності судів особливе місце займають стандарти доступності судочинства, його оперативності та своєчасності. Дані стандарти діяльності визначені Системою стандартів і вимірювань успішності судів, яку було розроблено в США ще в 1987 р. Відповідно до положень даної системи, доступність як стандарт діяльності суду передбачає його відкриту діяльність, можливість бути присутніми на судових засіданнях, зручність використання самого приміщення суду, право брати участь у судових засіданнях, незважаючи на наявні в особи фізичні вади, повага до особи з боку працівників суду, справедливий розмір судових зборів. Оперативність і своєчасність відображає дотримання строків вчинення процесуальних дій судом, починаючи з моменту відкриття провадження у справі до моменту вручення стороні копії рішення. Справа повинна бути розглянута в найкоротші строки і не перевищувати встановлений законодавцем строк розгляду справи [188].

Слід зазначити, що Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. належить до міжнародних актів, які закріплюють основні стандарти прав людини. Цією Конвенцією встановлено алгоритм міжнародного контролю, найважливішим елементом якого є захист прав Європейським судом з прав людини, який розглядає заяви на предмет порушення приписів Конвенції або Протоколів до неї.

До уваги необхідно брати поняття європейського правового простору, для якісного розуміння поняття європейських стандартів, оскільки

європейський правовий простір визначають як правову систему у стані становлення, а її складовими є принципи та стандарти, юридичні норми, вироблені в рамках регіональних міжнародних організацій (Ради Європи, ОБСЄ, ЄС) [189, с. 10-12].

Рада Європи є головним складовим європейського правового простору стосовно захисту прав людини (як за переліком прав, що гарантуються, так і за критерієм кількості держав-членів). Детально регламентовані гарантії прав людини в судовому процесі, а також стандарти такого процесу містяться саме в актах Ради Європи [250].

Разом із тим, термін «європейські стандарти» для більш належного вивчення повинен розглядатися не тільки на рівні Ради Європи (під такими стандартами маються на увазі положення Конвенції 1950 р. та практика їх застосування Європейським судом із прав людини, яка є важливою в контексті тлумачення Конвенції для забезпечення уніфікованого застосування її приписів всіма державами-учасницями та істотно впливає на формування єдиних європейських стандартів) [190, с. 9-10], але і на рівні правових систем окремих європейських держав, оскільки досвід останніх є цікавим щодо його впливу на еволюцію європейських стандартів судового процесу та практики їх втілення у національному законодавстві, національній судовій практиці та правовій доктрині [191].

Положеннями ст. 13 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини зазначається, що кожен, чиї права та свободи викладені в Конвенції порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, незважаючи на те, що таке порушення здійснюється офіційними особами. Тобто, під органом, про який йде мова, розуміється не тільки суд, оскільки важливо, щоб за допомогою суду було забезпечено ефективний правовий захист [250].

Однією з правових передумов забезпечення доступу до суду є наявність суб'єктивного права особи на судовий захист, яке прямо впливає з конституційного положення про судовий захист прав і свобод людини [253].

Щодо цивільних справ право на суд означає, що кожен громадянин має можливість подати до суду позов стосовно його цивільних прав чи обов'язків (Рішення ЄСПЛ від 21 лютого 1975 р. у справі *Golder v. United Kingdom*, Publ. Court, Series A, vol. 18)

У кримінальних справах сенсом є те, що жодна санкція не може бути застосована органом, окрім як судом чи під контролем суду (Рішення ЄСПЛ від 27 лютого 1980 р. у справі *Deweer v. Belgium*, Publ. Court, Series A, vol. 35).

У адміністративних категоріях справ це право означає те, що кожен, хто вважає, що втручання органу публічної влади у здійснення його цивільного права є незаконним, повинен мати можливість подати відповідну заяву до суду, що відповідає приписам ст. 6 Конвенції (Рішення ЄСПЛ від 23 вересня 1982 р. у справі *Sporrong and Lunnroth v. Sweden*, Publ. Court, Series A, vol. 52). Відповідно, якщо особа вважає, що санкція, яка застосована щодо неї суб'єктом владних повноважень є незаконною, то вона повинна мати можливість оскаржити у суді накладення цієї санкції [192, с. 153].

Наступною правовою передумовою реальної доступності суду є нормативне закріплення й реальне утвердження рівності громадян перед законом і судом. Рівний доступ до суду означає, що не встановлюється жодних обмежень для осіб за будь-якими ознаками (майновий ценз, освіта, мова, належність до певної соціальної групи) у разі звернення до суду та що громадяни в суді користуються однаковими процесуальними правами і до них застосовуються існуючі норми матеріального права й однакові правила судочинства. Користуються принципом рівного доступу до суду як громадяни України, так і іноземці й особи без громадянства, за винятками,

встановленими Конституцією, законами або міжнародними договорами України [253].

Доступність суду полягає також у наявності інформаційного матеріалу для відвідувачів суду, який повинен містити відомості: про режим його роботи; розташування служб у приміщенні суду; зразки позовних заяв; банківські реквізити по сплаті судових витрат; список суддів даного суду; перелік справ, призначених до розгляду про прийомні дні суддів; перелік справ, призначених до розгляду; про порядок оскарження судових рішень тощо. Крім того, доступність також пов'язана не лише з можливістю звернутись до суду за захистом, але й з правом знати про свої права як учасника судового процесу, які регламентуються відповідним процесуальним законодавством. Але, на жаль, практика свідчить, що судді не завжди оголошують ці права. Серед прав, які надані особам у судовому процесі з стандартом доступності, пов'язані права знайомитись з матеріалами справи, знімати копії, прослуховувати звукозапис судових засідань. Слід відмітити, що в окремих випадках за відсутності необхідної техніки фіксація судового засідання здійснюється лише за допомогою протоколів [188].

Вимога ефективності повинна також передбачати чіткість законодавчих приписів і прозорість системи судового контролю. Рішенням ЄСПЛ від 16 грудня 1992 р. у справі *de Geouffre de la Pradelle v. France*, Publ. Court, Series A, vol. 253-B зазначено, що: «Якщо процесуальні норми є виписаними в такий спосіб, що створюють певну невизначеність (наприклад, щодо того, як визначити юрисдикцію суду, як обрахувати строки подання скарги проти адміністративного акту), особи, чиї заяви були відхилені із підстав порушення процесуальних норм, вважаються такими, що не мали реального, ефективного доступу до суду» [250]. Також, рішенням ЄСПЛ від 23 липня 2002 р. у справі *Janosevic v. Sweden*, no. 34619/97 передбачено, що: «У випадку, коли виконання оспорюваного акту вже розпочалося, ефективність права доступу має передбачати можливість заявника вимагати

припинення чи попередження його негайного виконання, а у випадку відхилення такої вимоги – проведення судового процесу із ретельністю, яку вимагають наявні обставини» [191].

Ефективність судового розгляду пов'язується і з розумним строком розгляду справи. Принцип розумного строку, про який йдеться в п. 1 ст. 6, є суб'єктивним поняттям, який варіюється залежно від відповідного судочинства – кримінальне чи цивільне. Європейський суд з прав людини, встановлюючи, чи відповідає судова процедура стандартам «розумного строку», бере до уваги такі факти як: складність справи, підхід органів влади до розгляду конкретної справи, окремі аспекти поведінки заявника, що могли вплинути на продовження строку розгляду, а також певні обставини, які виправдовують більш тривалий строк судового розгляду [254].

У цьому контексті слід відзначити ту обставину, що для української судової системи затягування судочинства, на жаль, є звичайним явищем, що найбільш часто виправдовується існуванням великої кількості справ, ніж здатна розглянути судова система, але міжнародні стандарти (як універсальні, так і регіональні європейські. – Авт.) визначають неправомірним продовження державою строків розгляду понад ті, які можна припустити як розумні.

Варто зазначити, що в деяких країнах досудова стадія розгляду справи відповідним адміністративним органом є імперативною, хоча це буквально не зазначено положеннями п. 1 ст. 6 Конвенції. Тому, від тривалості досудової процедури залежить відповідність розгляду справи судом цьому критерію [255, с. 143]. Таким чином, доцільним є обраховування строків розгляду для захисту прав особи саме з часу подання скарги до адміністративного органу.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що під час розгляду скарг про перевищення розумних строків, про які йдеться у статті 6

Конвенції, також враховуються строки виконання судового рішення [192, с. 154].

До напрямів удосконалення законодавства в цьому аспекті можна віднести такі: процесуальне закріплення скороченої судової процедури, інституту примирення потерпілого з обвинуваченим, наказне провадження, створення в законодавчому порядку процесуальних фільтрів для нескладних справ, які мають остаточно вирішуватися на стадії апеляції [250]. Так, Законом України «Про судоустрій та статус суддів» [50] передбачено зменшення окремих процесуальних строків, серед народів точиться дискусія щодо введення інституту медіації. У процесі здійснення судами України судочинства за новими Цивільним процесуальним кодексом і Кодексом адміністративного судочинства в них виявлено певні упущення й недоречності. Технологія судового процесу має бути спрямована на його прискорення, а не на затягування. У зв'язку з цим необхідно вилучити із процесуальних кодексів вимоги про виготовлення (у випадках, коли це не викликається необхідністю) ухвал у вигляді окремих процесуальних документів і замінити останні технологічними формулярами [193; 250].

Загальними принципами Європейської хартії про статус суддів, прийнята під егідою Ради Європи в 1998 р., зазначено, що кожного судді стосуються вимоги незалежності, неупередженості та компетентності (оскільки не може йтися про незалежність судді, який не володіє достатніми знаннями та досвідом щодо предмету спору). У своїй доповіді про ефективність судового контролю над адміністративними рішеннями один з суддів Вищого Адміністративного Суду Польщі вказав, що через практичну необхідність вузької спеціалізації та небезпеку впливу із боку виконавчої влади, важливе значення ці якості набувають стосовно суддів адміністративних судів [193]. Тобто, сенс незалежності суду у сучасному судовому процесі – це можливість вирішення спору без стороннього неналежного впливу.

Принцип правової певності (legal certainty) передбачає, що якщо судом остаточно вирішено спір, це рішення не може піддаватись сумніву, зазначений принцип є одним з аспектів принципу верховенства права, на якому базується право на судовий розгляд [194].

Рекомендацією (2003)¹⁶ щодо виконання адміністративних та судових рішень у сфері адміністративного права (р. II, п. 1) зазначено, що у випадку невиконання адміністративним органом судового рішення в національному законодавстві має бути передбачено можливість примусового виконання, у тому числі шляхом судового наказу або накладення штрафу. Таким чином, національним законодавством повинна бути передбачена відповідальність окремих посадових осіб адміністративних органів та безпосередньо самих адміністративних органів у випадку невиконання чи неналежного виконання судового рішення. Пунктом 2 р. II даної Рекомендації вказано, що у випадку, якщо згідно з рішенням суду адміністративний орган є зобов'язаним сплатити певну грошову суму, він повинен зробити це протягом розумного строку.

За невиконання або неналежне виконання судового рішення розмір відсотку, який повинен сплатити адміністративний орган, не повинен бути меншим, ніж для приватних осіб.

Отже, для належного захисту прав людини відповідно до вимог міжнародних та європейських стандартів судочинства необхідно забезпечити незалежність, неупередженість і належний рівень компетентності суддів; розгляд справи в розумні строки в ході судового процесу, який відповідає вимогам справедливого процесу; вільний доступ до суду кожної особи; повагу до рішень суду із боку органів влади, що повинно сприяти дієвості та ефективності таких рішень [254].

Україні варто звернути увагу на застосування кращих здобутків європейських держав у галузі судового захисту прав особи та стандартів, втілених у їх законодавстві, оскільки стандарти Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод 1950 р. є лише мінімальним рівнем забезпечення прав людини у судовому процесі, з особливістю їх застосування при розгляді справ.

Таким чином, у відповідності до імplementованих до національної правової системи України загальноправових та галузевих європейських стандартів, реформування системи судочинства, судоустрою та суміжних правових інститутів повинно здійснюватися за такими основними концептуальними стратегічними напрямками: забезпечення прозорості та відкритості правосуддя; підвищення прозорості діяльності суддів та рівня їх відповідальності; підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій; оптимізація суддівського врядування та системи кар'єрного просування суддів; підвищення професійного рівня суддів; забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів; реорганізація системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження; посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності та забезпечення доступності безоплатної правової допомоги; приведення повноважень та діяльності органів прокуратури до європейських стандартів; підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції; удосконалення процесуального забезпечення справедливості і права на захист під час кримінального провадження; підвищення ефективності попередження злочинів і реабілітації засуджених та вдосконалення системи виконання покарань та забезпечення належної координації правових інститутів та єдності інформаційної системи [256, с. 22].

Реформування системи судів загальної юрисдикції, судочинства як її функціональної складової та суміжних правових інститутів при цьому доцільно проводити у два етапи:

I) перший етап, на якому відбувається оперативне оновлення законодавства, яке відновить довіру до судової влади та до національних суміжних правових інститутів;

II) другий етап, що включає внесення системних змін до законодавства, у тому числі, змін до Конституції України, також комплексна побудова сучасних інституційних моделей відповідних правових інститутів (суду, прокуратури, адвокатури тощо).

Отже, у результаті проведеного дослідження проблем імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи України можна дійти до таких основних висновків та узагальнень: а) імплементація європейських стандартів судоустрою до національної правової системи є безпосереднім проявом фундаментального процесу інтернаціоналізації конституційного права на універсальному та регіональному (європейському) рівні, адже відповідні норми та принципи сформувалися як результат сприйняття в умовах міждержавної інтеграції позитивного досвіду розвинутих правових держав з усталеними та ефективними системами судоустрою; б) необхідність імплементації європейських стандартів та удосконалення на основі їх сприйняття судової системи України об'єктивно обумовлюється тим комплексом проблемних питань, що залишаються невирішеними на сучасному етапі конституційної модернізації, серед яких, зокрема, недостатня якість законотворчості у сфері судочинства та судоустрою, недосконалість інформаційного забезпечення судових апаратів, невизначеність щодо концептуальної моделі побудови рівнів судової системи в частині спеціалізації судів за предметними категоріями справ, високий рівень корупційних ризиків у діяльності судової влади, недостатня самостійність та незалежність органів суддівського самоврядування тощо; в) імплементація європейських стандартів судочинства та судоустрою повинна здійснюватися у комплексі з імплементацією відповідних стандартів організації та діяльності інститутів

правоохоронної системи, перш за все – процесуальних, таких як прокуратура та адвокатура з метою подальшого реформування та модернізації конституційно-правового статусу вказаних суб'єктів.

3.2 Перспективи конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України в умовах реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію

Перспективи конституційної модернізації судової системи України в умовах реалізації стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію слід розглядати з тих концептуальних позицій, що європейська інтеграція – це історичний цивілізаційний вибір України, одна з ключових вимог Революції Гідності і політико-правовий процес, що у системі зовнішньополітичних пріоритетів України посідає особливе місце, виступаючи базовим фундаментом конституційної модернізації суспільних відносин.

Як необхідно відзначити у даному контексті, Президент України П. О. Порошенко говорив, що: «Стратегічним орієнтиром наших прагнень до перетворення є перспектива членства в Європейському Союзі. Це - ключова мета, заради якої проводяться реформи...».

Для нашої країни, завдяки європейській інтеграції, здійсниться: подолання технологічної відсталості, модернізація економіки, залучення новітніх технологій і іноземних інвестицій, також, з'являться нові робочі місця, національний товаровиробник стане конкурентоспроможним, що призведе до експортування української продукції на світові ринки, зокрема на ринок ЄС. Україна, як невід'ємна частина Європи, бере до уваги діючу в провідних європейських державах модель соціально-економічного розвитку [257].

Через здійснення надійних механізмів безпеки і демократії, політичної стабільності, пов'язані політичні переваги інтеграції нашої країни у ЄС. Виконання вимог ЄС є ключом для створення демократичних інституцій в Україні, а євроінтеграція є гарантією зазначеного. Після отримання Україною статусу члена ЄС, стане можливим забезпечити належне курирування дій з іншими державами ЄС стосовно контролю за експортом та нерозповсюдження зброї масового знищення, що дасть новий імпульс у співробітництві в боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, нелегальною міграцією, контрабандою, наркобізнесом тощо. Тобто, з моменту отримання Україною статусу члена ЄС, відкриється шлях до колективних систем спільної безпеки ЄС [258, с. 9].

Під час євроінтеграційного процесу відповідної держави настає момент, коли перетворюється на ряд досить складних і конкретних завдань політики внутрішньої зовнішньополітичні питання. З підписанням Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. такий момент настав і для України [196]. Продуктивним наслідком підписання Угоди про асоціацію з ЄС для держави стали технічні завдання, наприклад великий обсяг імплементації європейських нормативно-правових актів до національного законодавства, для того, щоб правила за якими функціонує держава, національна економіка та політика, були тотожними з ЄС [259].

Головне для забезпечення позитивного процесу в цілому є питання наявності професійного та ефективного органу з питань європейської інтеграції. Практика свідчить, що кожна держава будувала свою, індивідуальну систему через різні способи менеджменту, які досить часто виражаються у методах спроб і помилок. Прикладом може бути такі держави як Туреччина та Хорватія, які зі статусом окремих міністерств створювали спеціальні органи. Також, деякі держави створювали інші державні органи (Бюро європейської інтеграції Естонії) або в структурі секретаріатів урядів,

однак з особливим статусом (офіс Комітету з питань європейської інтеграції у Польщі, директорат з питань європейської інтеграції Болгарії) [260].

Прикладом позитивного обрання ефективного менеджменту щодо євроінтеграційних процесів можна вважати належну роботу у Польщі. Статус держсекретаря Польщі отримав уповноважений уряду з питань євроінтеграції та іноземної допомоги, він керував потужною структурою, створеною в 1996 році, - офіс Комітету у справах євроінтеграції.

Також, варто зазначити про цікавий шлях євроінтеграції в Грузії, їх практика доволі корисна у сфері реалізації конституційної модернізації судової системи та адаптування її до європейських стандартів судоустрою та судочинства.

У 2004 році прем'єр-міністр Грузії став керівником урядової Комісії з питань євроінтеграції з метою загальної координації євроінтеграційного процесу. У цьому ж році грузини вводять посаду державного міністра з європейської та євроатлантичної інтеграції до компетенції якого входить очолення відповідної структури - профільний «євро-офіс», який схожий до українського за функціоналом. Також, успішно діє при державному міністрі Громадська рада, до складу якої входять представники провідних асоціацій, неурядових організацій та аналітичних центрів [197; 260].

Імплементація Угоди в національне законодавство Грузії здійснювалась за компетенцією відповідного органу державної влади, тобто була розділена: Міністерство економіки відповідало - за впровадження зони вільної торгівлі, Міністерство закордонних справ - за процеси візової лібералізації, також було введено посади заступників міністрів з євроінтеграції.

Слід зазначити, що недоліки в координації виникали, проте Грузії властива добропорядна політична воля та відданість євроінтеграційним реформам, результатом чого стало з'явлення можливості дивитися в майбутнє з більшим оптимізмом.

Щодо України, то як говорять українські та європейські експерти, на жаль, євроінтеграція йде не на належно-позитивному рівні: українська влада не здійснює швидких та професійних реформ у всіх важливих сферах для держави, продовжують спостерігатися корупційні явища, і все це відбувається у часи агресії Російської Федерації та відповідного перманентного політичного, економічного, військового, інформаційного тиску з метою максимальної дестабілізації ситуації в Україні.

Одним із шляхів для покращення ситуації із втіленням завдань, передбачених Угодою про асоціацію, як вбачається, є створення спеціалізованого нацгентства чи міністерства та введення посади профільного віце-прем'єра з питань євроінтеграції, але попри порад вищого керівництва, на даний час цього так і не сталося.

Вищевикладену ініціативу стосовно запровадження посади віце-прем'єра з питань євроінтеграції озвучували тодішні прем'єр-міністр України А. Яценюк та заступник голови Адміністрації Президента України Д. Шимків.

Під час засідання Національної ради реформ А. Яценюк, який був главою уряду, зазначив, що: «...що в кожному міністерстві працює обраний на конкурсній основі заступник міністра з питань європейської інтеграції».

Кабінет Міністрів України видав постанову «Про створення урядового офісу з питань євроінтеграції» № 346 від 13 серпня 2014 р. Проте як вбачається, це явно не ефективно для позитивного просування євроінтеграційного шляху, через надані даному офісу функції та статус, які є переважно «координуючі». Аналізуючи функції євроофісу, приходимо до висновку, що він законопроекти не розробляє та не наділений правом законодавчої ініціативи (подання проектів нормативно-правових актів на розгляд Кабінету Міністрів), також, відсутнє право давати доручення іншим національним органам державної влади (лише у виняткових випадках й лише через прем'єр-міністра) та вести переговори на вищих рівнях з європейською

стороною. Аналізування загальної ситуації є його основним заданням, що є не достатнім для ролі головного та єдиного координатора євроінтеграції в Україні [261].

Народний депутат О. Семерак, який до обрання у Верховну Раду України курував євроінтеграцію в «першому уряді Яценюка», зазначив, що: «Урядовому офісу не вистачає політичної ваги».

Тотожної думки дотримувалась й І. Геращенко, голова парламентського Комітету з євроінтеграції. Роботу міністрів не може координувати офіс з євроінтеграції, вважає вона. Він може щось пропонувати, збирати інформацію, не стане він «мотором» євроінтеграції, оскільки має бути відповідний перший віце-прем'єр чи віце-прем'єр.

Серйозні виклики постають наразі перед судовою системою України. Через відсутність неупередженості, прозорості, незалежності та підзвітності, українське суспільство критикує суддів. Для вирішення зазначеного необхідно відновлювати довіру суспільства до судової системи. Для цього конкретні кроки та дії представники судової влади України готові здійснювати [195].

Суди повинні ефективно розв'язувати всі правові конфлікти на засадах законності та справедливості. Судді мають бути професійними, незалежними і відповідальними, правосуддя — доступним, судовий процес — змагальним і відкритим, судочинство має здійснюватися в розумні строки, а судові рішення — неухильно виконуватися. Конституційний суд, насамперед, має бути ефективним арбітром у спорах між вищими державними органами влади щодо конституційності їхніх дій.

Усе вищезазначене має гарантуватися Конституцією та законами України, які в свою чергу повинні інтерпретуватися та застосовуватися відповідно до принципу верховенства права та інших похідних демократичних засад усіма політиками, службовцями, суддями тощо [198].

Слід зазначити, що упередженістю та корумпованістю судової гілки влади зумовлений критично низький рівень суспільної довіри до вітчизняних судів.

На даний час ситуація у сфері судоустрою і судочинства залишається достатньо складною. Українські суди так і не стали належним інститутом захисту прав людини, а рівень довіри до них з боку українського суспільства лишається вкрай низьким. Судова реформа, і зокрема реформа судоустрою, не завершена, практичне втілення задуманого стикається з багатьма проблемами. Особлива роль суду як органу судової влади в сучасній демократичній державі зумовлює високі вимоги до осіб, яким довіряється здійснення судової влади. В українському законодавстві велика увага приділяється забезпеченню правових гарантій належного здійснення суддею своїх повноважень, і насамперед забезпечення незалежності суддів. Водночас, повноцінна реалізація повноважень української судової влади можлива лише при належному забезпеченні гарантій незалежності та самостійності судів.

Практика свідчить, що спостерігається тенденція ігнорування конституційного принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову саме органами виконавчої влади, законодавчим органом, їх посадовими особами. В Україні присутня ситуація щодо перешкоджання здійснення правосуддя на визначених законом принципах, втручання в організацію діяльності судової влади, тиск на суддів за допомогою протиправного впливу. Зазначена негативна тенденція в Україні набула відвертого та системного характеру, що спостерігається при розгляді по суті політичних та резонансних справ, формуванні суддівського корпусу, вирішенні питання про призначенні суддів на адміністративні посади, розгляді питань про відповідальність суддів. Зазначена практика склалася через латентну залежність судів від суб'єктів влади та державних органів, які неправомірно використовують надані повноваження. Всі вищенаведені негативні явища

становлять загрозу реалізації принципів здійснення правосуддя на засадах, визначених законами та Конституцією України, верховенства права тощо [262, с. 9].

На наш погляд, основними завданнями та ключовими засадами реформування судової влади в Україні на сучасному етапі реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є:

- реформування судової системи України виходячи з ідеї децентралізації, згідно з якою правосуддя має здійснюватися і завершуватися на місцях з урахуванням максимальної наближеності до населення, а також внутрішньої судової спеціалізації підсистем;

- реорганізація системи спеціалізованих судів та створення єдиної системи судів;

- реформування процесуального законодавства виходячи з ідеї процесуальної активності суду в з'ясуванні всіх необхідних обставин справи та правильного і швидкого вирішення справи та поновлення порушених прав. Має бути визнано і розвинуто відновлювальний підхід до порушених суспільних відносин на противагу каральному. Процесуальне законодавство має забезпечити реальне й ефективне поновлення потерпілих в правах на засадах ініціативності суду щодо застосування всіх можливих засобів захисту, передбачених законодавством для конкретних правовідносин;

- реформування законодавства про дисциплінарну відповідальність суддів. Діяльність суддів має бути прозорою та доступною для контролю з боку громадянського суспільства, члени якого мають брати безпосередню участь у роботі органів дисциплінарної відповідальності суддів;

- реформування інституту участі народу у здійсненні правосуддя через запровадження інституту судових засідателів (непрофесійних суддів) та визначення порядку їх участі при розгляді справ різних юрисдикцій;

- реформування системи фінансування судової влади. Судова система повинна мати можливість самостійно розпоряджатися виділеними

бюджетними коштами через допоміжний орган (Державну судову адміністрацію України);

- встановлення реальної незалежності суддів та підвищення рівня їхньої професійної підготовки та досвіду. Запровадження більш жорсткої дисципліни та відповідальності реанімує судову систему та зробить її органом, який дійсно захищає та відновлює порушені права, свободи та законні інтереси людини і громадянина.

Реформування системи у зазначених напрямках дасть можливість подолати основні проблеми судівництва (політичної залежності суддів, недостатньої справедливості та низької довіри з боку громадян).

В результаті судової реформи людина повинна отримати послуги правосуддя якомога якісно, швидко й ефективно [262, с. 13-14].

Система українського судоустрою повинна здійснюватися на принципі доступності правосуддя, тому, безперечно, реформування судової системи повинно ґрунтуватися відповідно до тенденцій децентралізації влади в Україні. Тому в Україні відмовилися від чотирьохланкової судової системи та відновили трьохланкову систему судів, до якої входитимуть місцеві загальні суди, окружні суди та Верховний Суд, що на даний час, слід зазначити, вже майже реалізовано.

Загалом, у світі нема єдиних та уніфікованих критеріїв побудови національних судових систем. Кожна держава самотійно та з урахуванням національних правових традицій моделює організаційні форми судової влади. Водночас ключові міжнародні стандарти дають загальні орієнтири державам у побудові механізмів судочинства та судових систем [262, с. 16].

Протоколом № 7 від 22 листопада 1984 р. до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у положеннях ст. 2 зазначено, що: «Кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права,

включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом. Із цього права можуть робитися винятки для незначних правопорушень, як це передбачено законом, або в разі коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдувального вироку» [199].

Тим самим Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з метою гарантування права людини на перегляд факту визнання її винною або винесеного щодо неї вироку передбачає необхідність існування на національному рівні суду вищої інстанції. Тому відповідно до загальноєвропейських стандартів судові системи країн-членів Ради Європи повинні мати у своїй організації мінімум дві інстанції.

Водночас у світовій практиці побудови судових систем домінує принцип єдності судової влади.

Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», прийнятий Верховною Радою України 12 лютого 2015 р. є одним з головних засад судової реформи. Положення зазначеного закону передбачали внесення змін у діючі процесуальні нормативно-правові акти, Закону «Про судоустрій і статус суддів», а також Закону «Про Вищу раду юстиції [187].

Зазначений Закон був першим кроком на шляху до комплексної судової реформи в Україні, що сприяє гармонізації національного законодавства у сфері судочинства з міжнародними стандартами, у відповідності до положень Конституції України. Авторами даного Закону було задекларовано його спрямованість на забезпечення ефективних механізмів боротьби з корупцією, підвищення рівня професіоналізму та компетентності суддів, незалежність суддів і ліквідацію політичного впливу з боку влади на судову систему, забезпечення доступу до правосуддя, а також відкритості й прозорості судового процесу та посилення ролі Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики [263, с. 69].

Наступним етапом реформування національної судової системи передбачено внесення змін до Конституції України для досягнення довгострокових і середньострокових цілей у процесі реформування сфери правосуддя. Такі конституційні зміни включають:

- формування єдиного органу повноваженнями якого буде підготовка суддівського корпусу з дотриманням принципу поділу влади та захист незалежності суддів. Визначення засад юридичного статусу, повноваження, порядок діяльності та формування Вищої ради правосуддя, яка вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів та є незалежним від політичного впливу органом, що відповідає за суддівську кар'єру тощо. Призначення на посаду судді здійснюватиметься Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя, що забезпечить виключно церемоніальну роль глави держави у цьому процесі. Більшість її членів мають становити судді, яких обирає сам суддівський корпус. Вищій раді правосуддя передаються повноваження щодо звільнення суддів та їх переведення з одного суду до іншого;

- підвищення вимог до кандидатів на посаду судді. Передбачено зміни щодо основ конституційно-правового статусу судді, зокрема: запроваджено конкурсний принцип призначення судді на посаду, підвищено на п'ять років віковий ценз та професійний до кандидатів на посаду судді, посилено і уточнено гарантії недоторканності та незалежності суддів;

- вдосконалення ієрархії національної загальної судової юрисдикції передбачає, що суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом. Конституційними змінами визначається, що найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд. Рекомендаціями Венеціанської комісії регламентовано, що відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

Було закладено процес переходу до триланкової судової системи. Метою такого переходу є значне підвищення якості правосуддя в місцевих та

апеляційних судах та зменшення кількості касаційних скарг (без механічного обмеження права особи на касаційне оскарження судового рішення), що дозволить належним чином налагодити роботу касаційної інстанції у зв'язку з відсутності перенавантаження. Здійснюють правосуддя адміністративні суди, з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у публічних правовідносинах. Положення зазначеної норми визначають функцію здійснювати захист адміністративними судами прав, свобод та інтересів особи, у разі порушення таких прав, які виконують публічні функції.

Перегляд конституційних повноважень Президента України та парламенту щодо сектору правосуддя. У пояснювальній записці до проекту закону України від 25 листопада 2015 № 3524 «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» зазначено, що «ураховуючи зауваження експертів Венеціанської комісії, передбачається передати повноваження Верховної Ради України щодо процесу обрання суддів на посади безстроково до Вищої ради правосуддя. З метою забезпечення стандарту незмінюваності суддів, як однієї з гарантій незалежності, пропонується скасувати інститут «призначення судді на посаду вперше» (п'ятирічний, так званий «випробувальний», термін для суддів) та передбачити, що судді обійматимуть посади безстроково. Призначення на посаду судді здійснюватиметься Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя, що забезпечить виключно церемоніальну роль глави держави у цьому процесі».

Стратегією розвитку судової влади України на 2015 - 2020 роки, яка затверджена Рішенням Ради суддів України від 11 грудня 2014 року № 71 зазначено, що для досягнення багатьох цілей необхідно внесення змін до Конституції та до інших законів, наголос в Стратегії поставлений на тих напрямках, які передбачають можливість домогтися суттєвих змін майже виключно через внутрішні заходи, яких суддівський корпус та органи суддівського самоврядування можуть вживати самостійно. Такими

напрямами, зокрема, є зміцнення ролі судової гілки влади в процесі реформування сектору правосуддя та більш активна участь у законотворчих процесах, розбудова можливостей формування власного бюджету та системи фінансового управління, взаємодія з громадськістю (PR), наближення до моделі самоврядування та управління, спрямованого на підтримку та розвиток судової системи (на відміну від орієнтації на вказівки та перевірки), запровадження більш ефективних способів оцінки підзвітності та якості системи судочинства (включаючи оцінювання ступеня задоволення громадян роботою судів), підвищення доступності правосуддя та єдності судової практики [264].

Одночасно слід зазначити, що більш якісний розподіл обов'язків та повноважень кожного учасника системи суддівського самоврядування, збалансування повноважень суддів та прав інших державних та приватних суб'єктів в усіх видах судового провадження, підвищення доступності правосуддя потребують змін до Конституції України та інших законів. Відтак, на 2015-2020 роки є всього лише одним із кроків в напрямку комплексного реформування судової системи зокрема та сектору юстиції в цілому, зазначається у даній Стратегії розвитку судової влади України [265].

Таким чином, для проведення ефективної судової реформи, яка б відповідала європейським стандартам, Венеціанська комісія запропонувала внести зміни до Конституції у зв'язку з тим, що актуальні проблеми, які стосуються незалежності судової влади в Україні, знаходяться в Українській Конституції, а не в спеціалізованому законі про судоустрій та статус суддів [263, с. 70].

Такі зміни, якщо аналізувати позицію Венеціанської комісії, мали б полягати у наступному:

- слід виключити роль законодавчого органу України в призначенні суддів на посади безстроково та їх звільненні. Венеціанська комісія у своїх попередніх висновках неодноразово зазначала, що Верховна Рада України не

може бути належним органом для обрання суддів через те, що політичні міркування можуть переважити над об'єктивними чеснотами кандидата. Також, у нормативно-правовому акті відсутні заходи з метою зменшення небезпеки політизації процедури у Верховній Раді України, він не передбачає вимогу щодо кваліфікованої більшості у раді для призначення суддів безстроково. До політичних торгів у Верховній Раді України може призвести призначення суддів, оскільки члени парламенту зможуть мати з того чи іншого району свого власного суддю. Для вирішення зазначеної ситуації має бути скасована роль Верховної Ради України шляхом внесення зміни до Конституції. Якщо змога вилучити участь Верховної Ради України відсутня, то участь даного законодавчого органу має бути в основному церемоніальною, а повноваження щодо вирішення питання стосовно обрання суддів слід покласти на незалежний орган, значну частину або більшість якого складатимуть судді, обрані своїми колегами (Вищу раду юстиції в іншому складі чи Вищу кваліфікаційну комісію суддів України). У даному випадку закон може зазначити, щоб Верховна Рада України призначала кандидата кваліфікованою більшістю у разі його відповідності встановленим законом вимогам, що виключить будь-яку можливість політичного втручання. Проте наявність таких приписів в законі може вимагати внесення змін до Конституції [266, с. 21];

– для гарантування, що значну частину або більшість Вищої ради юстиції складатимуть судді, обрані своїми колегами, її склад необхідно змінити. Оскільки попередніми висновками Венеціанська комісія критикувала склад Вищої ради юстиції, який було передбачено статтею 131 Конституції України. Все зазначене вимагало внесення змін до Конституції [201];

– слід виключити компетенцію Верховної Ради України в знятті імунітету із суддів (Комісією враховано підготовку відповідних змін до Конституції). Проти присудження імунітетів, що виходять за межами

функціонального імунітету, послідовно виступала Венеціанська комісія щодо основної недоторканності суддів. Також, комісія зазначала, що згода яку дає Верховна Рада України щодо скасування недоторканності суддів не є вирішенням проблеми належним чином, оскільки головний орган законодавчої гілки влади буде залучений до прийняття рішень щодо статусу суддів та їх недоторканності, які відносяться до судової гілки влади. Не повинна належати Верховній Раді України, тобто такому політичному органу, повноваження щодо скасування недоторканності суддів, оскільки це повинно бути притаманно справді незалежному органу судової влади. Зазначений підхід є цілком належним. Безліч викликів для судової влади створює національна багатопартійність парламентського середовища. Малопродуктивними є спроби застосовувати до аналізу українських політичних реалій практику західних дослідників. Вся багатопартійність є по-своєму унікальною, і особливо – у посткомуністичних країнах конкретно та загалом в Україні.

Комісія вважає, що повноваження Президента України щодо утворення й ліквідації судів слід виключити з Конституції, цю функцію слід вирішувати в якості законодавчого питання. Повноваження Президента України щодо даного питання можуть бути лише формальними або церемоніальними. Значна увага приділяється експертами на кваліфікаційне оцінювання суддів. Бажання політиків позбавитися корумпованих та некомпетентних суддів з посад повинно реалізовуватися справедливим і пропорційним чином, не завдаючи шкоди незалежності судової влади [263].

Крім того, на наш погляд, важливим чинником забезпечення неупередженого і якісного правосуддя є дотримання принципу невідворотності юридичної відповідальності суддів за скоєні ними правопорушення, включаючи злочини. Позитивно на якість кадрової політики також впливатиме встановлення чіткіших критеріїв для

проходження кандидатур на перше чи по життєве призначення на посаду судді суду загальної юрисдикції.

Слід зазначити, що для вирішення вищевказаних питань стосовно Вищої ради юстиції, було прийнято Закон України «Про вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII, про статус якого положеннями ст. 1 зазначено, що Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Також, з урахуванням висновків Венеціанської комісії, були внесені зміни до Конституції України щодо правосуддя.

Окрім цього, варто зазначити, що весь світ рухається вперед і Україні у сфері становлення нового інформаційного суспільства необхідно поступово переводити комунікації звичайної життєдіяльності суспільства в електронну, інформаційну форму, однією з таких сфер є судочинство [267].

Але, слід визнати, що на сьогоднішній час незважаючи на загрози, котрі несе в собі інформатизація суспільного простору, слід визнати, що нині існує ще достатньо сфер життя особи, котрі можуть бути значно і при цьому безпечно покращені шляхом їх переведення в електронну форму, без завдання жодної шкоди приватному життю особи, це сфери, котрі первісно своєю суттю мають публічний характер, сфери, в яких особа сьогодні, як і раніше, повинна відкривати суспільству окремі частини свого приватного життя для досягнення своїх же приватних інтересів або задля певних публічних інтересів [268, с. 5].

У цьому контексті слід вказати на загальне позитивне значення переведення публічного сектору у форми електронного документообігу та

управління, що, крім іншого, є каталізатором переходу новітніх інформаційних технологій епохи постмодерного суспільства з публічної сфери до приватної [269, с. 298].

Система електронного правосуддя є одним із секторів електронного урядування. Електронне правосуддя, поряд з іншими сервісами державних управлінських та владних послуг є одним із елементів електронної демократії, для реалізації забезпечення підзвітності, доступності, ефективності зворотного зв'язку, прозорості, інклюзивності в діяльності органів державної влади. Судова влада є ключовою ланкою демократії, тому вважається, що найважливішою гранню електронної демократії є електронне правосуддя [200].

Погоджуємось із твердженням стосовно того, що повномасштабна реалізація проекту, що отримав назву «електронний суд», вирішить вже існуючі проблеми в судовій владі, а саме: скоротить судові витрати на поштову кореспонденцію та виготовлення паперових документів, забезпечить доступність правосуддя за рахунок електронного діловодства між учасниками судового процесу, судами тощо. Правосуддя в електронній формі спрямоване на забезпечення доступності та прозорості правосуддя, на підвищення рівня якості роботи судів та значну економію державних коштів, реалізація проекту «електронний суд» є одним із напрямів підвищення ефективності роботи правосуддя в Україні [201, с. 433].

Вихід судової влади на новий рівень передбачає досягнення кількох головних цілей серед тих, що можуть бути успішно реалізовані за допомогою сучасних інформаційних технологій: прогнозованість, оперативність та зручність взаємодії між учасниками судового процесу і судом. Сьогодні в науці поширеною є думка про те, що електронне судочинство порівняно з традиційним судочинством більшою мірою гарантуватиме швидкість розгляду справ судами, доступ до правосуддя, сприятиме якості судових

рішень, контролю сторін за рухом справи та економії судових витрат, посилить публічність і змагальність судових процесів [202, с. 105].

Низький рівень наукових досліджень щодо актуальних проблем електронного судочинства гальмує розвиток національного законодавства у цій сфері, а це, у свою чергу, викликає невідповідність стану чинної нормативної бази високим запитам суспільства, які ґрунтуються на сучасному стані розвитку комунікаційно-інформаційних технологій. Законодавство України у цій сфері зупинилось, а рівень технологій набагато випереджає рівню на якому воно зупинилось. Зазначений дисонанс є одним із чинників зростання незадоволеності громадян щодо якості роботи судової системи та державного управління [267].

Аналізуючи наукові видання та практику застосування чинних норм процесуального права України можна говорити про те, що у даний час актуальними є дослідження в сфері наукової розробки таких елементів електронного судочинства: 1) можливості належної двосторонньої комунікації між учасниками судового процесу, судом та усіма іншими заінтересованими особами за допомогою засобів електронних інформаційно-комунікаційних технологій; 2) визнання повністю допустимими доказами в судовому процесі і усього спектру існуючих сьогодні електронних інформаційних ресурсів належними; 3) вчинення усіх процесуальних дій в електронному форматі під час розгляду будь-яких судових справ [268, с. 9].

Основні рекомендації щодо впровадження електронної демократії викладені у рекомендації CM/Res (2009) 1 Ради Європи державам-членам від 18 лютого 2009 р. [203]. В цьому ж документі міститься дефініція електронного правосуддя: «використання ІКТ (інформаційних та комунікаційних технологій) у реалізації правосуддя усіма зацікавленими сторонами в юридичній сфері з метою підвищення ефективності та якості державних служб, зокрема для приватних осіб та підприємств. Це включає в

себе електронний зв'язок і обмін даними, а також доступ до судової інформації» (п. 38).

У свою чергу, рекомендація Рес (2001) 3 «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій» вказує на необхідність забезпечення можливості: 1) відкриття судового провадження за допомогою електронних засобів; 2) здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження за допомогою електронного документообігу; 3) одержування відомостей щодо руху справи шляхом одержання доступу до судової інформаційної системи; 4) одержання в електронній формі відомостей щодо результатів розгляду відповідної судової справи (п. 3) [204].

Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 р. № 537-V була закладена ідея суцільної інформатизації у всіх сферах суспільного життя, зокрема і судочинства [205].

Проголошено як один із важливих пріоритетів державної національної політики становлення інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх ІКТ в діяльність органів місцевого самоврядування та органів державної влади, а також в усі сфери суспільного життя.

Проте, на жаль на даний час визначенні вище концепцією електронного суду завдання для системи «електронного суду» [206], реалізовані лише частково. Реалізована частина проекту «електронний суд» – це підсистема в системі Єдиної судової інформаційної системи України, призначена для забезпечення своєчасного отримання учасниками судового процесу повісток та повідомлень про розгляд судових справ та процесуальних документів, ухвалених під час розгляду справ. Ця підсистема у такому вигляді функціонує в Україні з червня 2013 р. в її рамках засобами електронного або мобільного зв'язку здійснюється надсилання сторонам судового процесу

судових повісток. Це здійснюється у справах цивільного та кримінального судочинства [268, с. 16].

Проте велика кількість завдань даного проекту ще перебувають на стадії експериментального впровадження або концептуалізації.

У широкому розумінні «електронний суд» як елемент інформаційного суспільства – це самостійна унікальна форма судового процесу, заснованого на новітніх інформаційних технологіях, що забезпечують повний цикл розгляду судової справи в електронному форматі, хоча «електронний суд» у вузькому розумінні в Україні вже давно є реальністю, у широкому – він дійсно поки що є справою майбутнього [268, с. 25].

Інформаційні технології, як слушно зауважує В. В. Білоус, в майбутньому стануть фундаментом судової системи, що призведе до радикальних позитивних змін у процесуальному праві та сфері захисту конституційних прав і свобод громадян [202].

Отже, новітня національна модель електронного судочинства має бути імplementована до сфери електронного урядування та з урахуванням власного досвіду електронного судочинства, який є у судовій системі України. Також, необхідно враховувати практику передових іноземних зразків «електронного суду». Така модель повинна бути єдиною та універсальною для усіх видів українського судочинства. Електронне судочинство повинно дати відступ традиційному паперовому документообігу, окрім виключних випадках і тільки тоді, коли цього вимагають обставини справи.

Для вирішення зазначеного питання було прийнято Наказ № 168 від 13 квітня 2018 року «Про затвердження Концепції Єдиної судової інформаційної-телекомунікаційної системи». Розділом 1 даної Концепції зазначено, що «побудова ЄСІТС передбачає автоматизацію ділових процесів, включаючи загальний та процесуальний документообіг, розгляду судових справ, складання оперативної та аналітичної звітності, надання

інформаційної допомоги суддям, а також процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові та інформаційнотелекомунікаційні потреби органів судової влади. Запропонована даною концепцією модель побудови ЄСІТС надасть можливість здійснювати дистанційну комунікацію між судом і учасниками судового процесу шляхом використання відеоконференцзв'язку та обміну процесуальними документами в електронній формі. Більш інтенсивне використання електронного правосуддя надасть користувачам можливість звертатися до суду, оплачувати послуги, брати участь у судових провадженнях та отримувати всю відповідну документацію електронними засобами. ЄСІТС має стати інструментом підвищення ефективності діяльності, який забезпечуватиме функціонування органів судової влади в режимі 3 реального часу і робитиме звернення до них максимально простим і доступним для громадян, юридичних осіб, інших установ та організацій. Реалізація концепції побудови ЄСІТС сприятиме відкритості та взаємодії органів судової влади між собою і з суміжними інститутами, забезпеченню доступності правосуддя для громадян, оптимізації витрат бюджетних коштів».

Слід також зазначити, що 01 грудня 2018 року Державною судовою адміністрацією України було оголошено про створення та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, так в газеті «Голос України» опубліковано оголошення про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та вказано, що дослідна експлуатація системи розпочинається з 1 березня 2019 року.

Проте, 01 березня 2019 року, в газеті «Голос України» № 42 (7048) від 01 березня 2019 року було опубліковано повідомлення про відкликання Державною судовою адміністрацією України вищевказаного оголошення, опублікованого в газеті «Голос України» від 01 грудня 2018 року щодо створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-

телекомунікаційної системи посиляючись на рішення Вищої ради правосуддя від 28 лютого 2019 № 624/0/15-19, яке було прийнято враховуючи результати обговорення з судами, іншими органами та установами системи правосуддя питання необхідності відтермінування початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Зазначене було вимушено зроблено, оскільки матеріально-технічний стан судів, судді, апарати судів України та сама нормативно-правова база не були готові до викликів впровадження електронного суду.

Тому, власна практика національної правової системи та досвід інших країн говорить про те, що еволюційний шлях покрокової інформатизації процесуальних правил неспроможний привести до позитивного результату. Запорукою успіху є революційні зміни парадигми судового процесу. Шлях примітивної покрокової модернізації існуючих механізмів вичерпано [208, с. 36; 270].

На наш погляд, в Україні є усі можливості для становлення «електронного суду» як нової форми судового процесу і перші кроки цього шляху вже робляться за допомогою поступового впровадження в судову систему України модулів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

В цілому, в результаті проведеного дослідження перспектив конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України в умовах реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію можна дійти до таких найважливіших висновків: а) Угода про асоціацію між Україною та ЄС є концептуальною основою імплементації європейських стандартів судочинства та судоустрою до національної судової системи України, при цьому основним засадничим принципом імплементаційних процесів є принцип верховенства права як необхідна умова реалізації стратегічного курсу держави на повноцінну європейську інтеграцію; б) ключовим завданням зміцнення принципу верховенства права в частині розбудови

системи судів загальної юрисдикції України є забезпечення незалежності механізму формування судів та призначення суддів від політичних органів та політично мотивованих рішень посадових осіб, у тому числі – через створення дієвих органів суддівського самоврядування та їх подальшу модернізацію у відповідності до європейських правових стандартів; в) в Україні на сучасному етапі конституційної модернізації створені необхідні умови для впровадження «електронного суду» як нової електронної форми судового процесу, апробовані новітні інформаційні технології, які забезпечують безпечні та швидкі відносини учасників справи при здійсненні ними юридично значущих процесуальних операцій, а тому основним завданням у сфері інформатизації судової системи є створення належної законодавчої бази, що регулюватиме форми, методи та межі використання електронного судочинства при розгляді конкретних предметних категорій юридичних справ.

Висновки до розділу 3

У розділі 3 дисертаційного дослідження розглянуто проблеми та перспективи конституційної модернізації системи судів загальної юрисдикції України на сучасному етапі.

Зазначається, що необхідність імплементації європейських стандартів та удосконалення на основі їх сприйняття системи судів загальної юрисдикції України об'єктивно обумовлюється тим комплексом проблемних питань, що залишаються невирішеними на сучасному етапі конституційної модернізації, серед яких, зокрема, недостатня якість законотворчості у сфері судочинства та судоустрою, недосконалість інформаційного забезпечення судових апаратів, невизначеність щодо концептуальної моделі побудови рівнів судової системи в частині спеціалізації судів за предметними категоріями справ, високий рівень корупційних ризиків у діяльності судової влади,

недостатня самостійність та незалежність органів суддівського самоврядування тощо.

Доведено, що в Україні на сучасному етапі конституційної модернізації та реалізації Угоди про асоціацію з ЄС створені необхідні умови для впровадження «електронного суду» як форми судового процесу.

Результати дослідження, які викладені у Розділі 3, відображено у наступних публікаціях автора: [206, с. 31-34]; [207, с. 44-46]; [208, с. 36-37].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження проблем теорії та практики конституційно-правових засад модернізації системи судів загальної юрисдикції в умовах європейської міждержавної інтеграції можна дійти до наступних найважливіших висновків:

1. Розвиток організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції на території сучасної України відбувався під впливом різних моделей судоустрою та судочинства, серед яких слід відзначити моделі суду присяжних, державного суду та специфічних самоврядних форм організації судової влади, що відображають історико-правові умови існування українського суспільства.

2. Особливостями сучасного етапу функціонування системи судів загальної юрисдикції України (починаючи з 1991 р.) у порівнянні з попередніми конкретно-історичними періодами є запровадження апеляційної інстанції, удосконалення та законодавче забезпечення інституту суддівського самоврядування, а також формування розуміння судів загальної юрисдикції як незалежних органів правосуддя, а не суб'єктів державної правоохоронної діяльності..

3. Онтологічною домінантою розвитку системи судів загальної юрисдикції на території сучасної України є функціональна та самоврядна незалежність судової гілки влади, а також функціональний розподіл категорій справ між різними елементами судової системи, що частково простежується ще починаючи з доби Київської Русі.

4. Можна відзначити дві основні моделі функціонування судової влади: моноцентричну (на чолі з єдиним найвищим органом судової влади) та диференційовану (яка передбачає створення вищих судових інстанцій у відповідності до предметної спеціалізації).

5. Україна одержала у спадок від радянської державно-правової системи диференційовану систему судоустрою, що складалася з автономної системи судів загальної юрисдикції та автономної системи органів Державного арбітражу, а тому загальну тенденцію реформування моделі судоустрою України на сучасному етапі можна визначити як поступовий перехід до більш моноцентричної моделі.

6. Конституційно-правові норми є основним джерелом концептуальних засад побудови системи судів загальної юрисдикції України, а їх конкретизація відбувається на рівні конституційного законодавства про судоустрій.

7. Конституційно-правове регулювання організації та діяльності судів загальної юрисдикції в державах Європи має ряд особливостей: по-перше, в Основному Законі держави, як правило, закладаються основні засади організації та діяльності судової влади; по-друге, система судів загальної юрисдикції на рівні конституції окреслюється концептуально з паралельним визначенням конкретних механізмів реалізації на рівні спеціального законодавства; по-третє, обсяг конституційного регулювання судової влади значно розширився за останні десятиріччя. Провідне місце у процесі конституційної модернізації судоустрою належить державам постсоціалістичного табору. Саме вони проводять активну політику впровадження європейських норм і принципів у функціонування національних судових систем враховуючи досвід держав Європейського Союзу.

8. Інституціональне місце та роль суду в системі поділу влади визначається в основному його повноваженнями по контролю за законністю діяльності інших гілок влади, причому основним джерелом норм про форми і методи взаємодії судів загальної юрисдикції та інших органів публічної влади є Конституція України.

9. Сприйняття загально визнаних стандартів судоустрою та судочинства є необхідною умовою адаптації національної правової системи до європейського права та входження її до європейського правового простору, адже належна організація системи судів загальної юрисдикції є обов'язковою інституціональною гарантією забезпечення прав людини і громадянина на рівні норм внутрішньодержавного законодавства.

10. Ключовою домінантою побудови національної судової системи в умовах європейської міждержавної інтеграції є верховенство права, під яким слід розуміти верховенство правового закону у нормативно-правовому регулюванні організації та діяльності системи судів загальної юрисдикції держави.

11. Суд ЄС є унікальним судовим органом, який на наднаціональному рівні поєднує у собі функції суду загальної юрисдикції, конституційного суду та адміністративного суду, що є безпосереднім проявом фундаментальної інтернаціоналізації конституційно-правових норм про судоустрій правової системи ЄС.

12. Удосконалення конституційно-правового статусу судів загальної юрисдикції є складовою частиною та невід'ємним структурним елементом загальної конституційної модернізації суспільства, що передбачає паралельне реформування системи правоохоронних органів, включаючи прокуратуру як орган підтримання державного обвинувачення та судового представництва.

13. Виділення у системі судів загальної юрисдикції спеціалізованого суду для розгляду справ про корупційні правопорушення є недоречним, оскільки це не призведе до суттєвого розвантаження загальних судів та жодним чином не підвищить якість відправлення правосуддя, оскільки складність вирішення корупційних справ не є надмірною порівняно з іншими справами про тяжкі й особливо тяжкі злочини, а крім того, створення окремого суду, який би вирішував справи про корупційні правопорушення, навпаки здатне полегшити можливості зовнішнього тиску на суддів, адже

справи будуть вирішуватись порівняно невеликою кількістю суддів, їх обрання на посади може зумовлюватись необхідністю прояву лояльності в необхідних справах, що, в свою чергу, є менш вірогідним у разі вирішення справ про корупційні правопорушення у загальних судах.

14. Доцільним у сучасних умовах конституційно-правового розвитку є виділення не окремих спеціалізованих судів (наприклад, антикорупційних та у сфері інтелектуальної власності), а запровадження відповідної спеціалізації у вже існуючих судах загальної юрисдикції, адже даний підхід мінімізує витрати на утримання апаратів судів (принцип економічної доцільності судової реформи) та вирішить питання територіальної доступності населення до правосуддя (забезпечення доступу до суду як елемент конституційного права людини і громадянина на справедливий суд).

15. Імплементация європейських стандартів судоустрою до національної правової системи є безпосереднім проявом фундаментального процесу інтернаціоналізації конституційного права на універсальному та регіональному (європейському) рівні, адже відповідні норми та принципи сформувалися як результат сприйняття в умовах міждержавної інтеграції позитивного досвіду розвинутих правових держав з усталеними та ефективними системами судоустрою.

16. Необхідність імплементации європейських стандартів та удосконалення на основі їх сприйняття системи судів загальної юрисдикції України об'єктивно обумовлюється тим комплексом проблемних питань, що залишаються невирішеними на сучасному етапі конституційної модернізації, серед яких, зокрема, недостатня якість законотворчості у сфері судочинства та судоустрою, недосконалість інформаційного забезпечення судових апаратів, невизначеність щодо концептуальної моделі побудови рівнів судової системи в частині спеціалізації судів за предметними категоріями справ, високий рівень корупційних ризиків у діяльності судової влади,

недостатня самотійність та незалежність органів суддівського самоврядування тощо.

17. Імплементация європейських стандартів судочинства та судоустрою повинна здійснюватися у комплексі з імплементациєю відповідних стандартів організації та діяльності інститутів правоохоронної системи, перш за все – процесуальних, таких як прокуратура та адвокатура з метою подальшого реформування та модернізації конституційно-правового статусу вказаних суб'єктів.

18. Угода про асоціацію між Україною та ЄС є концептуальною основою імплементациї європейських стандартів судочинства та судоустрою до національної системи судів загальної юрисдикції України, при цьому основним базовою засадою імплементацийних процесів є принцип верховенства права як необхідна умова реалізації стратегічного курсу держави на повноцінну європейську інтеграцію.

19. Ключовим завданням зміцнення принципу верховенства права в частині розбудови системи судів загальної юрисдикції України є забезпечення незалежності механізму формування судів та призначення суддів від політичних органів та політично мотивованих рішень посадових осіб, у тому числі – через створення дієвих органів суддівського самоврядування та їх подальшу модернізацію у відповідності до європейських правових стандартів.

20. В Україні на сучасному етапі конституційної модернізації створені необхідні умови для впровадження «електронного суду» як форми судового процесу, зокрема, апробовані новітні технологічні процеси, спрямовані на посилення оперативності та якості реалізації функції правосуддя судами загальної юрисдикції, а тому основним завданням у сфері інформатизації судів загальної юрисдикції є створення належної законодавчої бази, що регулюватиме форми, методи та межі використання електронного

судочинства при розгляді конкретних предметних категорій юридичних справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назаров І. Історичні особливості формування судової системи України / І. Назаров // Державне будівництво та місцеве самоврядування // Право України. – 2010. – № 19. – С. 12-22.
2. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII-XVIII столітті (1648-1762) / А. Й. Пашук. – Львів, 1967. – 179 с.
3. Українське державотворення: невитребуваний потенціал : словник-довідник / О. М. Мироненко [та ін.]; за ред.: О. М. Мироненко. – Київ : Либідь, 1997. – 559 с.
4. Юшков С. В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / С. В. Юшков. – Москва : Государственное издательство юридической литературы., 1949. – 546 с.
5. Чистяков О. И. Российское законодательство X-XX веков : в 9 т. Т.6 : Законодательство Древней Руси / О. И. Чистяков. – Москва : Юридическая литература., 1988. – 432 с.
6. Дювернуа Л. Н. Источники права и суд в древней России: Опыты по истории русского гражданского права / Л. Н. Дювернуа. – СПб., 2004. – 400 с.
7. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество : пер. с англ. / П. А. Сорокин. – Москва : Политиздат., 1992. – 543 с.
8. Терлюк І. І. Історія держави і права України (Доновітній час) / І. Терлюк. – К. : Атіка, 2006. – 400 с.
9. Василевич М. В. Становлення судової влади в Київській Русі / М. В. Василевич // Право та управління. – 2011. – № 1. – С. 32-36.
10. Бойко І. Правовий статус вервних судів у Київській Русі / І. Бойко, М. Бедрій // Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. – 2009. – Вип. 49. – С. 26-33.
11. Петров И. В. Государство и право Древней Руси / И. В. Петров. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2003. – 413 с.

12. Левчук М. В. Сутність церковного суду в Київській Русі / М. В. Левчук // Держава і право : зб. наук, праць. Серія : Юридичні і політичні науки. – Вип. 40. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – С. 102-108.

13. Закропивний О. В. Розвиток територіальної організації судів в Україні до судової реформи 1864 р. (історико-правовий аспект) / О. В. Закропивний // Адвокат. – 2012. – № 6. – С. 14-18.

14. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посібник / П. П. Музиченко. – 6-е вид., перероб. і допов. – К. : Знання, 2007. – 471 с.

15. Котенко Т. В. Копний суд та процес на українських землях (XIV-XVII ст.) / Т. В. Котенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-4/llktvzis.pdf>

16. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.) : монографія / І. Й. Бойко ; Львів, нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2009. – 628 с.

17. Старченко Н. Прибутки судових урядників Волинського воєводства в останній третині XVI століття / Н. Старченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chtyvo.org.ua>

18. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського : монографія / С. Г. Ковальова. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 200 с.

19. Гончаренко В. Д. Історія держави і права України. Академічний курс. – Т. 1 / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, В. О. Рум'янцев, М. М. Страхов та ін. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 646 с.

20. Суд і судочинство на Українських землях у XIV-XVI століттях / за заг. ред. проф. П. П. Музиченка. – Одеса : Астропринт., 2000. – 180 с.

21. Паньонко І. М. Органи влади Запорізької Січі : монографія / І. М. Паньонко ; Львів, держ ун-т внутр. справ. – Львів, 2006. – 143 с.

22. Леонтович Ф. І. Руська Правда і Литовський Статут / Ф. І. Леонтович // Антологія української юридичної думки : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – Т. 2 : Історія держави і права України: Руська Правда. – К., 2002. – 592 с.

23. Смыкалин А.С. Откуда пошел русский суд. От Устава князя Владимира Святославовича до полного собрания законов Российской империи // Российская юстиция. – 2003. – № 31. – С. 151-153.

24. Биркович О. І. Судова система української держави (Гетьманщини) 1648-1657 рр. : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. І. Биркович ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 18 с.

25. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини / Н. Сиза. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.

26. Пашук А. Й. Організація судів на Україні в другій половині XVII століття / А. Й. Пашук. – Х. : Вид-во Харківського ордена трудового червоного прапора державного університету імені О. М. Горького, 1961. – 47 с.

27. Миллер Д. П. Суды земские, городские и подкоморские в XVIII в. / Д. П. Миллер // Антологія української юридичної думки : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – Т. 3 : Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба / упоряд. : І. Б. Ксенко, Т. І. Бондарук, О. О. Самійленко ; відп. ред. І. Б. Ксенко. – К. : Вид. Дім «Юридична книга», 2003. – 700 с.

28. Лазаревский А. Суды в старой Малороссии / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1898. – № 7-8. – С. 78-86.

29. Сперанский М. М. План государственного преобразования / М. М. Сперанский. – М. : Русская мысль, 1905. – 359 с.

30. Гессен В. М. О судебной власти / В. М. Гессен // Судебная реформа. – М. : Объединение, 1915. – С. 3-4.

31. Учреждение судебных установлений // Антология мировой правовой мысли : в 5 т. – Т. IV: Россия. Конец XI–XIX в. / Нац. обществ.-науч. фонд ; рук. науч. проекта Г. Ю. Семигин. – М. : Мысль, 1999. – 829 с.

32. Давыдов Н. В. По поводу 50-летия Судебных Установлений Императора Александра II / Н. В. Давыдов // Вестник права. – 1914. – № 47. – С. 1391.

33. Малченко В. С. Пятидесятилетие судебной реформы / В. С. Малченко // Юридический вестник. – М., 1914. – Кн. VII-VIII (III-IV). – С. 270.

34. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, Гетьманату Скоропадського та Директорії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Землянська ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 18 с.

35. Рум'янцев В. О. Судова система в Україні в період «Української революції» 1917-1921 рр. / В. О. Рум'янцев // Проблеми законності. – 2009. – № 10. – С. 53-56.

36. Семенов В. М. Суд и правосудие в СССР / В. М. Семенов. – 2-е изд. – М. : Юридическая литература, 1984. – 320 с.

37. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 400 с.

38. Положение о Народном Комиссариате юстиции СССР // Советская юстиция. – М. : Совет.законодательство, 1937. – № 11. – С. 1-8.

39. О судеустройстве СССР, союзных и автономных республик : Закон Союза ССР от 16 августа 1938 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – М. : Верхов. Совет СССР, 1938. – № 11.

40. Строгович М. С. Основные вопросы оценки доказательств в уголовном процессе / М. С. Строгович // Советская юстиция. – 1936. – № 22. – С. 4-6.

41. Основы законодательства о судеустройстве Союза ССР, союзных и автономных республик от 25 декабря 1958 г. // Ведомости ВС СССР. – 1959. – № 1. – Ст. 12.

42. Об образовании союзно-республиканского Министерства юстиции СССР : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 30 августа 1970 г. // Ведомости ВС СССР. – 1970. – № 36. – Ст. 361.

43. Стучка П. Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права / П. Стучка. – Рига : Латгосиздат, 1964. – 748 с.

44. Шаповал В. М. Розподіл влад і конституціоналізм: досвід України / В. М. Шаповал. – К. : Нац. ін-т стратег. дослідж.. ; вип. 28, 1994. – 32 с.

45. Про судоустрій України : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 5 червня 1981 р. № 2022-X // Відомості Верховної Ради УРСР – 1981. – № 24. – Ст. 357.

46. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4017-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 26. – Ст. 204.

47. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» : Закон України від 21 червня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 40. – Ст. 191.

48. Про судоустрій України : Закон України від 7 лютого 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27. – Ст. 180.

49. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, 43, 44-45. – Ст. 529.

50. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.

51. Яка модель судоустрою є оптимальною для України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf>

52. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування / В. І. Андрейцев // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 1. – С. 15-30.

53. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – 2-е изд.. – М. : «Инфра-М», 2001. – 704 с.

54. Молдован В. В. Судоустрій України : Навч. посібник / В. В. Молдован, С. М. Мельник. – К. : Алерта, 2013. – 280 с.

55. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні : дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Л. П. Сушко ; Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К., 2009. – 181 с.

56. Туркіна І. Є. Типології правових систем і роль органів судової системи в механізмі держави / І. Є. Туркіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2012_10/zmist/R_1/04%20Tyrkina.pdf

57. Москвич Л. М. Ефективність та справедливість судової системи / Л. М. Москвич // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 8. – С. 40-47.

58. Фоміна М. А. До питання розмежування понять «судова система» та «судоустрій» / М. А. Фоміна // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С 67-69.

59. Бринцев В. Д. Система організаційного забезпечення судової влади України : дис. докт. юрид. наук : 12.00.10 / В. Д. Бринцев. – Х., 2011. – 520 с.

60. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10 / І. В. Назаров. – Х., 2011. – 448 с.

61. Проект стандартів успішності судів першої інстанції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nesconline.org

62. CEPEJ: Time Management Checklist: a Checklist of Indicators for the Analysis of Length of Proceedings in the Justice System. – Strasbourg, 2005.

63. Рамкова Схема Досконалого Суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawlink.nsw.gov.au>

64. Петрухин И. Л. Теоретические основы эффективности правосудия / И. Л. Петрухин, Г. П. Батуров, Т. Г. Морщакова. – М. : Наука, 1979. – 392 с.

65. Цихоцкий А. В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам / А. В. Цихоцкий. – Новосибирск : Наука, 1997. – 267 с.

66. Матеріали Міжнародного саміту «Суди та суспільство», 20-22 квітня 2010, м. Київ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vru.gov.ua/Docs/a110610.pdf>

67. Konstitutsionniy zakon № 132 «O sudebnoy sisteme i statute sudey Respubliki Kazahstan» (Constitutional Law № 132 «On the Judicial System and Status of Judges of the Republic of Kazakhstan»). – Mode of access: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021164

68. Kontsepsiya pravovoy politiki Respubliki Kazahstan na period s 2010 do 2020 gg. (Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020.). – Mode of access: <http://www.kaz-emb.kg/index.php?id=91>

69. Конституция США : Текст и постатейный комментарий : В 2 ч. – Москва : «Международные отношения», 1984. – 38 с.

70. Марченко М. Н. Разделение властей / М. Н. Марченко. – Москва : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2004. – 427 с.

71. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 426.

72. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

73. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : проект Закону України від 25 листопада 2015 р. № 3524 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_17pf3511=57209

74. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)

вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 р. № 1-в/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>

75. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України від 30 січня 2016 р. № 2-в/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>

76. Конституция Французской Республики от 2 апреля 1976 г. // Конституции государств Европейского Союза / под ред. Л. А. Окунькова. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 1999. – С. 665-686.

77. Основной Закон Федеративной Республики Германия от 23 мая 1949г. // Конституции государств Европейского Союза / под ред. Л. А. Окунькова.- М. : НОРМА-ИНФРА М, 1999. – С. 181-234.

78. Конституція Республіки Польща від 17 жовтня 1992 р. // Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К. : Укр. правн. Фундація : Право, 1996. – С. 233-264.

79. Конституция Российской Федерации. – М. : ЭЛИТ, 2004. – 32 с.

80. Конституция Итальянской Республики от 22 декабря 1947 г. // Конституции государств Европейского Союза / под ред. Л. А. Окунькова. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 1999. – С. 423-450.

81. Конституция Испании от 29 декабря 1978 г. // Конституции государств Европейского Союза / под ред. Л. А. Окунькова. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 1999. – С. 371-414.

82. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. : Офіційне видання. – К. : М-во юстиції України, 2006. – 106 с.

83. Хартія Основних прав і свобод Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. // Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К. : Укр. правн. фундація : Право, 1996. – С. 510-522.

84. Загальна декларація прав і свобод людини 1948 р. // Международные документы по правам человека. – Харьков : РИФ «Арсин, ЛТД», 2000. – С. 55-63.

85. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. : ратифік. Указом Президії Верхов. Ради УРСР № 2148-УПІ від 19 жовтня 1973 р. // Международные документы по правам человека. – Харьков : РИФ «Арсин, ЛТД», 2000. – С. 64-85.

86. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 13. – С. 270-302.

87. Основные принципы независимости судебных органов : приняты резолюциями Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. и 13 декабря 1985 г. // Международные акты о правах человека : сб. док. – М. : Норма, 2000. – С. 168-170.

88. Европейская хартия о статусе судей : постатейн. коммент. // Рос. юстиция. – 1999. – № 8. - С. 5-6, № 9 - С. 5-6.

89. Городовенко А. В. Історико-правові аспекти становлення та розвитку української судової системи / А. В. Городовенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – Маріуполь: МДУ, 2016. – Вип. 11. – С. 123-130. (видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

90. Городовенко А. В. Концептуальні моделі судоустрою: порівняльно-правовий аналіз / А. В. Городовенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право – Маріуполь : МДУ, 2016. – Вип. 12. – С. 93-97. (видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

91. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.

92. Назаров І. В. Принципи побудови судової системи / І. В. Назаров. – Х. : Вид-во «ФІНН», 2009. – 144 с.

93. Теліпко В. Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : Науково-практичний коментар / В. Е. Теліпко ; За ред. В. В. Молдована. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 528 с.

94. Кузнецова О. А. Нормы-принципы российского гражданского права / О. А. Кузнецова. – М. : Статут, 2006. – 267 с.

95. Маляренко В. Т. Кримінально-процесуальне законодавство України: питання становлення і розвитку / В. Т. Маляренко // Право України. – 2003. – № 9. – С. 3-10.

96. Хотинська-Нор О. З. Принципи кваліфікаційного оцінювання суддів у світлі реалізації судової реформи в Україні / О. З. Хотинська-Нор // Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В. В. Долежана : Матер. кругл. столу / відп. ред. Н. М. Бакаянова ; уклад.: І. О. Кісліцина, М. О. Деменчук, С. І. Єленич ; МОН України, НУ «ОЮА». – Одеса : Юридична література, 2018. – С. 109-111.

97. Потапенко С. В. Сутність та призначення принципів адміністративного судочинства України / С. В. Потапенко // Право і безпека. – 2010. – № 2 (34). – С. 24-29.

98. Струс-Духнич Т. В. Роль і місце судової влади у правовій державі / Т. В. Струс-Духнич // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2011. – Вип. 6. – С. 171-175.

99. Борко А. Л. Поняття та ознаки принципів судової системи / А. Л. Борко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 50-55.

100. Козлова Е. И. Конституционное право России / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. – М. : Юрист, 2002. – 520 с.

101. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади / В. Д. Бринцев. – Х. : Право, 2010. – 464 с.

102. Тимченко Г. П. Принципи судочинства України: методологія дослідження / Г. П. Тимченко // Правова держава. – 2010. – № 21. – С. 306-317.

103. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи / Р. О. Куйбіда. – К. : Атіка, 2004. – 288 с.

104. Організація судової влади в Україні : навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін.; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х. : Одіссей, 2007. – 328 с.

105. Борко А. Л. Щодо системи принципів організації судової системи України / А. Л. Борко // Митна справа. – 2012. – № 6. – ч.2, книга 2. – С. 450-456.

106. Інтеграція // Інтернет-енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Інтеграція>

107. Татаренко В. Реформування судової влади в Україні в контексті євроінтеграційних процесів / В. Татаренко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2010. – № 2. – С. 114-121.

108. Буратевич О. І. Органи держави влади України і нормативно-правове забезпечення європейської інтеграції / О. І. Буратевич // Наукові праці МАУП. – 2012. – Вип. 2. – С. 99-104.

109. Гончаренко О. В. Основні принципи добору кандидатів на посаду судді / О. В. Гончаренко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 1. – С. 21-32.

110. Абова Т. Е. Судебная власть / Т. Е. Абова, Е. Б. Абросимова, М. В. Бобровский и др. ; под ред. И. Л. Петрухина. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.

111. Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика / Ю. Н. Тодыка. – Х. : Факт, 2001. – 328 с.

112. Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії) / В. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 3. – С. 52-57.

113. Бондарь Н. Конституция – ценностно-правовая основа разрешения социальных противоречий (в контексте практики Конституционного Суда Российской Федерации) / Н. Бондарь // Сравнительное конституционное обозрение. – 2008. – № 2. – С. 46-58.

114. Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція : Мат. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, жовтень 2000 р.) / За ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха. – Одеса : Юридична література, 2001. – 336 с.

115. Топорнин Б. Н. Европейское право / Б. Н. Топорнин. – Москва : Юристъ., 1998. – 456 с.

116. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. – Москва : «Норма»., 1996. – 432 с.

117. Філософський енциклопедичний словник / ред. колегія В. І. Шинкарчук (гол. редкол.) та ін. – К. : Абрис, 2002. – 743 с.

118. Беляев С. А. Европейское правовое пространство: обзор западноевропейских концепций / С. А. Беляев // Правоведение. – 1990. – № 6. – С. 30-36.

119. Саидов А. Х. Концепция «европейского правового пространства»: проблемы и перспективы / А. Х. Саидов // Московский журнал международного права. – 1992. – № 3. – С. 93-106.

120. Муравйов В. І. Вступ до права Європейського Союзу / В. І. Муравйов. – К. : Реферат, 2005. – 96 с.

121. Муравйов В. І. Вступ до права Європейського Союзу : Підручник / В. І. Муравйов. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – 303 с.

122. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20 травня

2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

123. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 6. – 15 січня.

124. Конвенція ООН проти корупції від 11 жовтня 2003 р. (ратифікована 18 жовтня 2006 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49. – Ст. 2048.

125. Consider introducing specialized anti-corruption courts or judges [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Ukraine-Round-3-Monitoring-Report-ENG.pdf>

126. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.u4.no/assets/publications/U4Issue-2017-5-UKR.pdf>

127. Звіт про діяльність НАБУ за I півріччя 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-pershe-pivrichchya-2018-roku>

128. Проект Закону України «Про антикорупційні суди» від 1 лютого 2017 р. № 6011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61038

129. Слюсар А. Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності / А. Слюсар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2017/02/15/7135474/>

130. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vru.gov.ua/news/2067>

131. Стівенсон М. Спеціалізовані антикорупційні суди: порівняльний аналіз / М. Стівенсон, С. Шютте // U4: антикорупційний ресурсний центр Інституту імені Крістіана Міхельсена. – 2017. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.u4.no/assets/publications/U4Issue-2017-5-UKR.pdf>

132. Шутович В. Генезис судової реформи в Україні як складова розбудови правової держави / В. Шутович, Н. Бесєдіна, І. Ус // Вісник Національної академії державного управління. – 2010. – № 1. – С. 235-242.

133. Маринів В. Проблеми оскарження рішень вищих спеціалізованих судів, створених у результаті судово-правової реформи 2016 року / В. Маринів // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 5. – С. 241-245.

134. Гнатюк С. С. Принцип інстанційності та інстанційна підсудність в адміністративному судочинстві / С. С. Гнатюк, І. О. Богомазова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 4. – С. 130-139.

135. Консультативний висновок щодо проекту Закону України «Про антикорупційні суди»: затв. рішенням Вищої ради правосуддя від 9 березня 2017 р. № 475/0/15-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vru.gov.ua/content/act/475_09.03_.2017_.doc

136. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

137. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 215.

138. Конституційний процес в Україні : політико-правові аспекти / гол. ред. О. Онищенко // Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів: додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі» – 2017. – № 1. – 65 с.

139. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/6>

140. Звіт про стан протидії корупції за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/upload/file/zvit.xls>

141. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=59259&pf35401=389788>

142. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про антикорупційні суди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61038&pf35401=413770>

143. Бааджи Н. П. Проблемні аспекти судового захисту права інтелектуальної власності / Н. П. Бааджи // Часопис цивілістики. – 2014. – Вип. 17. – С. 50-55.

144. В центрі уваги: захист прав інтелектуальної власності в судовому порядку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/files/Lobbying/Judicial_Protection_IPR_Ukr_04_2008.pdf

145. Татьков В. До питання про суд з інтелектуальних прав / В. Татьков // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 1. – С. 42-47.

146. Суржан Б. П. Створення вищого суду з питань інтелектуальної власності: перспективи та прогалини / Б. П. Суржан, Г. А. Капліна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1104/1/110-114.pdf>

147. Висновок Верховного суду України на проект Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/acbcb171d8d0156fc2257fc600355241/\\$FILE/%D0%92%D0%98%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%9A_4734.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/acbcb171d8d0156fc2257fc600355241/$FILE/%D0%92%D0%98%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%9A_4734.pdf)

148. Коваль І. Щодо правового статусу вищого суду з питань інтелектуальної власності / І. Коваль // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2016. – № 5. – С. 39-44.

149. Висновок № 15 Консультативної ради європейських суддів стосовно спеціалізації суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014>

/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/\$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_%E2%84%96_15_(2012).pdf

150. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.

151. Махніцький О. І. Судова влада: сутність, зміст та поняття / О. І. Махніцький // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – № 70. – С. 19-25.

152. Шемшученко Ю. С. Судова реформа в Україні у світлі європейського досвіду: конституційний аспект / Ю. С. Шемшученко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 6. – С. 47-59.

153. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.2002 р. № 15-рп/2002 по справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) // Офіційний вісник України – 2002. – № 28. – Ст. 1333.

154. Висновок Конституційного суду України від 30.01.2016 р. № 2-в/2016 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України // Офіційний вісник України – 2016. – № 13. – Ст. 542.

155. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/file/text/42/f452370n12.doc>.

156. Доклад о верховенстве права, утвержденный Венецианской комиссией на 86-й пленарной сессии (Венеция, 25-26 марта 2011 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-rus](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-rus)

157. Наулік Н. Захист прокурором інтересів держави в умовах конституційних змін / Н. Наулік, О. Казак // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4. – С. 138–145.

158. Шульган І. І. Окремі аспекти підтримання прокурором публічного обвинувачення / І. І. Шульган // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 6. – С. 238-239.

159. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.

160. Назарук О. Підтримання публічного обвинувачення в суді – конституційна функція органів прокуратури України / О. Назарук // Історико-правовий часопис. – 2016. – № 2. – С. 62-67.

161. Патюк С. Нормативна невизначеність співвідношення категорій «державне» та «публічне» обвинувачення як підстава для зловживання правом у кримінальному провадженні / С. Патюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/download/73/69>.

162. Ухвала Апеляційного суду Донецької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61887061>

163. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаптали Н. К. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-v-2016-05.pdf>.

164. Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод»: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду

цивільних та кримінальних справ від 05 квітня 2013 № 223-558/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13>.

165. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін / Ю. Дьомін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 3. – С. 20-28.

166. Ярмиш Н. Зміст терміну «органи правопорядку», використаного у статті 131-1 Конституції України / Н. Ярмиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4. – С. 79-84.

167. Стефанчук М. М. У пошуках оптимальної моделі реалізації прокуратурою функції представництва інтересів громадянина або держави в суді / М. М. Стефанчук // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 3. – С. 85-99.

168. Серебряк С. В. Пропозиції удосконалення Закону України «Про прокуратуру» / С. В. Серебряк // Юридична наука і практика. – 2011. – № 2. – С. 42-48.

169. Кобилянський О. М. Адміністративно-правові відносини, що виникають за участю органів прокуратури : дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : спец. 12.00.07 / О. М. Кобилянський – К., 2015. – 221 с.

170. Городовенко А. В. Історико-правові аспекти становлення та розвитку судової системи України / А. В. Городовенко // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (11 березня 2016 р.) / За заг. редакцією К. В. Балабанова. – Маріуполь : МДУ, 2016. – С. 25-29.

171. Городовенко А. В. Загальні засади конституційної модернізації судової системи як об'єктивного суспільно-правового процесу / А. В. Городовенко // Актуальні проблеми правознавства. Збірник наукових

праць Тернопільського національного економічного університету. – 2018. – Вип. 1 – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – С. 73 – 79

172. Городовенко А. В. Конституційні принципи функціонування судової системи в Україні та Європейському союзі / А. В. Городовенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2017. – Вип. 30. – Т. 1. – Одеса : МГУ, 2017. – С. 46-49.

173. Філософський енциклопедичний словник / ред. колегія В. І. Шинкарчук (гол. редкол.) та ін. – Київ : Абрис., 2002. – 743 с.

174. Лукашук И. И. Глобализация, государство и право, XXI век / И. И. Лукашук. – М. : Спарк, 2000. – 416 с.

175. Юдин Ю. А. Политические партии и право в современном государстве / Ю. А. Юдин. – М., 1998. – 288 с.

176. Крусс В. И. Личностные права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы / В. И. Крусс // Государство и право. – 2000. – № 10. – С. 42-50.

177. Тиунов О. И. Всеобщая декларация прав человека в нормах международного и конституционного права / О. И. Тиунов // Журнал российского права. – 2009. – № 2. – С. 130-138.

178. Feldman D. Modalities of Internalization in Constitutional Law / D. Feldman // Internationalization of Public Law: The European Group of Public Law: Colloquium, Legrana (Greece), 16-18 of September 2005. – London, 2006. – Vol. LXXXIII. – P. 130-138.

179. Тихомиров Ю. А. Национальные законодательства и международное право: параллели и сближения / Ю. А. Тихомиров // Московский журнал международного права. – 1993. – № 3. – С. 78-88.

180. Мартышин О. В. Национальная политическая и правовая культура в контексте глобализации / О. В. Мартышин // Государство и право. – 2005. – № 4. – С. 4-10.

181. Лукашук И. И. Современное право международных договоров: в 2 т. – Т. 1 : Заключение международных договоров / И. И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 231 с.

182. Яковюк І. Особливості впливу наднаціональної організації на державний суверенітет країн-кандидатів та країн-сусідів (на прикладі Європейського Союзу) / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 20-28.

183. Конституція Республіки Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>

184. Венізелос Е. Стабільність конституційного феномену в постновітній час / Е. Венізелос // Порівняльно-правові дослідження. – 2005. – № 1. – С. 40-52.

185. Кубышина Г. Влияние глобализации на институт государства / Г. Кубышина // Обозреватель. – 2008. – № 7. – С. 95-100

186. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. – М. : Норма, 1996. – 210 с.

187. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 18, 19-20. – Ст. 132.

188. Дерюгін О. О. Європейські стандарти судочинства та їх роль в діяльності Господарського суду Хмельницької області / О. О. Дерюгін. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>

189. Гнатовський М. М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / М. М. Гнатовський. – К., 2002. – 20 с.

190. Трагнюк О. Я. Тлумачення міжнародних договорів: теорія і досвід європейських міжнародних судових органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00. 11 / О. Я. Трагнюк. – Х., 2003. – 18 с.

191. Хворостянкін А. Європейські стандарти адміністративного процесу / А. Хворостянкін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>

192. Москвич Л. М. Міжнародні стандарти ефективності судової системи та їх значення під час проведення судової реформи в Україні / Л. М. Москович // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 2. – С. 150-158.

193. Jacek Chlebny. Judge of the Supreme Administrative Court, Jydu (Poland). The efficiency of the judicial control of administrative decisions / Chlebny Jacek // First Conference of the Presidents of Supreme Administrative Courts in Europe «The possibility and scope of judicial control of administrative decisions». Strasbourg, 2002. – 7-8 October.

194. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Brumzrescu v. Romania, № 28342/95, § 61, ЄСПЛ, 1999-VII від 28 жовтня 1999 р.

195. Шульга Д. Майже членство у ЄС: що запропонував Порошенко і що ще може зробити Україна / Д. Шульга // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/09/13/7070861/>

196. Угода про асоціацію між Україною, з одної сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. та 27 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>

197. Моца А. А. Правовая природа соглашений Европейского Союза об ассоциации / А. А. Моца [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurnal.org/articles/2013/uri21.html>

198. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zn.ua/SCIENCE/modernizatsiya_ukrayini_prioriteti_reform.html

199. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

200. Petrov R. Association agreement versus partnership agreement. What is the difference? / R. Petrov [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uesa.blogspot.com/2011/04/blog-post_04.html

201. Логінова Н. І. Упровадження електронного правосуддя в систему судочинства / Н. І. Логінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v72/61.pdf>

202. Білоус В. В. Інноваційні напрямки інформатизації судочинства / В. В. Білоус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Tpsek/2011_11/Bilous.pdf

203. Рекомендація CM/Rec (2009) Ради Європи державам-членам від 18 лютого 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec\(2009\)1E_FINAL.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec(2009)1E_FINAL.asp#TopOfPage)

204. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.

205. Концепція електронного суду України : розроблена ДП «Інформаційні судові системи». – К., 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf

206. Городовенко А. В. Конституционная модернизация судебной системы в условиях европейской межгосударственной интеграции: проблемы теории и практики / А. В. Городовенко // *Legea si Viata*. – Кишинів, 2018. – № 4. – С. 31-34. (іноземне фахове видання).

207. Городовенко А. В. Сучасні моделі судоустрою: проблеми визначення та імплементації / А. В. Городовенко, Є. В. Годованик // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : Збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції

студентів, аспірантів, і молодих учених (10 березня 2017 р.). – Маріуполь : МДУ, 2017. – С. 44-46.

208. Городовенко А. В. Моделі судоустрою у сучасному світі: порівняльно-правовий аналіз / А. В. Городовенко // Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір : Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Маріупольського державного університету (8 грудня 2017 р.). – Маріуполь : МДУ, 2017. – С. 36-37.

209. Меліхова Ю. Суд і суддя в історичній реальності (від Київської Русі до сьогодення) / Ю. Меліхова // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1 – С. 217-228.

210. Калашник О. А. Становлення й розвиток місцевих загальних судів України: історичний аспект / О. А. Калашник // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – №8 – С. 21-24.

211. Історія України наприкінці XVII – у XVIII ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3493>

212. Лівобережна і Слобідська Україна у другій половині XVIII ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/tool/print/index.php>

213. Закони про тимчасовий державний устрій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%>

214. Назаров І. В. Конституційне регулювання судової влади в Україні (історичний аспект) / І. В. Назаров // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2006. – Вип. 11. – С. 88-95.

215. Гринюк В. О. Суд радянської доби / В. О. Гринюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Choasp/2012_2/12hvosrd.pdf

216. Зубачова І. С. Історико-правові питання становлення судової влади в Україні / І. С. Зубачова // Молодий вчений. – 2015. – № 5. – С. 45-47. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_5%283%29__13

217. Юхно О. О. Текст лекцій з дисципліни: «Напрями розвитку науки з кримінального провадження» / О. О. Юхно // Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.univd.edu.ua/?controller=service&action>

218. Сумарокова Л. М. Логічні проблеми уточнення значень юридичних термінів / Л. М. Сумарокова // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – № 65. – С. 198-205.

219. Москвич Л. М. Концепція оцінки ефективності судової системи / Л. М. Москвич // Вісник Академії правових наук України : Зб. наук. пр. – 2012 р. – № 2. – С. 190-201.

220. Тимошенко В. І. Фундаментальне дослідження судової влади / В. І. Тимошенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 12. – С. 102-103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2010_12_17

221. Саленко О. В. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація / О. В. Саленко // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2014. – № 3. – С. 263-269.

222. Москвич Л. М. До питання практики оцінки якості судових систем / Л. М. Москвич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 9. – С. 100-107.

223. Антонюк О. А. Модернізаційний досвід судової політики держав пострадянського простору / О. А. Антонюк // Грані. – 2015. – № 1. – С. 141-147.

224. Судова система Франції та її особливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fas-ust.com/pres-tsentr/sudova-sistema-frantsii-ta-ii-osoblivosti.html>

225. Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf

226. Крусян Р. А. Судова влада в Україні: характеристика етапів реформування / Р. А. Крусян // Право і суспільство. – 2016. – № 2. – С. 14-20.

227. Чуприна Ю. Ю. Місце судової гілки влади в системі державної влади України / Ю. Ю. Чуприна. // Державне будівництво. – 2010. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_37

228. Біржакова Є. О. Порівняльна характеристика властивостей та принципів права (теоретико-правовий аспект) / Є. О. Біржакова // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 104-108.

229. Охотницька Н. В. Становлення судової системи України (1991 – 2012 рр.): історико-правовий аспект: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Н. В. Охотницька ; Міністерство освіти і науки України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2015. – 212 с.

230. Принципи судової влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2011-01-16-19-18-47/283-organizatsija-sudovoyi-vladi-v-ukrayini-marochkin/8877-rozdil-2-printsipi-sudovoyi-vladi.html>

231. Махніцький О. І. Конституційно-правові принципи судової влади в Україні / О. І. Махніцький // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 71. – С. 79-87.

232. Шпакович О. М. Роль Суду Європейського Союзу в становленні та розвитку європейського права / О. М. Шпакович // Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – № 1. – С. 58-63

233. Деякі підходи до визначення поняття «Європейський правовий простір» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=381%3A101012-23&catid=47%3A1-1012&Itemid=59&lang=en

234. Фомін Ю. В. Особливості формування Європейського адміністративного простору / Ю. В. Фомін // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1059-1064.

235. Шпакович О. М. Роль Суду Європейського Союзу в становленні та розвитку європейського права / О. М. Шпакович // Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – № 1. – С. 58-63.

236. Антикорупційний міф та корупційна реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/tyuschenko/article/28226>

237. Антикорупційний суд в Україні має бути створено як незалежну й окрему від чинної структури судової влади установу – ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-antikoruptsijnij-sud-na-ukrajini-povinen-buti-stvorenij-jak-nezalezna-i-okreme-vid-isnujuchoji-strukturi-sudovoji-vladi-ustanova-jes-211431.html>

238. Незабаром запрацює Вищий антикорупційний суд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chnr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m

239. Банкова просуває модель неповноцінного антикорупційного суду, таку, як у Бангладеш і Кенії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://expres.online/archive/main/2017/07/19/252950-bankova-prosuvaye-model-nepovnocinnogo-antikorupciynogo-sudu-taku-bangladesh>

240. Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti->

ukraine.org/news/antykoriuptsiynyy-sud-v-ukrayini-peredumovy-utvorenniya-ta-harantiyi-efektyvnosti-andriy-slyusar/

241. Спеціалізовані антикорупційні суди, порівняльна картографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-a-comparative-mapping-ukranian.pdf>

242. Кицюк В. П. Аналітична робота як непроцесуальна форма діяльності суду щодо протидії злочинності / В. П. Кицюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%90%D1%80%D1%82%>

243. Міжнародне право і внутрішнє право держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/2398432/page:5/>

244. Інтернаціоналізація конституційного права: феноменологія і тенденції становлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sci.house/ukrainyi-konstitutsionnoe-pravo-scibook/internatsionalizatsiya-konstitutsiynogo-prava-28821.html>

245. Джин М. Лайонс. Міжнародне втручання в державний суверенітет і майбутнє міжнародного співтовариства / Джин М. Лайонс, М. Мастадуно // Міжнародний журнал соціальних наук. – 2008. – Травень. – № 2. – С. 8-15.

246. Логвінов А. О. Підвищення прозорості діяльності адміністративних суддів та рівня їх відповідальності в Україні / А. О. Логвінов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2016-3/doc/2/07.pdf>

247. Бакаянова Н. М. Права адвокатів як членів єдиної професійної організації / Н. М. Бакаянова // Jurnal juridic national: teorie si practica. – 2013. – № 6. – С. 53-56

248. Буга В. В. Запровадження інституту приватних виконавців / В. В. Буга // Правничий часопис Донецького університету. – 2016. – № 1-2. – С. 128-134.

249. Чаплинська Ю. А. Роль указів Президента України в правовому регулюванні реформування органів прокуратури України / Ю. А. Чаплинська // Юридичний електронний науковий журнал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pchdu_2016_1-2_17

250. Чуприна Ю. Ю. Міжнародні стандарти ефективності судової влади / Ю. Ю. Чуприна // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2011_1_71

251. Огляд системи надання безоплатної правової допомоги в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/BAR_FINAL_23_10.pdf

252. Реформування системи виконання судових рішень – перспективи для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/reformuvannya-sistemi-vikonannya-sudovih-rishen>

253. Принцип безсторонності судової влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pidruchniki.com/1495062552174/pravo/printsip>

254. Європейські стандарти адміністративного процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/6738>

255. Андруневчин О. М. Європейські стандарти захисту прав і свобод громадян та їх застосування в адміністративному судочинстві України / О. М. Андруневчин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4. – С. 136-144.

256. Іваницький С. О. Право особи на розгляд її справи незалежним і безстороннім судом у світлі рішень Європейського суду з прав людини / С. О. Іваницький // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 12. – С. 21-23.

257. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України / Багатеренко А. О. та ін. // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія : Економіка, право, політологія, туризм. – 2013. – Вип. 1. – С. 101-113.

258. Аврамчук Л. А. Євроінтеграція України як шлях до макроекономічної стабільності / Л. А. Аврамчук, К. С. Лозоцька // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2016. – Вип. 249. – С. 9-17.

259. Назаренко М. О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України: автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / М. О. Назаренко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. – Одеса, 2014. – 20 с.

260. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovyanska.rda.org.ua/news/13-30-17-11-07-2018/>

261. Гулак О. В. Забезпечення євроінтеграційних процесів в екологічній сфері України: адміністративно-правові аспекти / О. В. Гулак, Л. В. Головій. – Київ : ЦП КОМПРИНТ, 2018. – 397 с.

262. Короєд С. О. Концепція реформування судової влади України / С. О. Короєд, І. О. Кресіна, С. В. Прилуцький // Судова апеляція. – 2015. – № 3. – С. 6-34.

263. Кулик С. В. Конституційна реформа в сфері правосуддя: сучасний стан та перспективи / С. В. Кулик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2016. – Вип. 37. – С. 68-71.

264. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nsj.gov.ua/files/1467884108%D0%>

265. Трускавецький вісник. – № 25 (946) від 14 лютого 2015 р. [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <https://truskavetskyjvisnyk.io.ua/s948023/truskavevisnik>

266. Слободяник Н. С. Формування суддівського корпусу в Україні: новели та перспективи подальшого вдосконалення / Н. С. Слободяник // Судова та слідча практика в Україні. – 2016. – Вип. 2. – С. 17-24.

267. Електронне правосуддя: між ідеєю та втіленням [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pm.hr.court.gov.ua/sud2030/analiz/21872/>

268. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи / О. В. Бринцев ; Нац. акад. прав. наук України, Н.-д. ін-т прав. забезп. інновац. розвитку. – Харків : Право, 2016. – 71 с.

269. Бринцев О. В. Електронний суд – сучасний стан та шляхи вдосконалення / О. В. Бринцев // Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : кол. монографія / кол. Авторів : А. П. Гетьман та ін.; за ред. С. В. Глібко, К. В. Єфремова. – Харків, 2016. – С. 296-326.

270. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://od.court.gov.ua/tu16/info_suddi/conzepcia/

271. Електронний суд – сучасний стан та шляхи вдосконалення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://od.court.gov.ua/tu16/info_suddi/conzepcia/

ДОДАТКИ

Додаток № 1

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

— *праці, які відображають основні результати дисертації:*

1. Городовенко А. В. Історико-правові аспекти становлення та розвитку української судової системи / А. В. Городовенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – Маріуполь: МДУ, 2016. – Вип. 11. – С. 123-130. (видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

2. Городовенко А. В. Концептуальні моделі судоустрою: порівняльно-правовий аналіз / А. В. Городовенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право – Маріуполь : МДУ, 2016. – Вип. 12. – С. 93-97. (видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

3. Городовенко А. В. Загальні засади конституційної модернізації судової системи як об'єктивного суспільно-правового процесу / А. В. Городовенко // Актуальні проблеми правознавства. Збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету. – 2018. – Вип. 1 – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – С. 73 – 79

4. Городовенко А. В. Конституційні принципи функціонування судової системи в Україні та Європейському союзі / А. В. Городовенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2017. – Вип. 30. – Т. 1. – Одеса : МГУ, 2017. – С. 46-49.

5. Городовенко А. В. Конституционная модернизация судебной системы в условиях европейской межгосударственной интеграции: проблемы теории и практики / А. В. Городовенко // Legea si Viata. – Кишинів, 2018. – № 4/2 – С. 31-34. (іноземне фахове видання).

— *праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:*

6. Городовенко А. В. Історико-правові аспекти становлення та розвитку судової системи України / А. В. Городовенко // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (11 березня 2016 р.) / За заг. редакцією К. В. Балабанова. – Маріуполь : МДУ, 2016. – С. 25-29.

7. Городовенко А. В. Сучасні моделі судоустрою: проблеми визначення та імплементації / А. В. Городовенко, Є. В. Годованик // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : Збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів, і молодих учених (10 березня 2017 р.). – Маріуполь : МДУ, 2017. – С. 44-46.

8. Городовенко А. В. Моделі судоустрою у сучасному світі: порівняльно-правовий аналіз / А. В. Городовенко // Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір : Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Маріупольського державного університету (8 грудня 2017 р.). – Маріуполь : МДУ, 2017. – С. 36-37.